

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

VIII-XI. (XIV-XVII.) YÜZYILLARDA
ÂCURRÛMIYYE LİTERATÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mesut YURDAYANIK

İstanbul
Eylül-2019

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

VIII-XI. (XIV-XVII.) YÜZYILLARDA
ÂCURRÛMIYYE LİTERATÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mesut YURDAYANIK

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

İstanbul
Eylül-2019

TEZ ONAYI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Üye Doç. Dr. Abdulmutalip ARPA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Rahile YILMAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “VIII-XI. (XIV-XVII.)
Yüzyıllarda Âcurrûmiyye Literatürü” adlı çalışmanın öneri
aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve
akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel
ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun
olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak
yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin
kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Mesut YURDAYANIK

ÖNSÖZ

Araştırmamızın konusu ve kapsamı, VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllarda *Âcurrûmiyye* metni üzerine yapılan çalışmalar içerisinde şerh edebiyatının incelenmesidir. Araştırmamızın hareket noktasını teşkil eden temel soruları, “*Âcurrûmiyye* üzerine eser veren müellifler arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Varsa, bu ilişki hangi unsurlar aracılığıyla kurulmuştur?” sorularıdır. *Âcurrûmiyye* şerh literatürüne dair yapılacak bu inceleme üzerinden, *Âcurrûmiyye*’nin dolambaçlı seyahatini, çeşitli kültürel ortamlarda ne zaman ve kimler tarafından ele alındığını gözler önüne sermek amaçlanmaktadır.

Araştırmamızın öncelikli ve esas amacı *Âcurrûmiyye* üzerine yapılan şerh çalışmalarıyla bunların müelliflerine dair bir zaman ve mekân haritası ortaya çıkarmak ve bu harita üzerinden *Âcurrûmiyye* şerh literatürünün VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllarda ulema arasında kurduğu ağı gözlemlemektir. Dolayısıyla ortaya çıkarmaya çalıştığımız haritanın temelde iki unsuru bulunmaktadır; birincisi eser, ikincisi müellif. *Âcurrûmiyye*’nin zaman ve mekân haritası” olarak da isimlendirebileceğimiz çalışmamızın en önemli tarafı, çeşitli zaman ve coğrafyalarda kaleme alınan şerhler ve bunların müelliflerinin arasındaki ilişki ağının, bütüncül bir bakışa yardımcı olacak şekilde resmedilmesidir.

Araştırmada takip edilen yöntemin iki ayrı yönü bulunmaktadır; şahıs ve eser araştırması. Şahıs araştırması ile kastedilen, *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan âlimlerdir. Eser araştırması ile kastedilen ise kaleme alınan şerhlerin müellife aidiyeti, eser başlıklarının tespiti, yapılan çalışmaların matbu veya mahtut olduğuna dair yapılan araştırmadır. Yazma halinde bulunan şerhlerin dünya kütüphanelerindeki mevcut nüshalarından bazılarını işaret edilmesi, tahkiki bireysel ilmî faaliyetler sonucu basılan matbu eserlerin ya da lisansüstü tezlere konu olarak yapılan ilmi çalışmaların künye bilgilerine atıfta bulunulması ve günümüze ulaşmayan eserler hakkında bilgi verilmesi de eser araştırması kapsamında yer alan hususlardır.

Çalışmamda konu seçiminden başlayarak tezin son anına kadar yönlendirmeleriyle katkıda bulunan değerli danışmanım Dr. Osman YILMAZ'a, ilim tahsiline başlamama vesile olup üzerimde çok emeği olan muhterem İsmail SEVİMLİ hocama, sadece Arapça öğretmekle kalmayıp Arapçayı sevdiren, toprağa atılan bir tohum misali ilim yolunda beni yetiştiren, geliştiren, yol gösteren ve bugüne kadar her daim desteğini gördüğüm çok kıymetli hocam Dr. Ali TÜLÜ'ye, Araştırma Görevlisi kadrosunda görev yaptığım Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne, İslâmî İlimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN'a ve bugüne kadar üzerimde emeği olan bütün hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunuyorum. En özel teşekkürü de fedakârlıklarını, maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim kıymetli anneme, babama ve sevgili eşime etmeliyim. Dualarıyla yanımda olan bütün akraba, dost ve büyüklerime de teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Mesut YURDAYANIK

İstanbul-2019

ÖZET
VIII-XI. (XIV-XVII.) YÜZYILLARDA ÂCURRÛMİYYE
LİTERATÜRÜ

Mesut YURDAYANIK

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Eylül-2019, 109 Sayfa

Bu çalışmada VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllarda *Âcurrûmiyye* metni üzerine kaleme alınan şerhlerin ve müelliflerinin zaman ve mekân haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Müelliflerin yaşadığı coğrafya, hocaları, talebeleri, fikhî mezhebi, vefat tarihi belirtmek suretiyle müellife dair genel bir resim ortaya konularak *Âcurrûmiyye* şerh literatürü özelinde müellifin bu haritadaki yeri tespit edilmiştir. Böylece *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan âlimlerin, gerek yaşadıkları dönem ve coğrafya, gerek tabi oldukları mezhep, gerekse hocalık-talebelik bağı gibi unsurlar üzerinden birbirleriyle olan ilişki ağı açığa çıkarılmıştır. Ayrıca tahkiki yapılmayan eserlerin yazma nüshalarına da atıf yapılarak, ilim dünyasına kazandırılmayı bekleyen eserler, araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Âcurrûmiyye*, literatür, şerh, müellif.

ABSTRACT

LITERATURE OF MATN AL-AJRUMIYYAH BETWEEN VIIIth and XIth (XIVth and XVIIth) CENTURIES

Mesut YURDAYANIK

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Osman YILMAZ

September-2019, 109 Pages

In this study was tried to uncover time and place map of the works written commentaries on the Matn Al-Ajrummyah and the authors between VIIIth and XIth (XIVth and XVIIth) centuries. Geography of the authors, their teachers, students, sects, kind of their works and dates of death were specified. Thus, a general picture of the author was put forward. So that, in the context of Al-Ajrummyah literature, the author's place in this map has been determined. In this way, the scholars who work on Matn Al-Ajrummyah the network of relations with each other either the period and geography in which they live or the sect they are subject to and the elements of teaching-student bond has been revealed. Also, the works that are waiting to be gained to the scientific world have been presented to the attention of the researchers with reference to the manuscripts of the works that have not been edited.

Key Words: *Al-Ajrummyah*, literature, commentary, authors.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SEMBOLLER	ix
KISALTMALAR	x
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.5. Sınırlılıklar	4
İKİNCİ BÖLÜM	7
İBN ÂCURRÛM, HAYATI ve ESERLERİ	7
2.1. Hayatı.....	7
2.2. Talebeleri	10
2.3. Eserleri	11
2.3.1. <i>el-Mukaddimetü 'l-Âcurrûmiyye</i>	11
2.4. Vefatı	13
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	14
VIII-XI. (XIV-XVII.) YÜZYILLARDA ÂCURRÛMİYYE LİTERATÜRÜ.....	14
3.1. VIII. (XIV.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü	14

3.2. IX. (XV.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü.....	19
3.3. X. (XVI.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü.....	33
3.4. XI. (XVII.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü	58
3.5. İki Önemli Âcurrûmiyye Şerhi	74
3.5.1. et-Tilimsânî'nin (v.771/1370) <i>ed-Dürretü'n-nahviyye fi şerhi'l-Âcurrûmiyye'si</i>	75
3.5.2. Halid el-Ezherî'nin (v. 905/1499) <i>Şerhu'l-Âcurrûmiyye'si</i>	79
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	92
EKLER	110
EK 1. Özgeçmiş	110

SEMBOLLER

- ŞERH
- HÂŞİYE
- İ'RÂB
- ❖ ŞEVÂHİD ŞERHİ

KISALTMALAR

<i>A.g.e.</i>	: Adı geçen eser
<i>A.mlf.</i>	: Aynı müellif
<i>b.</i>	: Bin (Oğlu)
<i>Bkz.</i>	: Bakınız
<i>bs.</i>	: Baskı
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>çev.</i>	: Çeviren
<i>h.</i>	: Hicrî tarih
<i>Haz.</i>	: Yayına hazırlayan
<i>hşy.</i>	: Hâşiye
<i>Hz.</i>	: Hazreti
<i>m.</i>	: Miladi tarih
<i>nr.</i>	: Numara
<i>nşr.</i>	: Neşreden
<i>TDV</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı
<i>t.y.</i>	: Tarih yok
<i>y.y.</i>	: Yayın yeri yok
<i>tlk.</i>	: Ta‘lik
<i>v.</i>	: Vefat

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İbn Âcurrûm'un (v. 723/1323) kaleme aldığı ve onun künyesiyle meşhur olan *Âcurrûmiyye* metni, nahve dair özlü ve üslubu kolay bir metin olmasından dolayı ilim ehli tarafından çokça rağbet görmüş bir eserdir. Üzerine yapılan çalışmalar çok çeşitli zaman ve coğrafyalarda farklı mezheplere mensup simalar tarafından kaleme alınmıştır. *Âcurrûmiyye* metninin kaleme alındığı VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren günümüze kadar olan zaman diliminde yapılan çalışmalar şerh, hâşiye, takrîr, nazım, ihtisar, şevâhid şerhi ve *Âcurrûmiyye* metninin i'râbı gibi farklı türlerdedir. Çalışmamızda *Âcurrûmiyye* üzerine VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllar arasında kaleme alınan şerh literatürü incelenecektir. Bu bölümde; araştırmanın problemi, amacı, önemi, yöntemi ve araştırmanın sınırlılıkları başlıklarına yer verilmiştir.

1.1. Problem

Araştırmamızın konusu ve kapsamı, VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllarda *Âcurrûmiyye* metni üzerine yapılan çalışmalar içerisinde şerh edebiyatının incelenmesidir. Araştırmamızın hareket noktasını teşkil eden temel soruları, “*Âcurrûmiyye* üzerine eser veren müellifler arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Varsa, bu ilişki hangi unsurlar aracılığıyla kurulmuştur?” sorularıdır. *Âcurrûmiyye* şerh literatürüne dair yapılacak bu inceleme üzerinden, *Âcurrûmiyye*'nin dolambaçlı seyahatini, çeşitli kültürel ortamlarda ne zaman ve kimler tarafından ele alındığını gözler önüne sermek amaçlanmaktadır. Bir metin ve bu metnin etrafından örülen kültür ağının uzantıları ve boyutlarını tespit etmek için böyle bir çalışmanın yapılması önem arz etmektedir. Zira Faslı bir âlim tarafından kaleme alınan ve Mekke, Medine, Suriye, Filistin, Mısır gibi bölgelerde bulunan âlimler tarafından şerhedilen bu metnin etkisinin ne kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığını görmek ancak böyle bir araştırmayla mümkün olacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın öncelikli ve esas amacı *Âcurrûmiyye* üzerine yapılan şerh çalışmalarlarıyla bunların müelliflerine dair bir zaman ve mekân haritası ortaya çıkarmak ve bu harita üzerinden *Âcurrûmiyye* şerh literatürünün VIII-XI. (XIV-

XVII.) yüzyıllarda ulema arasında kurduğu ağı gözlemlemektir. Dolayısıyla ortaya çıkarmaya çalıştığımız haritanın temelde iki unsuru bulunmaktadır; birincisi eser, ikincisi müellif. Çalışmamızın temelini oluşturan zaman ve mekân haritası ortaya çıkarma amacıyla birlikte yan amaçlar da bulunmaktadır. Araştırmamızda esas amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan âlimler hangi dönemde yaşamıştır?
2. Bu âlimlerin mensup olduğu olduğu fikhî mezhep nedir?
3. Yaşadığı dönemdeki âlimler arasında kimlerden öğrenim görmüştür?
4. Yetiştirdiği ve kendisinden öğrenim gören talebeler kimlerdir?
5. Ağırlıklı olarak meşgul olduğu ilim dalı nedir?
6. Kendisine nisbet edilen şerhi günümüze ulaşmış mıdır?
7. Günümüze ulaşırsa bu eserler yazma halinde midir yoksa neşredilmiş midir?
8. Mahtût ise dünya kütüphanelerindeki mevcut nüshaları nerede bulunmaktadır?
9. Matbu ise tahkîk edilen eserlerin neşri kim/kimler tarafından ve zaman yapılmıştır?
10. Tahkîki yapılan eserler lisansüstü tezi olarak mı çalışılmış yoksa müstakil ilmî çalışmalar olarak mı neşredilmiştir?
11. Tahkîki yapılan eserler arasında kaç tanesi lisansüstü tez konusu olarak çalışılmıştır?

Yukarıda zikredilen sorulara verilecek cevaplar araştırmamızın amacını genel hatlarıyla ortaya koyar niteliktedir. Ancak bu soruların arka planını temsil eden ve araştırmanın önemi başlığıyla da ilgili olan bir başka soru vardır ki o da “Bu sorulara verilen cevapların önemi nedir?” sorusudur. Bir diğer ifadeyle, “Bu sorularla ulaşmak istediğimiz sonuçlar nelerdir?”.

1.3. Araştırmanın Önemi

Araştırmamızın amacı yukarıdaki sorulara verilen cevaplarla açığa çıkmış olacaktır. Araştırmamızın önemi ise neden bu soruların sorulduğu ve bu sorularla hangi sonuçlara ulaşmak istediğimizde saklıdır. “*Âcurrûmiyye*’nin zaman ve mekân haritası” olarak da isimlendirebileceğimiz çalışmamızın en önemli tarafı, çeşitli

zaman ve coğrafyalarda kaleme alınan şerhler ve bunların müelliflerinin arasındaki ilişki ağının, bütüncül bir bakışa yardımcı olacak şekilde resmedilmesidir. Zira *Âcurrûmiyye* edebiyatı içerisinde kaleme alınan eserler arasında en büyük rolü şerhler oynamaktadır. Bir şerh üzerine yapılan hâşiyeler, hâşiye üzerine yazılan ta'likler, ihtisar edilen şerh ve hâşiyeler, şerhlerin şevâhidi üzerine yapılan şerhler gibi şerh türünden bir eserle ilgili yapılan çalışmalar çok çeşitlidir. *Âcurrûmiyye* üzerine yapılan herhangi bir şerhin, literatür içerisindeki yerinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Misal verecek olursak; VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllar arasında kaleme alınan bir şerhin, kim tarafından, ne zaman ve hangi coğrafyada yazıldığı, şerhi bulunan âlimin kendisiyle aynı veya sonraki dönemde bir başka şerh kaleme alan âlimlerle hoca-talebe ilişkisinin olup olmadığı, fikhî mezhep ve coğrafya bakımından ortak noktalarının bulunup bulunmadığı gibi hususlar aydınlığa kavuşturulmuş olacaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Âcurrûmiyye'ye dair literatür taramasında kullanılan birincil kaynak şerh, hâşiye, ta'lik, takrîr, muhtasar, nazım vb. eser türlerini ihtiva eden Abdullâh Muhammed el-Habeşî'nin, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*¹ isimli eseridir. Araştırmada takip edilen yöntemin iki ayrı yönü bulunmaktadır; şahıs ve eser araştırması. Şahıs araştırması ile kastedilen, *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan âlimlerdir. Eser araştırması ile kastedilen ise kaleme alınan şerhlerin müellife aidiyeti, eser başlıklarının tespiti, yapılan çalışmaların matbu veya mahtut olduğuna dair yapılan araştırmadır. Yazma halinde bulunan şerhlerin dünya kütüphanelerindeki mevcut nüshalarından bazılarında işaret edilmesi, tahkiki bireysel ilmî faaliyetler sonucu basılan matbu eserlerin ya da lisansüstü tezlere konu olarak yapılan ilmi çalışmaların künye bilgilerine atıfta bulunulması ve günümüze ulaşmayan eserler hakkında bilgi verilmesi de eser

¹ Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî: Mu'cemun şâmilun li-esmâi'l-kütübi'l-meşrûha fi't-türâsi'l-İslâmî ve beyâni şurûhihâ*, 1. bs., (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2017).

araştırması kapsamında yer alan hususlardır. Şahıs araştırmada kullanılan kaynaklar birincil ve ikincil kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil kaynaklar, bu kaynakların müelliflerinin yaşadığı asır; eserlerinin tasnifinde belli bir mezhebin âlimlerini ele alma; belli bir coğrafyada yaşayan âlimleri konu edinme; dil âlimleri ya da fukahayı esas alan eserler gibi çeşitli unsurlar göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Mesela IX. (XV.) yüzyılda yaşamış bir müellifin hayatı için es-Sehâvî'nin *ed-Dav'u'l-lâmi*'i; dil âlimleri hakkında es-Süyûtî'nin *Buğyetü'l-vü'ât*'ı ile IX. (XV.) yüzyılda yaşamış âlim, sultan, kadı, şair ve siyaset adamlarının ele alındığı eseri *Nazmu'l-'ikyân*'ı buna örnektir. X. (XVI.) yüzyılda yaşamış bir müellif için de İbnü'l-Kâdî'nin (v. 1025/1616) *Dürretü'l-hicâl*'i ile Fas'ta yaşayan âlimler ve meşhur kişilerin tanıtıldığı *Cezvetü'l-iktibâs*'ı; et-Tinbüktî'nin (v. 1036/1627) Kuzey Afrika'da yaşayan Mâlikî âlimlerin hayatına dair kaleme aldığı *Neylü'l-ibtihâc*'ı; el-Makkarî'nin (v. 1041/1632) içerisinde Endülüs'e dair bilgilerin yer aldığı *Nefhu't-tîb*'i; Abdülkâdir el-'Ayderûs'un (v. 1038/1628) X. (XVI.) yüzyılda vefat eden şahıslara dair bilgi verdiği *en-Nûru's-sâfir*'i; Necmüddîn el-Ğazzî'nin (v. 1061/1651),² X. (XVI.) yüzyılda yaşamış simaların biyografilerini ihtiva eden *el-Kevâkibü's-sâira*'sı gibi belli bir dönem, mezhep ve coğrafyayı esas alarak yazılan eserler, çalışmamızdaki aslî kaynakların tercih edilmesinde takip edilen metoda misal olarak zikredilebilir.

1.5. Sınırlılıklar

İbn Âcurrûm'un (v. 723/ 1323) vefatından sonra *Âcurrûmiyye* metni üzerine tespit edebildiğimiz günümüze ulaşan ilk çalışma et-Tilimsânî (v.771/1370) tarafından

² Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî, *Lutfü's-semer ve katfü's-semer*, (nşr. Mahmûd eş-Şeyh, Dimaşk: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, t.y.), neşredenim mukaddimesi, I, 11-211.

kaleme alınmıştır.³ Bundan dolayı çalışmamız VIII. (XIV.) yüzyıldan başlamıştır. Bu tarihten itibaren günümüze kadar yapılan çalışmalar arasında şerh, hâşiye, takrîr, nazım, ihtisar, şevâhid şerhi ve *Âcurrûmiyye* metninin i'râbı gibi farklı türler bulunmaktadır. *Âcurrûmiyye* metni üzerine, VIII-XIV. (XIV-XX.) yüzyıllar gibi geniş bir zaman dilimini kapsayan telif faaliyetlerinin sonucunda ortaya konan çalışmaların sayısının fazla olması araştırmanın sınırlandırılmasında etkili olan unsurlardandır.

Araştırmanın amacı bölümünde de belirtildiği üzere eserlerin belli amaçlara binâen taranması, eser ve müelliflerin *Âcurrûmiyye* metni üzerinden, varsa ilişkilerinin ortaya çıkarılması, bizzat müelliflerin hayatı; tam isimleri, lakap ve künyeleri, doğum tarihleri, doğum yerleri ve aslen nereli oldukları, ilim tahsili veya ibadet maksadıyla yaptıkları rihleler, öğrenim gördükleri hocalar, ders verdikleri talebeler, icra ettikleri vazifeler, tabi oldukları fikhî mezhepler, müntesibi oldukları tarikatlar, geride bıraktıkları eserler, hayatlarını geçirdikleri bölgeler, vefat yerleri ve tarihleri gibi bir müellife dair araştırılıp kaydedilmesi gereken birçok başlık olması, *Âcurrûmiyye* müellifi İbn Âcurrûm'un (v. 723/1323) vefatına yakınlığı ve şerh literatürünün VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllarda yoğunlaşması sebebiyle çalışmamız, bu iki yüzyıl arasında olacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Müelliflerin hayatlarına dair yaptığımız araştırma hususunda da meşhur âlimlerin ya da *Âcurrûmiyye* üzerine yaptığı şerhe birden fazla hâşiye yazılan müelliflerin biyografisi daha ayrıntılı anlatılıp diğerleri kısa tutulmak suretiyle de araştırmaya kendi içinde bir sınırlama getirilmiştir. Müelliflerin hayatına dair getirilen bu sınırlandırma ile birlikte *Âcurrûmiyye* üzerine kaleme alınan eserler arasından yazma halinde olanların dünya kütüphanelerindeki mevcut nüshaları içerisinde de bir daraltma sözkonusudur. Tahkîki yapılmamış eserlerin yazma halinde olduğu ve

³ Kaynaklarda ifade edildiğine göre İbnü's-Sabbâğ'a (v. 749-1349) nisbet edilen ve vefatı dolayısıyla ilk şerh olma özelliği taşıyan bir şerh bulunmaktadır ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır.

bulunduğu kütüphane gösterilmek amacıyla eserin bütün nüshaları değil bir veya iki yazma nüshasına atıfta bulunulmuştur. Çalışmamız bütünüyle *Âcurrûmiyye* üzerine yapılan çalışmalar arasındaki yazma eserleri ortaya çıkarmak olmadığından, dünya kütüphanelerindeki yerlerinin tümü gösterilmek yerine, yazma olduğuna işaret kabilinden bir veya birkaçı belirtilmekle yetinilmiştir. Bu bağlamda eserler hakkında yaptığımız araştırmanın yazma haline bulunanları da böylece sınırlandırılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN ÂCURRÛM, HAYATI ve ESERLERİ

Bu bölümde *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* isimli eserin müellifi İbn Âcurrûm hakkında bilgi verilecektir. Dil ve kırâat âlimi olan müellifin hayatı, öğrenimi, talebeleri ve eserlerinin ele alınacağı bu bölüm nihayet onun vefatı ile sonlandırılacaktır.

2.1. Hayatı⁴

Faslı nahiv ve kırâat âlimi⁵ olan İbn Âcurrûm'un asıl ismi Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî el-Mağribî en-Nahvî el-Mâlikî'dir. 672 (1273-74) yılında Fas'ta dünyaya gelmiştir.⁶ Asıl isminden ziyade İbn Âcurrûm şeklinde

⁴ İbn Âcurrûm'un hayatıyla ilgili kaynaklar için bkz.: Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vü'ât fi tabakâti'l-lüğaviyyîn ve'n-nühât*, (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Lübnan-Saydâ: el-Mektebetü'l-'Asriyye, t.y.), I, 238-239; Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr Osmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, t.y.), IX, 82-83; Ahmed İbnü'l-Kâdî el-Miknâsî, *Cezvetü'l-iktibâs fi zikri men halle mine'l-e'lâm medînete Fâs*, (Rabat: Dâru'l-Mansûr, 1973), I, 221-222; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 1. bs., (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983), VI, 393-399; Abdullâh Kennûn, *Zikrayâtü meşâhîri ricâli'l-Mağrib fi'l-'ilm ve'l-edeb ve's-siyâse*, 1. bs., (nşr. Muhammed b. 'Azzûz, Fas-Dârülbeyzâ: Merkezü't-Türâsi's-Sekâfi'l-Mağribî; Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2010), I, 422-438; A.mlf., *en-Nübûğu'l-Mağribî fi'l-edebi'l-'Arabî*, 3. bs., (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübânî, 1975), I, 220. Ayrıca bkz.: Hulusi Kılıç, "İbn Âcurrûm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-acurruum> (24.06.2019).

⁵ es-Süyûtî, *Buğye*, I, 239.

⁶ A.g.e., I, 238.

meşhur olmuştur. İbn Âcurrûm, aslen Fas'ta Safrû⁷ şehri civarında yerleşmiş bulunan ve genel kabule göre Berberî kökenli olan Sanhâce⁸ kabilesine mensuptur. “Âcurrûm” kelimesi de Berberî dilinde “sûfi” anlamına gelmektedir.⁹ Âcurrûm lakabıyla tanınan ilk kişinin dedesi Dâvûd olduğu rivayet edilir ki bu lakap bir şeref pâyesi anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰

Hayatını ele alan kaynaklar, İbn Âcurrûm'un tahsil hayatı ve öğrenim gördüğü hocalarına dair pek bir bilgiye yer vermemekle birlikte kendisinin dil, kırâat, fıkıh ve matematik tahsili gördüğünü kaydetmiştir. Hac vazifesini yerine getirmek üzere çıktığı yolculuk esnasında Kahire'ye uğrayan İbn Âcurrûm, orada Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (v. 745/1344)¹¹ derslerine katılmış ve kendisinden icâzet almıştır.¹²

⁷ Safrû şehri hakkında geniş bilgi için bkz.: Haz. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd, *Kitâbü'l-istibsâr fî 'acâibi'l-emsâr: vasfu Mekke ve'l-Medîne ve Mısır ve Bilâdi'l-Mağrib*, Fas-Dârülbeyzâ: Dâru'n-Neşri'l-Mağribiyye, 1985), 193.

⁸ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, 1. bs., (nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1962), VIII, 336-337. Sanhâce kabilesinin kökeninin Kuzey Afrika'da yaşayan bir kavim olan Berberîlere veya Yemen'de hüküm süren bir Arap hânedanı olan Himyerîlere dayandığı yönünde görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz.: Hakkı Dursun Yıldız, “Berberîler”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berberiler> (23.06.2019); Hüseyin Algül, “Himyerîler”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/himyeriler> (23.06.2019); Mehmet Özdemir, “Sanhâce (Benî Sanhâce)”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sanhace-beni-sanhace> (23.06.2019).

⁹ es-Süyûtî, *Buğye*, I, 238.

¹⁰ Abdullâh Kennûn, *Zikrayât*, I, 422.

¹¹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât*, 1.bs., (nşr. Afif Abdurrahmân, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), neşredeninin mukaddimesi, 9-22.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs ve muhâdesetü'l-ekyâs bi-men ukbire mine'l-'ulemâ ve's-sulehâ bi-Fâs*, 1. bs., (nşr. Abdullâh el-Kâmil el-

Özellikle dil ve kırâat alanında meşhur olan İbn Âcurrûm, Fas'ta verdiği derslerle birçok talebe yetiştirmiş ve nahivle ilgili kaleme aldığı *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'si asırladır okutulan temel nahiv kitaplarından biri olmuştur. *Elfiyye* sahibi İbn Mâlik'in vefat ettiği tarih olan 672 (1274)¹³ yılında dünyaya geldiği için İbn Âcurrûm hakkında, "Bir nahiv âlimi vefat etti, bir nahiv âlimi dünyaya geldi" denmiştir.¹⁴ Çalışmamızda müstakil olarak ele aldığımız *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* şârihlerinden Râ'î ve Mekkûdî, İbn Âcurrûm'u "nahivde imam" olarak nitelendirmişlerdir.¹⁵

İbn Âcurrûm, Kûfe dil mektebine has bazı kavramları *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'sinde kullandığından dolayı kendisinin ekol olarak Kûfe dil mektebine mensup olduğu, zira onun câr/mecrûr yerine hafd/mahfûd kavramını kullandığı, emir fiilin meczûm olduğunu söylediği ve "keyfemâ" soru edatını da cevâzım arasında zikrettiği ifade edilmiştir.¹⁶ Ancak İbn Âcurrûm'un sadece Kûfe dil mektebine ait kavramları kullanmadığı bilakis eserinde Basra dil mektebinin de kavramlarına yer verdiği görülmektedir. Dolayısıyla İbn Âcurrûm'un belirli bir dil mektebiyle sınırlı kaldığını söylemek yerine, uygun ve doğru bulduğu görüşü tercih ettiğini ifade etmek daha isabetli olacaktır.¹⁷

Kettânî, Hamza b. Muhammed et-Tayyib el-Kettânî & Muhammed Hamza b. el-Kettânî, Fas: Dâru's-Sekâfe, 2004), II, 126.

¹³ Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu'l-Kâfiyeti 'ş-şâfiye*, 1. bs., (nşr. Abdülmün'im Ahmed Herîdî, Mekke: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1982), neşredenin mukaddimesi, 11-35.

¹⁴ Abdullâh Kennûn, *Zikrayât*, I, 423.

¹⁵ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, II, 126.

¹⁶ es-Süyûtî, *Buğye*, I, 238.

¹⁷ İbn Âcurrûm'un iki mektebin kavramlarını kullandığını gösteren misaller için bkz.: Abdullâh Kennûn, *Zikrayât*, I, 431-433.

2.2. Talebeleri

Tahsil hayatına dair pek bilgi bulunmayan ancak, dil ve kırâat alanında derin bilgi sahibi olduğu bilinen İbn Âcurrûm, Fas'ta birçok talebe yetiştirmiştir. Kendisinden ders alanların başında, oğulları Ebû Muhammed Abdullâh ve Ebu'l-Mekârim Ahmed b. Ebî Abdillâh İbn Âcurrûm (v. 772/1370)¹⁸ gelir.¹⁹

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmüheymîn el-Hadramî (v. 712/1312),²⁰ Ahmed b. Muhammed b. Hizbillâh el-Hazrecî (v. 741/1340),²¹ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Şu'ayb el-Cezennâî (v. 749/1349)²² ve Fas müftüsü Ebû Muhammed Abdullâh el-Vânğîlî ed-Darîr (v. 779/1377-78)²³ gibi isimler, İbn Âcurrûm'un taleberinden bazılarıdır.²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer b. Yahyâ el-Ğassânî (v. 743/1342)²⁵ de Fas'ta kendisinden ders alan talebeleri arasında bulunmaktadır.

¹⁸ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed el-Venşerîsî et-Tilimsânî el-Mâlikî, *Kitâbü vefeyâti'l-Venşerîsî*, 1. bs., (nşr. Muhammed b. Yûsuf el-Kâdî, Kahire: Şeriketü Nevâbiği'l-Fikr, 2009), 56-57; Ebu'l-Abbâs Ahmed Bâbâ b. el-Fakîh el-Hâcc Ahmed b. Ömer b. Muhammed et-Tekrûrî et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc*, 2. bs., (Libya-Trablus: Dâru'l-Kâtib, 2000), 613-614.

¹⁹ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, II, 127.

²⁰ Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh en-Nübahi el-Cüzâmî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs*, 1. bs., (nşr. Meryem Kâsım Tavîl, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 168-169.

²¹ el-Venşerîsî, *Vefeyât*, 34; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, II, 119.

²² Ebu'l-Velîd İsmâ'îl b. Yûsuf b. Muhammed b. Nasr el-Hazrecî el-Ensârî en-Nasrî İbnü'l-Ahmer, *E'lâmü'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi'l-karni's-sâmin*, 1. bs., (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1976), 254- 255; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, I, 119-121.

²³ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hasen b. el-Hatîb İbn Kunfûz Kosantînî, *el-Vefeyât*, 4. bs., (nşr. Âdil Nüveyhiz, Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1983), et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 223.

²⁴ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, II, 126-127.

²⁵ es-Süyûtî, *Buğye*, I, 186.

İbn Âcurrûm'un *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'sini rivayet ettiği ifade edilen²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Hadramî el-Kâdî (v. 810/1407-8[?]²⁷ de ondan öğrenim görmüştür.

2.3. Eserleri

Arap dili nahiv kurallarını muhtasar bir şekilde ele aldığı eseri *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* İbn Âcurrûm'un dil âlimi kimliğini yansıtırken, kendisinin bilinen diğer iki eserinin kırâatle ilgili olması da onun kırâat âlimi olduğunu göstermektedir. Nitekim onun, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî'nin (v. 590/1194)²⁸ eş-Şâtîbiyye olarak bilinen Kur'an kırâati ile ilgili manzum eseri üzerine *Ferâ'idü'l-me'ânî fî şerhi Hurzi'l-emânî* adıyla kaleme aldığı bir şerhi ve İmam Nâfi' kırâatiyle ilgili *el-Bâri'* olarak isimlendirdiği bir manzumesi vardır.²⁹ Konumuz gereği ve eserin önemine binaen İbn Âcurrûm'un meşhur eseri *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* ayrı bir başlıkta işlenecektir.

2.3.1. *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*

İbn Âcurrûm'un kendi ismiyle anılan ve onun en meşhur eseri *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*, kaynaklarda (*el-Ecrûmiyye*, *el-Ücrûmiyye*, *el-Cürûmiyye*) *fî mebâdî'i (kavâ'idî) 'ilmi'l-'Arabiyye* gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. Müellifin hac münasebetiyle Mekke'de bulunduğu sırada Kâbe'de kaleme aldığı rivayet edilen³⁰

²⁶ es-Sehâvî, bu rivâyetin senedini zikretmiştir. Bkz.: es-Sehâvî, ed-Dav'u'l-lâmi', IX, 82-83.

²⁷ A.g.e., IX, 82-83.

²⁸ Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ': İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*, 1. bs., (nşr. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), V, 2216-2217.

²⁹ *Ferâ'idü'l-me'ânî fî şerhi Hurzi'l-emânî* şerhi Rabat Millî Kütüphanesi Evkâf bölümü nr. 146'da kayıtlıdır. Bkz.: Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-E'lâm*, 15. bs., (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), VII, 33. *el-Bâri'* manzumesi için bkz.: Abdullâh Kennûn, *en-Nübûğu'l-Mağribî*, I, 220.

³⁰ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, II, 126.

nahve dair bu eseri *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* şeklinde şöhret bulmuştur. Eserini, nahvi öğrenmek isteyen başlangıç seviyesindeki kimseler için kaleme aldığı bilinmektedir. Eserin kolay üslubu, açık anlatımı, ibaresinin kolayca anlaşılabilir olması gibi sebeplerden dolayı talebeler tarafından çokça istifade edilen bir metin olagelmiştir. İbn Âcurrûm'un, bu eserini oğlu Ebû Muhammed Abdullâh için yazdığı da rivayet edilir.³¹

Muhteva açısından kısa ancak zengin bir metin olan *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*, kelâmın tanımından sonra isim, fiil ve harfın tanımı ve bunların özellikleri ile devam eder. İrab işaretleri merfû, mansûb, mahfûd (mecrûr) ve meczûm halde olan isim ve fiiller üzerinden açıklandıktan sonra mureb kelimelerin, hareke ve harflerle irab edilmek üzere iki şekilde olduğu ifade edilmiştir. İsim ve fiillerin çekimine dair bol örnekler içeren metin isim, fiil ve harflerin i'rabına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Eser, kaleme alındığından günümüze kadar olan süreçte Mekke, Medine, Mısır, Suriye, Filistin, Tunus, Cezayir, Fas ve Endülüs gibi İslâm coğrafyasının çeşitli ülkelerinde üzerine çok sayıda çalışma yapılan bir metin olagelmiştir. Bununla birlikte Avrupa'da da ilgi gören eser bazı Batı dillerine tercüme edilerek birçok kez basılmıştır.³²

³¹ *A.g.e.*, II, 127.

³² *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* üzerinde yapılan şerh, hâşiye, i'rab, nazım, ihtisar ve tercüme çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*, 1. bs., (nşr. Suûd b. Abdilazîz b. Abdirrahmân el-Huneyn, Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 2017), neşredeninin mukaddimesi, I, 19-121; Hulusi Kılıç, "İbn Âcurrûm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-acurru> (24.06.2019).

2.4. Vefatı

20 Safer 723 (28 Şubat 1323) tarihinde Fas'ta vefat eden İbn Âcurrûm günümüzde Bâbülhamrâ diye bilinen Bâbülcizyîn yakınındaki Endülüslüler mahallesinde defnedilmiştir.³³

³³ İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, I, 221-22; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, II, 126-128.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VIII-XI. (XIV-XVII.) YÜZYILLARDA ÂCURRÛMİYYE LİTERATÜRÜ

3.1. VIII. (XIV.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü

1. İbnü's-Sabbâğ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. es-Sabbâğ el-Hazrecî³⁴ el-Miknâsî³⁵ (v. 749-1349)³⁶

Fıkıh, hadis ve nahiv âlimi olan İbnü's-Sabbâğ, özellikle hadis ilimleri ve ricâli konusunda yetkin bir isimdir. Fas ve Miknâs'taki âlimlerden öğrenim görmüştür. İlmiyle temayüz eden İbnü's-Sabbâğ, Merînî hükümdarı Ebu'l-Hasen el-Mansûr-Billâh Ali b. Osmân b. Ya'kûb el-Merînî'nin (v. 752/1351)³⁷ de ilgisine mazhar olmuştur.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Âbilî'den (v. 757/1356)³⁸ öğrenim görmüştür. Talebeleri arasında Muhammed b. Ahmed b. Ebî 'Afif el-Miknâsî (v. 771/1369-70'den sonra)³⁹ bulunmaktadır.⁴⁰

³⁴ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 410.

³⁵ Miknâs, Fas'ın şehirlerinden biridir. Miknâs hakkında geniş bilgi için bkz.: Ahmet Kavas, "Miknâs", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/miknas> (21.05.2019).

³⁶ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Muhammed İbn Merzûk et-Tilimsânî, *el-Müsnedü's-sahihu'l-hasen fi me'âsir ve mehâsini Mevlânâ Ebi'l-Hasen*, (nşr. Maria-Jesus Viguera, Cezayir: Enag Editions, 2011), 268; İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 45; Muhammed İbn Ğâzî el-Osmânî, *er-Ravzü'l-hetûn fi ahbâri Miknâseti'z-zeytûn*, 3. bs., (nşr. Abdülvehhâb b. Mansûr, Rabat: el-Matbaatü'l-Melekiyye, 1999), 42-44; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 135-136; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, I, 301; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 410-411; İbn Zeydân, *İthâf*, III, 671-674.

³⁷ Qiyas Şükürov, "Ebü'l-Hasan El-Merînî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-hasan-el-merini> (21.05.2019).

³⁸ el-Venşerîsî, *Vefeyât*, 46; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 411-416.

³⁹ İbn Zeydân, *İthâf*, III, 675.

Sultan Ebu'l-Hasen el-Merîni'nin daveti üzerine katıldığı ve katılanlar arasında Mağrib'in önde gelen âlimleri ile Muhammed b. Süleyman es-Sattî'nin (v. 749/1349)⁴¹ de bulunduğu İfrîkiye donanma seferinde denizde boğularak 749/1349'da vefat etmiştir.⁴²

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*⁴³

2. Tilimsânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ali⁴⁴ eş-Şerîf el-İdrîsî et-Tilimsânî el-'Alvîni el-Mâlikî (v.771/1370)⁴⁵

⁴⁰ A.g.e., III, 673.

⁴¹ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 31-32; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 134-135.

⁴² İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, I, 301. Müellifin hayatını ele alan kaynaklar arasında müellifin vefat tarihine dair iki farklı rivâyet bulunmaktadır. Bunlardan biri h. 749, diğeri ise h. 750 şeklindedir. H. 749 rivâyeti için bkz.: İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, I, 301. H. 750 rivâyeti için bkz.: İbn Zeydân, *İthâf*, III, 672. Deniz seferine birlikte katıldığı Muhammed b. Süleyman es-Sattî'nin 8 Zilkade 749 (28 Ocak 1349) tarihinde vefat ettiği bilgisinden hareketle İbnü's-Sabbâğ da bu tarihte vefat etmiş olmalıdır. Bir diğeri rivâyete göre es-Sattî 750 (1349-50) yılında vefat etmiştir. Bkz.: İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 135. İbnü's-Sabbâğ'ın birlikte sefere katıldığı kimseler için bkz.: İbn Ğâzî, *er-Ravzü'l-hetûn*, 42. es-Sattî'nin vefatı için bkz.: İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 134-135.

⁴³ İbn Zeydân, *İthâf*, III, 674; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, XI, 128. Bu eser müellifin vefat tarihi dikkate alındığında *Âcurrûmiyye* literatürü içerisinde ilk şerh olma özelliği taşımaktadır. Eserin yazma nüshası için bkz.: Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, çev. Ğarîb Muhammed Ğarîb & Hasen Mahmûd İsmâ'îl & Abdülhâlîm Mahmûd Ahmed, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1993), VII, 419.

⁴⁴ *Dürretü'l-hicâl*, *Keşfü'z Zünûn* ve *İdâhu'l-meknûn* gibi bazı kaynaklarda müellifin isminin bu kısmı Ya'lâ şeklinde zikredilmişse de bunun Ali olması gerektiği kanaatindeyiz. Zira et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*'ında müellifin nesebini zikretmiş ve böyle bir isim anmamıştır. Bkz.: et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 430. Müellifin ismini İbn Ya'lâ şeklinde zikreden kaynaklar için bkz.: Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî İbnü'l-Kâdî, *Zeylü Vefeyâti'l-e'yân el-müsemmâ Dürretü'l-hicâl fi esmâi'r-ricâl*, 1. bs., (nşr. Muhammed el-

710 (1310-11)⁴⁶ yılında Cezayir'in Tilimsân⁴⁷ şehrinde dünyaya gelmiş ve doğduğu şehre nisbetle et-Tilimsânî, Alvîn⁴⁸ köyünden olmasından dolayı da Alvînî nisbesiyle

Ahmedî Ebu'n-Nûr, Tunus: el-Mektebetü'l-'Atîka, Kahire: Dâru't-Türâs, 1971), II, 145; Hâcî Halîfe Mustafâ b. Abdillâh Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), II, 1797; İsmâ'îl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zünûn*, (tlk. ve hşy.: Şerafettin Yaltkaya ve Rifat Bilge, Lübnan-Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), IV, 541.

⁴⁵ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Hasenî et-Tilimsânî, *Miftâhu'l-vüsûl, ilâ binâ'i'l-fürû' 'ale'l-usûl*, 1. bs., (nşr. Muhammed Ali Ferkûs, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1998, *Kitâbü Mesârâti'l-ğalat fi'l-edille* ile birlikte, 759-792), neşredenim mukaddimesi, 51-292; Abdurrahmân İbn Haldûn, *et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve rihletuhû ğarben ve şarkan*, (tlk.: Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1951), 62-64; Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'rib ve'l-câmi'u'l-muğrib 'an fetâvâ 'ulemâ'i İfrîkiyye ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1981), 224-225; Muhammed b. Muhammed b. Ahmed İbn Meryem, *Kitâbü'l-büstân fi zikri'l-evliyâ ve'l-'ulemâ bi-Tilimsân*, 1. bs., (nşr. Muhammed b. Yûsuf el-Kâdî, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2010), 235-257; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 430-445; Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Sâlim Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye fi tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1. bs., (tlk.: Abdülmecîd Hayâlî, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003), I, 337. Ayrıca bkz.: Ali Hakan Çavuşoğlu, "Tilimsânî, Muhammed b. Ahmed", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tilimsani-muhammed-b-ahmed> (15.05.2019).

⁴⁶ Tilimsânî, çağdaşı ve arkadaşı olan İbn Haldûn'a, kendi doğum tarihinin h. 710 olduğunu söylemiştir. Bkz.: İbn Haldûn, *et-Ta'rîf*, 64.

⁴⁷ Tilimsân hakkında detaylı bilgi için bkz.: Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2. bs., (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), II, 44; Ahmet Kavas, "Tilimsân", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tilimsan> (14.05.2019).

⁴⁸ İbn Haldûn, *et-Ta'rîf*, 62.

meşhur olmuştur. Nesebi Hz. Hasan'a (radıyallâhu anh) kadar ulaşan et-Tilimsânî, İdrisî şeriflerinden⁴⁹ olup ilim ve takva ehli bir aileye mensuptur.

et-Tilimsânî, Tilimsân'da yetişmiş ve küçük yaşlardan itibaren orada bulunan âlimlerin meclislerine katılmıştır. Gerek Tilimsân'da gerekse yaptığı ilmî yolculuklar neticesinde Fas ve Tunus'ta birçok âlimden ders almıştır. Ebû Abdillâh Muhammed b. Mansûr b. Ali b. Hedıyye el-Kureşî et-Tilimsânî (v. 736/1335),⁵⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdilvâhid b. İbrâhîm b. en-Nâsır el-Mücâsî (v. 741/1340)⁵¹ ve Ebû Mûsâ 'İmrân b. Mûsâ el-Meşeddâllî el-Bicâî et-Tilimsânî (v. 745/1344),⁵² Tilimsân'da ders aldığı hocalarından bazılarıdır. Tilimsânî, Fas'ta, Ebû Fâris Abdülmü'min el-Cânâtî (v. 746/1345) ile Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Âbilî'den (v. 757/1356), Tunus'ta ise Muhammed b. Abdisselâm el-Hevvarî et-Tûnusî'den (v. 749/1348)⁵³ öğrenim görmüştür. *el-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye* müellifi İbn Âcurrûm'un oğlu Mindîl lakabıyla tanınan Ebu'l-Mekârim Ahmed b. Ebî Abdillâh İbn Âcurrûm (v. 772/1370) da öğrenim gördüğü hocalarındandır.⁵⁴ et-Tilimsânî'nin talebelerinin en başında iki oğlu gelir; Abdullâh b. Muhammed et-Tilimsânî (v. 792/1390)⁵⁵ ve Ebû Yahyâ Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf et-Tilimsânî (v. 826/1423)⁵⁶. İki oğlu dışında, İbn Kunfûz el-Kosantînî (v.

⁴⁹ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 430.

⁵⁰ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 112.

⁵¹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî et-Tilimsânî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, 2. bs., (nşr. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdır, 1997), V, 230-232.

⁵² et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 350-352.

⁵³ *A.g.e.*, 406-407.

⁵⁴ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 145.

⁵⁵ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 225-228.

⁵⁶ *A.g.e.*, 252-253.

810/1407)⁵⁷ ile Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf İbn Zümrek (v. 798/1395[?])⁵⁸ de kendisinden ders alan talebeleri arasında yer almaktadır.

et-Tilimsânî, on sekiz gün süren hastalığının ardından 4 Zilhicce 771 (29 Haziran 1370) tarihinde Tilimsân'da vefat etmiştir.⁵⁹

- *ed-Dürretü'n-nahviyye fî şerhi me'âni'l⁶⁰-Âcurrûmiyye*⁶¹

3. Se'âlibî, Ubeydullâh b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed es-Se'âlibî el-Fâsî (v. 787/1385-86)⁶²

- *el-Cevâhiru's-seniyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*⁶³

⁵⁷ A.g.e., 109-110.

⁵⁸ Ebu'l-Velîd İsmâ'îl b. Yûsuf İbnü'l-Ahmer el-Ğirnâtî, *Meşâhîrû's-şu'arâ' ve'l-küttâb fî'l-meşrik ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 1. bs., (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1986), 151-154.

⁵⁹ el-Venşerîsî, *el-Mi'yâr*, XII, 225; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 440.

⁶⁰ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 145.

⁶¹ Müellifin hayatını ele kaynaklarda kendisine böyle bir şerh nisbet edilmemiştir. Bununla birlikte bu eserin müellife nisbet edildiği bazı kaynaklar mevcuttur. Bu kaynaklar için bkz.: İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 145; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797. Eser, Cezayir Oran 2 Mohamed Ben Ahmed Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Abdülkâdir Yâşî tarafından yüksek lisans tezi (2010) olarak tahkik edilmiştir. Tezi incelemek için bkz.: <https://ia801907.us.archive.org/18/items/zad024/zad24.pdf>. (16.05.2019). Aynı eser, Cezayir Ouargla Kâsdî Merbâh Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Bin Şerîk Abdülkâdir tarafından da yüksek lisans tezi (2011) olarak tahkik edilmiştir. Tezi incelemek için bkz.: <https://dspace.univ-ouargla.dz/jspui/handle/123456789/9308>. (16.05.2019).

⁶² Kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan bu zatı sadece Kâtib Çelebî zikretmiştir. bkz.: Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797. Müellifin vefat tarihi kendisine nisbet edilen eserin tahkikinden alınmıştır. Bu tahkikin künye bilgisine dair erişim linki, aşağıda eseriyle alakalı bilgiler içerisinde verilecektir.

3.2. IX. (XV.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü

4. Mekkûdî,⁶⁴ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Ali b. Sâlih el-Fâsî el-Mâlikî (v. 807/1405)⁶⁵

Faslı Arap dili âlimi olan Ebû Zeyd Abdurrahmân, Benû Mekkûd kabilesine nisbetle el-Mekkûdî şeklinde anılmıştır.

Ebû Muhammed Abdullâh el-Vânğîlî ed-Darîr'den (v. 779/1377-78) öğrenim görmüştür. Talebeleri arasında Abdurrahmân b. Muhammed el-Medyûnî el-Fâsî el-Câderî (v. 818/1415-16),⁶⁶ İbn Merzûk el-Hafîd (v. 842/1439)⁶⁷ ve Abdurrahmân el-Kâvânî (v. 860/1455-56 civarı)⁶⁸ gibi isimler bulunmaktadır.⁶⁹ Endülüslü tarihçi İbnü'l-Ahmer'in (v. 807/1404 [?])⁷⁰ çağdaşıdır.⁷¹

⁶³ *A.g.e.*, II, 1797. Bu eser, biri Kahire Üniversitesi Dâru'l-'Ulûm Fakültesi'nde Mustafa Sa'îd Ahmed tarafından yüksek lisans tezi (2012); diğeri Cezayir 2 Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Fazîlet İbn Hıfâf tarafından yüksek lisans tezi (2012) olarak tahkik edilmiştir. Tezlerin künye bilgisi için bkz.: <http://erepository.cu.edu.eg/index.php/cutheses/article/view/2158>; <https://www.ccdz.cerist.dz/admin/notice.php?id=0000000000000430216000000>. Erişim: 13.07.2019.

⁶⁴ Mekkûdî'nin okunuşu için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, XI, 228.

⁶⁵ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: İbnü'l-Ahmer, *E'lâmü'l-Mağrib*, 372-396; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IV, 97; es-Süyûtî, *Buğye*, II, 83; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 84; A.mlf., *Cezvetü'l-iktibâs*, II, 403; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 250. Ayrıca bkz.: Mehmet Yavuz, "Mekkûdî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekkudi> (23.05.2019).

⁶⁶ el-Venşerîsî, *Vefeyât*, 82-83.

⁶⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VII, 50-51.

⁶⁸ İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, II, 404.

⁶⁹ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 254-256.

⁷⁰ İbnü'l-Ahmer, *E'lâmü'l-Mağrib*, neşredeninin mukaddimesi, 8.

⁷¹ *A.g.e.*, 372.

Nahiv ve sarf ile alakalı eserleri yanında çeşitli manzumeleri de bulunan el-Mekkûdî, 11 Şâban 807'de (12 Şubat 1405) Fas'ta vefat etmiştir.⁷²

- *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*⁷³

5. Bicâî, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Mansûr el-Himyerî el-Bicâî⁷⁴ (v. 837/1433)⁷⁵ el-Bicâî hakkında ulaşabildiğimiz bilgiler ismi, nisbesi, vefat tarihi, Kahire'de kendisinden ders alan talebesi Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed el-Lekânî (v. 896/1490)⁷⁶ ve *Âcurrûmiyye* üzerine kaleme aldığı şerhiyle sınırlıdır.

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*⁷⁷

6. Râ'î, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İsmâ'îl el-Girnâtî el-Mâlikî (v. 853/1449)⁷⁸

⁷² İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 84.

⁷³ es-Süyûtî, *Buğye*, II, 83. Bu şerh tahkik edilerek neşredilmiştir. Bkz.: Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Ali b. Sâlih el-Mekkûdî, *Şerhu Metni'l-Âcurrûmiyye*, 1. bs., (nşr. Ahmed b. İbrâhîm b. 'Abdilmevlâ el-Muğaynî, Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2005).

⁷⁴ Bicâye günümüzde Cezayir'de bulunan bir liman kentidir. Bicâye için bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 339; İbrahim Harekât, "Bicâye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bicaye> (16.06.2019).

⁷⁵ Müellifin hayatı hakkında bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, II, 44; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797; Şemsüddîn el-Ğazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, I, 308.

⁷⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, I, 161-163; es-Süyûtî, *Nazmu'l-ikyân*, 29.

⁷⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, II, 44; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797. Eserin yazma nüshaları için bkz.: Abdullâh el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, I, 32-33; Beşîr Dayf b. Ebî Bekr b. el-Beşîr b. Ömer el-Cezâirî, *Fihristü ma'lemeti't-türâsi'l-Cezâiri beyne'l-kadîm ve'l-hadîs*, 1. bs., (y.y., 2002), III, 86.

⁷⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed er-Râ'î el-Endelüsî, *İntisâru'l-fakîri's-sâlik li-tercîhi mezhebi'l-İmâm Mâlik*, 1. bs., (nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1981), neşredeninin mukaddimesi, 19-107; Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr b.

Endülüs'ün Gırnata (Granada) şehrinde takriben 782/1380-81 yılında dünyaya gelen⁷⁹ Şemsüddîn er-Râ'î, ilk öğrenimine Gırnata'daki âlimlerden hadis fıkıh, usûl ve Arapça dersleri alarak başlamıştır. Ebû Abdillâh el-Haffâr (v. 811/1408),⁸⁰ Ebû Abdillâh el-Mintûrî (v. 834/1430)⁸¹ Ebu'l-Kâsım İbn Sirâc (v. 848/1444)⁸² gibi Gırnata'daki önemli isimler öğrenim gördüğü hocalarındandır.

825/1421-22 yılında Kahire'ye yerleşen Şemsüddîn er-Râ'î burada da İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449)⁸³ ve İbnü'l-Cezerî (v. 833/1429)⁸⁴ gibi âlimlerden istifade etmiştir. Kendisinden ders alan öğrencileri arasında İbnü'l-Muhib (v. 857/1453),⁸⁵ Takıyyüddîn İbn Fehd (v. 871/1466)⁸⁶ ve Nûruddîn es-Senhûrî (v. 889/1484)⁸⁷ gibi

Osmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, 1. bs., (nşr. İbrâhîm Bâcis Abdülmecîd, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), I, 554; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 203-204; es-Süyûtî, *Buğye*, I, 233; es-Süyûtî, *Nazmü'l-ikyân*, 166-167; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 530-531. Ayrıca bkz.: Muhammed El-Hâdî Ebü'l-Ecfân, "Râî El-Endelüsî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rai-el-endelusi> (29.05.2019).

⁷⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 203.

⁸⁰ Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 355.

⁸¹ *A.g.e.*, I, 356.

⁸² María Isabel Calero Secall, "İbn Sirâc", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sirac> (29.05.2019).

⁸³ es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, neşredeninin mukaddimesi, 33.

⁸⁴ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-cezeri> (29.05.2019).

⁸⁵ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 122.

⁸⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 281-283; Sâmi es-Sakkâr, "İbn Fehd, Takıyyüddîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-fehd-takiyyuddin> (29.05.2019).

⁸⁷ *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Nûruddîn es-Senhûrî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

şahsiyetler bulunmaktadır. 27 Zilhicce 853 (10 Şubat 1450) tarihinde Kahire’de vefat eden Şemsüddîn er-Râ’î Sahrâ Kabristanlığı’na defnedilmiştir.⁸⁸

- ‘Unvânü’l-ifâde fî şerhi’l-Âcurrûmiyye⁸⁹
- *el-Müstakillü bi’l-mefhûmiyye fî şerhi elfâzi’l-Âcurrûmiyye*⁹⁰

7. Karâfi, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Şeref el-Kâhirî el-Karâfi el-Mâlikî (v. 867/1463)⁹¹

Ramazan 801’de (Mayıs/Haziran 1399) Kahire’de dünyaya gelmiştir. Nâsîrüddîn Muhammed b. Abdilvehhâb el-Bârinbârî’den (v. 832/1428)⁹² nahiv, Ebu’l-Abbâs el-

⁸⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*’, IX, 203; es-Süyûtî, *Buğye*, I, 233.

⁸⁹ İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Îdâhu’l-meknûn*, IV, 127. ‘Unvânü’l ifâde fî şerhi’l-Âcurrûmiyye şeklinde anılan eser, Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi’nde Süleymân Tâcüddîn b. Ahmed tarafından ‘Unvânü’l-ifâde li-ihvâni’l-istifâde başlığıyla yüksek lisans tezi (1985) olarak tahkik edilmiştir. <http://88.99.240.100/aleman/library/messages/04099.pdf>. Erişim: 19.12.18.

⁹⁰ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*’, IX, 96; Kâtib Çelebî, *Keşfü’z-zünûn*, II, 1797; İsmâ’îl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-ârifîn esmâü’l-müellifîn ve âsâru’l-musannifîn*, Ofset bs., (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), II, 198. Eser, kaynaklarda geçen isminden farklı olarak *el-Müstakillü bi’l-mefhûmiyye fî halli elfâzi’l-Âcurrûmiyye* ismiyle tahkik edilerek neşredilmiştir .Bkz.: Şemsüddîn er-Râ’î, *el-Müstakillü bi’l-mefhûmiyye fî halli elfâzi’l-Âcurrûmiyye*, 1. bs., (nşr. Ahmed Muhammed Câdullah, Dımaşk: Dâru’n-Nevâdir, 2012).

⁹¹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*’, VII, 27-28; es-Süyûtî, *Nazmü’l-ikyân*, 136; et-Tinbüktî, *Neylü’l-ibtihâc*, 543-544; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü’n-nûri’z-zekiyye*, I, 370.

⁹² es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*’, VIII, 138.

Akfehî'si'den (v. 808/1405)⁹³ fıkıh okumuştur. 14 Zilhicce 867 (30 Ağustos 1463) tarihinde vefat etmiş ve Karâfe⁹⁴de toprağa verilmiştir.⁹⁵

- *ed-Dürerü 'l-mudîe*⁹⁶ (*Şerhu 'l-Mukaddimeti 'l-Âcurrûmiyye*)⁹⁷

8. Cüdeyyidî, Ahmed b. Ahmed b. Ali b. Zekeriyâ eş-Şihâb İbn Şihâbiddîn el-Cüdeyyidî el-Bedrânî ed-Dimyâtî eş-Şâfi'î (v. 868/1463)⁹⁸

Muharrem 819 (Mart 1416) tarihinde Mısır'ın Minyetü Bedrân kasabasında doğmuştur. Babası Ahmed b. Ali el-Cüdeyyidî'de (v. 843/1439)⁹⁹ Kur'an-ı Kerîm hıfzını tamamlayıp nahve dair bazı eserler okumuştur.

Kahire'ye gittiğinde orada bulunan âlimlerden istifade eden el-Cüdeyyidî 837 (1434) yılında hacca gitmiş ve Medîne'de ikamet ettiği üç yıl içerisinde de Medîneli âlimlerden öğrenim görmüştür. Bunlardan biri olan Şihâbüddîn el-Übbezî'den (v. 860/1456)¹⁰⁰ Arapça dersi almıştır. 857 (1453-54) yılında Dimyât'a gelen el-

⁹³ Vecdi Akyüz, "Akfehî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akfehî> (30.05.2019).

⁹⁴ Karâfe, Mısır'da bulunan bir kabristandır. Bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü 'l-büldân*, IV, 317.

⁹⁵ es-Sehâvî, *ed-Dav'u 'l-lâmi'*, VII, 28.

⁹⁶ et-Tinbüktî, *Neylü 'l-ibtihâc*, 545; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü 'l-müellifîn*, VIII, 304.

⁹⁷ İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü 'l-ârifîn*, II, 203. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

⁹⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u 'l-lâmi'*, I, 217-218; Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd el-'Akrî el-Hanbelî, 1. bs., *Şezerâtü 'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, (nşr. Muhammed el-Arnâût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), IX, 520; Şemsüddîn Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Abdirrahmân İbnü'l-Ğazzî, *Dîvânü 'l-İslâm*, 1. bs., (nşr. Seyyid Kûsrevî Hasen, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), II, 97; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü 'l-müellifîn*, I, 152.

⁹⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u 'l-lâmi'*, II, 19.

¹⁰⁰ A.g.e., II, 180-181; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 229.

Cüdeyyidî orada ders vermeye başlamıştır. Kendisinden ders alan talebelerinden biri de Ahmed el-Üşmûnî'dir (v. 890/1485)¹⁰¹.

el-Cüdeyyidî 11 Rebûlâhir 888 (19 Mayıs 1483) tarihinde Dimyât¹⁰²ta vefat etmiştir.¹⁰³

- *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*¹⁰⁴

9. Kelbeşâvî, Nûruddîn Ali b. İbrâhîm el-Maksî el-Ensârî eş-Şâfi'î (v. 873/1468-69'ten sonra)¹⁰⁵

el-Kelebşî veya el-Kelbeşâvî¹⁰⁶ nisbesiyle de tanınan müellif 11 Şâban 840 (18 Şubat 1437) tarihinde Kahire'nin Maksim¹⁰⁷ adı verilen bölgesinde doğmuştur.¹⁰⁸

¹⁰¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, II, 18.

¹⁰² Dimyât Mısır'ın kuzeyinde bulunan bir liman kentidir. Dimyât hakkında geniş bilgi için bkz.: Atilla Çetin, "Dimyat", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dimyat> (30.05.2019).

¹⁰³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, I, 217.

¹⁰⁴ es-Sehâvî, müellifin *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'ye ait biri uzun biri kısa olmak üzere tamamlamadığı iki şerhinin varlığından söz etmektedir. Bkz: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, I, 217. Ancak müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

¹⁰⁵ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 152; Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî el-Mâlikî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), I, 391; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VII, 4.

¹⁰⁶ Kelbeşâ, Mısır'ın Garbiye bölgesindeki köylerinden biridir. Bkz.: Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Hüseynî el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs*, (nşr. Heyet, Kahire: Dâru'l-Hidâye, t.y.), XVII, 365. Zebîdî Kelebşâ olarak kaydeder ancak Sehâvî okunuşunun Kelbeşâ şeklinde olacağını ifade eder. Bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, XI, 223.

¹⁰⁷ Birkaç kaynakta el-Maksü ve el-Maksim şeklinde anılan bu bölgenin tarifi ve okunuşuna dair coğrafya kaynaklarında kesin bir bilgi olmayıp yapılan bazı yorumlar bulunmaktadır. Bunlardan biri de Kahire'de bulunan bu bölgenin isminin fetihlerde ganimetlerin taksim

‘Alemüddîn Sâlih b. Ömer el-Bülkînî (v. 868/1464),¹⁰⁹ Yahyâ el-Münâvî (v. 871/1467),¹¹⁰ Takıyyüddîn eş-Şümunnî (v. 872/1468)¹¹¹ ve Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâ‘î (v. 885/1480)¹¹² gibi âlimlerden öğrenim görmüştür.¹¹³

Şemsüddîn es-Sehâvî (v. 902/1497)¹¹⁴ ile görüşen ve kendisinden istifade eden el-Kelebşâvî, bilinen tek eseri *el-Feydu'l-kudsî 'alâ ('an) âyeti'l-kürsî*'nin gözden geçirme işini ona tevdi etmiştir.¹¹⁵ Kaynaklarda vefat tarihiyle ilgili net bir bilgiye ulaşamadığımız müellifin *el-Feydu'l-kudsî 'an âyeti'l-kürsî* adlı eserini 873 (1468-69) yılında bitirdiğine dair *İdâhu'l-meknûn*'da bir kayıt yer almaktadır. Bu bilgidен hareketle vefatı bu tarihten sonra olmalıdır.¹¹⁶

- *en-Nasîhatü's-seniyye li-tullâbi halli'l-Âcurrûmiyye*¹¹⁷

edildiği yer manasındaki el-Maksim'den geldiği şeklindedir. Bu bölge ile alakalı bilgi için bkz.: Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, 1. bs., (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997-98), III, 222.

¹⁰⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 152.

¹⁰⁹ A.g.e., III, 312-314.

¹¹⁰ A.g.e., X, 254-257.

¹¹¹ A.g.e., II, 174-178.

¹¹² A.g.e., I, 101-111.

¹¹³ A.g.e., V, 152.

¹¹⁴ es-Süyûtî, *Nazmu'l-ikyân*, 152.

¹¹⁵ A.g.e., V, 152.

¹¹⁶ İsmâ'îl el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn*, IV, 215.

¹¹⁷ Bu eser kaynaklarda zikredilmemekle birlikte müellife nisbet edilen yazma nüshası Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye nr. 11133'de kayıtlıdır. Bkz.: Haz., Esmâ Hımsî, *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye ('Ulümü'l-lüğati'l-'Arabiyye): el-Mahtûtâtü'n-nahviyye*, (Dımaşk: Matbû'ât Mecma'i'l-Lüğati'l-'Arabiyye bi-Dımaşk, 1973), 527-528.

10. Şemsüddîn el-Halâvî, Şemsüddîn Ebu'l-'Azm Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf el-Kudsî el-Halâvî eş-Şâfi'î (v. 883/1478)¹¹⁸

Nahiv âlimi olan el-Halâvî 819 (1416-17) yılında Kudüs'te doğmuş ve ilköğrenimine burada başlamıştır. Kudüs'te Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Arslân (Reslân) el-Makdisî eş-Şâfi'î'den (v. 844/1440)¹¹⁹ ders almış, Kahire'de de İbn İmâmi'l-Kâmiliyye olarak bilinen Kemâlüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrahmân'dan (v. 874/1470)¹²⁰ öğrenim görmüştür.

Talebelerinden Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Bilbîsî el-Kâhirî eş-Şâfi'î (v. 887/1482),¹²¹ el-Halâvî'den Arapça okumuştur.¹²² 16 Muharrem 883 (19 Nisan 1478) tarihinde vefat eden el-Halâvî, Mekke'de Muallâ Kabristanı'na defnedilmiştir.¹²³

• *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*¹²⁴

11. Nûruddîn es-Senhûrî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Ali en-Nutûbesî es-Senhûrî¹²⁵ el-Kâhirî el-Ezherî ed-Darîr el-Mâlikî (v. 889/1484)¹²⁶

¹¹⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, X, 35; Mücîrüddîn Ebu'l-Yümn Abdurrahmân el-Hanbelî el-'Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, 1. bs., (nşr. Adnân Yûnus Abdülmecîd Ebû Tebbâneh, Ammân: Mektebetü Dendîs, 1999), II, 308; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 210; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 50.

¹¹⁹ Cemâlüddîn Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî b. Abdillâh ez-Zâhirî el-Hanefî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfi*, (nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, t.y.), I, 287.

¹²⁰ es-Süyûtî, *Nazmü'l-'ikyân*, 163.

¹²¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 163.

¹²² A.g.e., IX, 162.

¹²³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, X, 35.

¹²⁴ A.g.e., X, 35. Bu eserin yazma nüshası Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye nr. 1823'te kayıtlıdır. Bkz.: Haz., Esmâ Himsî, *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye ('Ulümü'l-lügati'l-'Arabiyye): el-Mahtûtâtü'n-nahviyye*, 242-243.

Mısırlı Mâlikî fakihî ve Arap dili âlimi olan es-Senhûrî, takriben 814 (1411-12) yılında Mısır'ın köylerinden biri olan Nutûbes'te doğmuştur. Senhûr'dan Kahire'ye geçtikten sonra Ezher'e girmiş ve orada nahve dair bazı eserler okumuştur. Kırâat-i seb'ayı kırâat âlimi Ahmed b. Esed b. Abdilvâhid es-Sekenderî eş-Şâfi'î'den (v. 872/1468)¹²⁷ okumuştur.

Şemsüddîn el-Kâyâtî (v. 850/1446),¹²⁸ Zeynüddîn Tâhir b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî (v. 856/1452)¹²⁹ Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî (v. 857/1453)¹³⁰ Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm (v. 861/1457),¹³¹ ve Takıyyüddîn eş-Şümunnî (v. 872/1468) gibi âlimlerden öğrenim görmüştür.¹³² Ayrıca Şemsüddîn es-Sehâvî (v. 902/1497), hocası İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852/1449) hayatını kaleme aldığı eserinde, es-Senhûrî'yi İbn Hacer'den ders alan isimler arasında zikreder.¹³³

¹²⁵ Senhûr, Mısır'da bulunan bir kasabadır. Bkz.: ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XII, 98.

¹²⁶ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, III, 1115; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, V, 249-251; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 251; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 337-338; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 371-372.

¹²⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, I, 227-230.

¹²⁸ es-Süyûtî, *Nazmü'l-'ikyân*, 154.

¹²⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IV, 5-6; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 349.

¹³⁰ A.g.e., I, 349.

¹³¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VIII, 127-132.

¹³² A.g.e., V, 249-250.

¹³³ A.mlf., *el-Cevâhir ve'd-dürer*, III, 1115.

Âcurrûmiyye üzerine kaleme aldığı şerhe birçok hâşiye yapılan Hâlid el-Ezherî (v. 905/1449),¹³⁴ Ebu'l-Hasen el-Menûfî (v. 939/1532)¹³⁵ ve Muhammed b. İbrâhîm et-Tetâî (v. 942/1535)¹³⁶ gibi isimler es-Senhûrî'nin talebelerindendir.¹³⁷

es-Senhûrî günlerce süren rahatsızlığından sonra 19 Receb 889 (12 Ağustos 1484) tarihinde vefat etmiştir.¹³⁸

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*¹³⁹

12. Kalesâdî, Nûruddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Kureşî el-Bastî el-Endelüsî el-Kalesâdî el-Mâlikî (v. 891/1486)¹⁴⁰

¹³⁴ *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Hâlid el-Ezherî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

¹³⁵ *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Ebu'l-Hasen el-Menûfî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

¹³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Halîl el-Mâlikî et-Tetâî, *Cevâhirü'd-dürer fi halli elfâzi'l-Muhtasar*, 1. bs., (nşr. Dr. Ebu'l-Hasen & Nûrî Hasen Hâmid el-Mislâtî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014), neşredeninin mukaddimesi, I, 45-67.

¹³⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, III, 171-172; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 344-345; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 392-393.

¹³⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, V, 251.

¹³⁹ *A.g.e.*, V, 249; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 337; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 307. Bu şerh tahkîk edilerek neşredilmiştir. Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Ali es-Senhûrî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye fi 'ilmi'l-'arabiyye*, 1. bs., (nşr. Muhammed Halîl Abdülazîz Şeref, Mısır-Kahire: Dâru's-Selâm, 2006). Kaynaklarda müellifin iki şerhinin olduğu ifade edilmekte ise de, bunların küçük ve büyük olmak üzere iki şerh olduğu bilinmektedir. Tahkiki yapılan şerh, büyük olan şerhtir. Nitekim bu şerhi neşreden Muhammed Halîl Abdülazîz Şeref, bu durumu izah etmiştir. Bkz.: Nûruddîn es-Senhûrî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*, neşredeninin mukaddimesi, 31.

¹⁴⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Kureşî el-Kalesâdî, *Keşfü'l-esrâr 'an 'ilmi hurûfi'l-ğubâr*, (nşr. Muhammed Süveysî Tunus: el-Müessesetü'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkîk ve'd-Dirâsât, 1988), neşredeninin

IX. (VI.) yüzyılın başlarında Endülüs'ün Besta¹⁴¹ (Baza) şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁴² İlköğrenimine Besta'da başlayan el-Kalesâdî, burada Ali b. Mûsâ b. Abdillâh el-Lahmî el-Bestî el-Karabâkî (v. 844/1440)¹⁴³ ve Ebû Abdillâh Muhammed el-Kusturlî'den (v. 844/1440-41)¹⁴⁴ ders almıştır.¹⁴⁵

el-Kalesâdî, hac vesilesiyle çıktığı yolculukta Endülüs ve Hicaz arasında birçok İslam ülkesine uğramış, yapmış olduğu bu yolculuk esnasında güzergâhındaki bölgelerde bulunan âlimlerle tanışıp kendilerinden istifade etmiştir. Nitekim bu yolculuğuyla ilgili kaleme aldığı seyahatnâmesi *Rihletü'l-Kalesâdi*'sinde Gırnata (Granada), Tilimsân, Tunus, İskenderiye, Kahire, Mekke, Medine gibi önemli merkezlerin hem bazı özelliklerini zikretmiş hem de buralarda kendilerinden ders aldığı âlimler ve okuduğu eserlere dair bilgiler vermiştir.¹⁴⁶

el-Kalesâdî yaptığı ilmi yolculuklar sayesinde farklı bölgelerde otuzu aşkın âlimden ders almıştır. Ancak burada misal vermek açısından kendisinden istifade ettiği âlimlerden birkaçını zikretmenin yeterli olacağı kanaatindeyiz. el-Kalesâdî,

mukaddimesi, 7-22; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Kalesâdî, *Rihletü'l-Kalesâdi*, (nşr. Muhammed Ebû'l-Ecfân, Tûnus: eş-Şeriketü't-Tûnisiyye, 1985), neşreden mukaddimesi, 30-57; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VI, 14-15; es-Süyûtî, *Nazmü'l-'ikyân*, 131; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 251-252; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 339-341; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 692-694; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 737-738. Ayrıca bkz.: Muhammed Süveysî, "Kalesâdî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalesadi> (02.06.2019).

¹⁴¹ Besta, Endülüs'ün şehirlerinden biridir. Bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 422.

¹⁴² es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VI, 14.

¹⁴³ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 333-334.

¹⁴⁴ el-Kalesâdî, *Rihletü'l-Kalesâdi*, 84.

¹⁴⁵ *A.g.e.*, 84, 87.

¹⁴⁶ el-Kalesâdî'nin yaptığı yolculukları ve istifade ettiği alimlerin sıralı listesi için bkz.: el-Kalesâdî, *Rihletü'l-Kalesâdi*, 251-252.

Gırnata'da Ebû Abdillâh Muhammed es-Sarakustî (v. 865/1461)¹⁴⁷ ve Ebû İshâk İbrâhîm b. Fütûh'tan (v. 867/1463);¹⁴⁸ Tilimsân'da İbn Merzûk el-Hafîd'den (v. 842/1439); Tunus'ta Ebu'l-Abbâs el-Kalşânî'den (v. 863/1458);¹⁴⁹ Mısır'da İbn Hacer el-Askalânî'den (v. 852/1449) ve Takıyyüddîn eş-Şümünî'den (v. 872/1468) öğrenim görmüştür. Fıkıh, hadis, tefsir, nahiv, hesap ve ferâiz gibi farklı alanlarda aldığı dersler ve geride bıraktığı eserlerden kendisinin çok yönlü bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁰

Kendisinden öğrenim gören talebeleri arasında ise Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Belevî (v. 830/1427'den sonra)¹⁵¹ ve Ebû Abdillâh es-Senûsî (v. 895/1490)¹⁵² gibi isimler bulunmaktadır. el-Kalesâdi 15 Zilhicce 891 (12 Aralık 1486) tarihinde Bâce¹⁵³de vefat etmiştir.¹⁵⁴

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*¹⁵⁵

¹⁴⁷ A.g.e., 164-166.

¹⁴⁸ A.g.e., 166-168.

¹⁴⁹ A.g.e., 115-116.

¹⁵⁰ Eserleri için bkz.: İsmâ'îl el-Bağdâdi, *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 737-738.

¹⁵¹ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 138.

¹⁵² *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan es-Senûsî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

¹⁵³ Bâce Tunus'ta bulunan bir şehirdir. Bâce hakkında geniş bilgi için bkz.: İbrahim Harekât, "Bâce", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bace--tunus> (02.06.2019).

¹⁵⁴ İbnü'l-Kâdi, *Dürretü'l-hicâl*, III, 251-252. Burada müellifin İfrîkiyye'deki Bâce'de vefat ettiği belirtilmektedir. İfrîkiyye hakkında geniş bilgi için bkz.: Nadir Özkuyumcu, "İfrîkiyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ifrikiye> (02.06.2019).

¹⁵⁵ İsmâ'îl el-Bağdâdi, *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 737-738. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

13. Rumeysî, Şemsüddîn Ebu'l-Mecd Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Buhârî er-Rumeysî¹⁵⁶ el-Mekkî el-Hanefî (v. 895/1490)¹⁵⁷

18 Cemâziyelevvel 818 (26 Temmuz 1415) tarihinde Buhara'da doğan er-Rumeysî, ilköğrenimini orada bulunan âlimlerden görmüştür. İlim tahsiline Kur'ân-ı Kerim ezberiyle birlikte Necmüddîn Ömer en-Neseî'nin (v. 537/1142)¹⁵⁸ *el-Manzûmetü'n-Neseîyye*'si, ez-Zencânî'nin (v. 660/1262 [?])¹⁵⁹ *et-Tasrîf*'i, et-Teftâzânî'nin (v. 792/1390)¹⁶⁰ *el-İrşâd*'ı gibi temel metinleri ezberleyerek başlamıştır.¹⁶¹

Buhâra, Semerkand, Herât, Bağdat, Mekke, Kudüs, Şam ve Kahire gibi önemli şehirlere yolculuk yapan er-Rumeysî, İbnü'd-Deyrî (v. 867/1463)¹⁶² ve Emînüddîn el-Aksarâyî (v. 880/1475)¹⁶³ gibi âlimlerden öğrenim görmüştür.¹⁶⁴ Çağdaşı Şemsüddîn es-Sehâvî (v. 902/1497), kendisiyle Mekke ve Kahire'de görüştüğünü ifade etmektedir.¹⁶⁵

¹⁵⁶ Bu nisbe, Rumeysî'nin soyunun Mekke Emîri Esedüddîn Ebû 'Arâde Rumeyse b. Ebî Nümeî'e dayanması sebebiyledir. Bkz.: ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, V, 267-268.

¹⁵⁷ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, IX, 222-223; Şemsüddîn el-Ğazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, I, 260; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn*, IV, 541; A.mlf., *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, II, 216.

¹⁵⁸ Ayşe Hümeîra Aslantürk, "Neseî, Necmeddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/neseî-necmeddin> (09.06.2019).

¹⁵⁹ Ahmet Özel, "Zencânî, İzzeddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zencani-izzeddin> (09.06.2019).

¹⁶⁰ Şükrü Özen, "Teftâzânî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/teftazani> (09.06.2019).

¹⁶¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, IX, 222-223.

¹⁶² Ahmet Özel, "İbnü'd-Deyrî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnud-deyri> (09.06.2019).

¹⁶³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 240-243; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VIII, 168.

¹⁶⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, IX, 223.

¹⁶⁵ A.g.e., IX, 223.

Mekke'nin Hanefî imamı olan er-Rumeysî, Rebûlevvel 895'te (Ocak/Şubat 1490) vefat etmiş ve Mekke'de Muallâ Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁶⁶

- *el-Me'mûmiyye şerhu'l-Âcurrûmiyye*¹⁶⁷

14. Senûsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ömer b. Şu'ayb es-Senûsî el-Hasenî et-Tilimsânî el-Mâlikî (v. 895/1490)¹⁶⁸

Doğum tarihi hakkında tam bir kesinlik olmamakla birlikte 832 (1428-29) yılında veya bu yıldan sonra doğduğu tahmin edilmektedir.¹⁶⁹ Fas'ta bir Berberî kabilesi olan Senûse¹⁷⁰ye nisbetle es-Senûsî şeklinde, babaannesinin soyundan geldiği Hz. Hasan'a (radiyallâhu anh) nisbetle de Hasenî şeklinde anılmıştır.

Ders aldığı hocaları arasında, başta ilköğrenimini tamamladığı babası olmak üzere Ebû Ali el-Hasen b. Mahlûf Ebrekân er-Râşidî (v. 857/1453),¹⁷¹ kendisinden hadis

¹⁶⁶ A.g.e., IX, 223.

¹⁶⁷ A.g.e., IX, 223. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

¹⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ömer b. Şuayb es-Senûsî, *'Umdetü't-tahkik ve't-tedâid fî şerhi 'Akîdeti't-tevhîd ev Şerhu'l-'Akîdeti'l-kübrâ*, Özel bs., (nşr. Bû Ka'bir Belkard el-Mu'askerî, Cezayir: Dâru Kurdâde, 2011), neşredenin mukaddimesi, 15-56; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Mellâlî et-Tilimsânî, *el-Mevâhibü'l-kuddûsiyye fî'l-menâkibi's-Senûsiyye*, Özel bs., (nşr. 'Alâl Bû Rebîk, Cezayir: Dâru Kurdâde, 2011); İbn Meryem, *Kitâbü'l-büstân*, 315-326; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 141; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 563-572. Ayrıca bkz.: Muhammed Aruçi, "Senûsî, Muhammed b. Yûsuf", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/senusi-muhammed-b-yusuf> (08.06.2019).

¹⁶⁹ Doğum tarihi ile ilgili rivâyetler için bkz.: Abdülazîz es-Sağîr Dehhân, *el-İmâm el-'Allâme Muhammed b. Yusuf es-Senûsî: 'âlimu Tilimsân ve imâmuhâ ve berekâtühâ ve cühûduhâ fî hîdmeti'l-hadîsi'n-Nebeviyyi's-şerîf*, Özel bs., (Cezayir: Dâru Kurdâde, 2011), 51-53.

¹⁷⁰ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XVI, 154.

¹⁷¹ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 161-162.

öğrenimi gördüğü Ebû Zeyd es-Se'âlibî (v. 875/1471)¹⁷² ve *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan el-Kalesâdî (v. 891/1486) gibi âlimler bulunmaktadır.¹⁷³

Hocasının hayatına dair *el-Mevâhibü'l-kuddûsiyye fi'l-menâkibi's-Senûsiyye*'yi kaleme alan Ebû Abdillâh Muhammed el-Mellâlî (v. 898/1492),¹⁷⁴ Ebû Abdillâh İbn Sa'd et-Tilimsânî (v. 901/1496)¹⁷⁵ ve Muhammed b. Ebî Medyen et-Tilimsânî (v. 915/1509)¹⁷⁶ gibi isimler es-Senûsî'nin talebeleri arasında yer almaktadır.

Akâid, tefsir, hadis, siyer, fıkıh, fıkıh usulü, tasavvuf, nahiv ve mantık ilmine dair eserler¹⁷⁷ bırakan Muhammed es-Senûsî, 18 Cemâziyelâhir 895 (9 Mayıs 1490) tarihinde vefat etmiştir.¹⁷⁸

- *ed-Dürrü'l-manzûm fî şerhi kavâ'idî İbn Âcurrûm*¹⁷⁹

3.3. X. (XVI.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü

15. Muhammed el-Halîlî, Şemsüddîn Ebu'l-Cûd Muhammed b. İbrâhîm b. Abdirrahmân¹⁸⁰ b. el-Ensârî el-Halîlî el-Makdisî eş-Şâfi'î (v. 902/1500)¹⁸¹

¹⁷² M. Suat Mertoğlu, "Seâlibî, Ebû Zeyd", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sealibi-ebu-zeyd> (08.06.2019).

¹⁷³ es-Senûsî'nin hocaları hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Mellâlî, *el-Mevâhibü'l-kuddûsiyye*, 43-56.

¹⁷⁴ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 301.

¹⁷⁵ İbn Meryem, *Kitâbü'l-büstân*, 330-331; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 335.

¹⁷⁶ İbn Meryem, *Kitâbü'l-büstân*, 337-338.

¹⁷⁷ Senûsî'nin eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Mellâlî, *el-Mevâhibü'l-kuddûsiyye*, 343-374.

¹⁷⁸ *A.g.e.*, 555-558.

¹⁷⁹ el-Mellâlî, hocasının bu eserinin müellif hattı nüshasını tamamlanmamış olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bkz.: *A.g.e.*, 366. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

¹⁸⁰ Müellifin hayatını ele alan kaynakların çoğunda bu isim Abdürrahîm şeklinde zikredilmektedir. Ancak bu kaynaklar arasında *el-Ünsü'l-celîl*'de yer alan ve tercihe şayan

Filistin'in Halîl¹⁸² şehrinde Şâban 845'te (Aralık/Ocak 1441-42) dünyaya gelen e-Halîlî, orada Kur'an-ı Kerîm'i ve hadis, nahiv, kırâat ve tecvide dair bazı temel dini metinleri ezberlemiştir.¹⁸³

Filistin'de, ilk hocası diyebileceğimiz babası Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Abdîrahmân el-Ensârî el-Halîlî eş-Şâfi'î (v. 893/1488),¹⁸⁴ Mısır'da Yahyâ el-Münâvî (v. 871/1467) ve Takıyyüddîn eş-Şümunnî (v. 872/1468) gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. Kudüs'e yerleşip oranın Şâfiî müftüsü olan¹⁸⁵ ve fıkıh, tecvid ve nahivle ilgili eserleri bulunan el-Halîlî, 902 (1496-97) tarihinde vefat etmiştir.¹⁸⁶

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*¹⁸⁷

olan Abdurrahmân ismidir. Zira 'Uleymî, müellifin çağdaşdır ve diğer kaynaklara nazaran aynı dönemde yaşadığı Halîlî'nin tam ismini bilmesinden daha doğal bir şey olmasa gerekir.

¹⁸¹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-'Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, II, 318-319; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 25; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 22-23; Muhammed eş-Şillî el-Yemenî, *Kitâbü's-senâi'l-bâhir bi-tekmîli'n-Nûri's-sâfir*, 1. bs., (nşr. İbrâhîm b. Ahmed el-Makhafî, Yemen-San'â: Mektebetü'l-İrşâd, 2004), 18; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 301. Halîlî'nin hayatını ele alan kaynakların çoğu -'Uleymî'nin *el-Ünsü'l-celîl*'inden iktibas yapmışlardır. Dolayısıyla diğer kaynaklarla arasındaki küçük bazı farklılıklarla birlikte müellifin hayatıyla ilgili bilgileri aktaran esas kaynağın *el-Ünsü'l-celîl* olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁸² Halîl şehri hakkında geniş bilgi için bkz.: Mustafa L. Bilge, "Halîl", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil#1> (17.06.2019).

¹⁸³ el-'Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, II, 318.

¹⁸⁴ A.g.e., II, 316-318.

¹⁸⁵ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 301.

¹⁸⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 22-23; eş-Şillî, *Kitâbü's-senâi'l-bâhir*, 18. İsmâ'îl el-Bağdâdî, müellifine vefatına dair 907 (1501-2) şeklinde bir tarih zikretmektedir. Müellifin hayatını ele alan başka hiçbir kaynağın desteklemediği bu rivâyet yanlış olmalıdır.

¹⁸⁷ el-'Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, II, 319. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

16. Kaltâvî, Dâvûd b. Muhammed b. Ali el-Kaltâvî el-Ezherî el-Mâlikî (v. 902/1446)¹⁸⁸

Mâlikî fakihî olan müellif, Mısır'ın Menûfiyye'ye bağlı köylerinden biri olan Kaltâ'da dünyaya geldiğinden Kaltavî nisbesiyle meşhur olmuştur. Genç yaşlarda Kahire'ye gidip Ezher'e giren el-Kaltâvî, Kur'an-ı Kerim ile bazı temel dini metinleri ezberlemiştir. Zeynüddîn Tâhir b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî (v. 856/1452), Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî (v. 857/1453) ve Takiyyüddîn eş-Şümünî (v. 872/1468) gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. 12 Receb 902 (16 Mart 1497) tarihinde vefat etmiştir.¹⁸⁹

• *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*¹⁹⁰

17. Busravî, Ebu'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Yûsuf b. Ali b. Ahmed el-Busravî ed-Dımeşkî el-Âtikî eş-Şâfi'î (v. 905/1500)¹⁹¹

Aslen Busrâlî¹⁹² olup Dımaşk'ın Şafîî müftülerinden ve nahiv âlimi olan Busravî, 843 (1439-40) yılında doğmuştur. İbn Kâdî Şühbe'den (v. 851/1448)¹⁹³ fıkıh,

¹⁸⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, III, 215-216; el-Karâfî, *Tevşihu'd-dîbâc*, 99-100; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 176-177; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 372; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, II, 333.

¹⁸⁹ el-Karâfî, *Tevşihu'd-dîbâc*, 100.

¹⁹⁰ *A.g.e.*, 100; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 177. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

¹⁹¹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VI, 53; İbn Tûlûn & İbnü'l-Mibred, *Müt'atü'l-ezhân*, I, 540; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 279; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 40; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 34.

¹⁹² Busrâ, Suriye'nin tarihî şehirlerinden biridir. Busrâ hakkında geniş bilgi için bkz.: Mustafa Fayda, "Busrâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/busra> (17.06.2019).

Muhibbüddîn Muhammed el-Busravî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î'den (v. 889/1484)¹⁹⁴ nahiv dersleri alan el-Busravî 16 Ramazan 905 (15 Nisan 1500) tarihinde vefat etmiştir.¹⁹⁵

- *en-Nefhatü 'z-zekiyye fî şerhi 'l-Mukaddimeti 'l-Âcurrûmiyye*¹⁹⁶

18. Hâlid el-Ezherî, Zeynüddîn Ebu'l-Velîd Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ahmed el-Cercâvî el-Ezherî el-Mısrî el-Vakkâd¹⁹⁷ eş-Şâfi'î (v. 905/1499)¹⁹⁸

¹⁹³ Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî İbn Kâdî Şühbe, *Terâcimu tabâkati'n-nühât ve'l-luğaviyyîn ve'l-müfessirîn ve'l-fukahâ'*, (nşr. Muhsin Ğıyâz, Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 2008), neşredenin mukaddimesi, 7-19.

¹⁹⁴ İbn Tûlûn & İbnü'l-Mıbred, *Müt'atü'l-ezhân*, II, 647.

¹⁹⁵ A.g.e., I, 540.

¹⁹⁶ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 34. Eserin yazma nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi nr. 6618'de kayıtlıdır. Bkz.: Haz., Esmâ Hımsî, *Fihri'sü mahtûtâtü Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye ('ulümü'l-lüğati'l-'arabiyye), el-Mahtûtâtü'n-nahviyye*, 534-535.

¹⁹⁷ Ezherî, Cami'u'l-Ezher'de yaptığı kandil yakma vazifesine binaen bu lakapla anılmıştır. Bu vazifesini yaparken ilim tahsiline başlamasına vesile olan hadise hakkındaki bilgi için bkz.: İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 38-39.

¹⁹⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, III, 171-172; Muhammed Şemsüddîn b. Tûlûn es-Sâlihî el-Hanefî & Yûsuf b. Hasen b. Abdilhâdî el-Cemâl b. el-Mıbred el-Hanbelî, *Müt'atü'l-ezhân mine't-temettü' bi'l-ikrân beyne terâcimi's-şüyüh ve'l-akrân*, 1. bs., (nşr. Salahuddîn Halîl eş-Şeybânî el-Mevsilî, Beyrut: Dâru Sâdır, 1999) I, 344; Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira bi-e'yâni'l-mi'eti'l-'âşira*, 1. bs., (nşr. Halîl el-Mansûr, Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), I, 190; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 38-39; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hedyyetü'l-'ârifîn*, I, 343-344; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, II, 297. Ayrıca bkz.: Özbek Lütfi, "Hâlid El-Ezherî'nin Şerhu Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye Adlı Eserinin Edisyon Kritiği" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017),9-11; Özak Nesibe, "Hâlid B. Abdullah El-Ezherî Ve Mûsilü't-Tullâb İlâ Kavâ'idi'l-

838 (1434-35) yılında Yukarı Mısır'ın Cerce şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁹⁹ Bu sebeple Cercevi, Cercavi veya Cercî nisbeleriyle anılmıştır.

Küçük yaşlarda babasıyla birlikte Kahire'ye giden Hâlid el-Ezherî, orada Kur'an-ı Kerîm ezberi yanında bazı temel metinleri okumuştur. Öğrenim gördüğü hocaları arasında Ebu'l-Cûd Dâvud b. Süleymân el-Mâlikî (v. 863/1459),²⁰⁰ Ya'îş el-Mağribî el-Mâlikî (v. 864/1459),²⁰¹ Yahyâ el-Münâvî (v. 871/1467), Emînüddîn el-Aksarâyî (v. 880/1475), Nûruddîn es-Senhûrî (v. 889/1484), gibi âlimler bulunmaktadır. el-Ezherî, kısa süreli de olsa Şemsüddîn es-Sehâvî'den (v. 902/1497) de istifade etmiştir.

İrşâdü's-sârî müellifi Şihâbüddîn el-Kastallânî (v. 923/1517)²⁰² ve Muhammed İbn Hilâl en-Nahvî (v. 933/1527)²⁰³ Hâlid el-Ezherî'nin talabeleri arasında yer alır. Bir diğer talebesi de hocası Hâlid el-Ezherî'nin *Âcurrûmiyye* şerhi üzerine bir hâşiyeye kaleme alan İbnü's-Şelebî'dir (v. 947/1540).²⁰⁴

el-Ezherî, hac vazifesini îfa ettikten sonra Kahire'ye dönüş yolunda Birketü'l-Hâc olarak anılan yerde 14 Muharrem 905'te (21 Ağustos 1499) vefat etmiştir.²⁰⁵

İ'Râb Adlı Eseri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018),8-21; Ahmet Turan Arslan, "Ezherî, Hâlid b. Abdullah", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezheri-halid-b-abdullah> (14.06.2019).

¹⁹⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 171.

²⁰⁰ A.g.e., III, 211-212.

²⁰¹ A.g.e., X, 287.

²⁰² Muhyiddîn Abdülkâdir b. Şeyh b. Abdillâh el-'Ayderûs, *en-Nûru's-sâfir 'an ahhâri'l-karni'l-âşir*, 1. bs., (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 106-107.

²⁰³ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 68-69.

²⁰⁴ A.g.e., II, 116. Hâlid el-Ezherî'nin *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*'si üzerine bir hâşiyesi bulunan İbnü's-Şelebî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

²⁰⁵ İbn Tûlûn & İbnü'l-Mibred, *Müt'atü'l-ehân*, I, 344; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 190. Ezherî'nin hayatını ele alan kaynaklarda, onun vefat yılı olan 905 (1499) tarihinde bir ihtilaf olmasa da 14 Muharrem ve 19 Muharrem olmak üzere vefat ettiği gün

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²⁰⁶

19. Semhûdî, Nûruddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Ahmed el-Hasenî es-Semhûdî el-Kâhirî eş-Şâfi'î (v. 911/1505)²⁰⁷

Medine tarihine dair *Vefâ'u'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* eseriyle meşhur olan hadis ve fıkıh âlimi es-Semhûdî, Safer 844'te (Temmuz 1440) Yukarı Mısır'ın Nil nehrinin batısındaki Semhûd²⁰⁸ adı verilen köyde doğmuştur.²⁰⁹ Soyu Hz. Hasan'a (radiyallâhu anh) ulaştığından el-Hasenî nisbesi, böyle şerefli bir nesebe sahip olduğundan da es-Seyyid ve eş-Şerîf unvanıyla anılmıştır.

hakkında iki farklı rivâyet bulunmaktadır. Bu konudaki detaylı açıklama için bkz.: Özak Nesibe, "Hâlid B. Abdullah El-Ezherî Ve Mûsilü't-Tullâb İlâ Kavâ'idi'l-İ'Râb Adlı Eseri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 9.

²⁰⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 172; Bu eserin birden fazla tahkikli neşri yapılmıştır. Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*, 1. bs., (nşr. Dr. Zekeriyâ Tûnânî, Lübnan-Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2015), Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*, 1. bs., (nşr. Dr. Hâ-yif en-Nebhân, Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2017).

²⁰⁷ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Abdillâh es-Semhûdî, *Vefâ'u'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, 1. bs., (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî, London: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2001) neşredeninin mukaddimesi, II, 5-23; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 245-248; A.mlf., *et-Tuhfetü'l-latîfe fi târihi'l-Medîneti's-şerîfe*, 1. bs., (nşr. Ârif Ahmed Abdülğani & Hâlid Ahmed el-Mollâ es-Süveydî, Dimaşk: Dâru Kinân, 2010), II, 246-256; Abdülkâdir el-'Ayderûs, *en-Nûru's-sâfir*, 54-57; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 73-74; Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî el-Yemenî, *el-Bedru't-tâli bi-mehâsini men ba'de'l-karni'sâbi*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), I, 470-471; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 307. Ayrıca bkz.: İbrahim Barca, *es-Semhûdî ve Medine tarihi*, 1. bs., (İstanbul: Siyer Yayınları, 2016); Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Semhûdî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/semhudi> (18.06.2019).

²⁰⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 255.

²⁰⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 245.

İlköğrenimini babası Abdullâh b. Ahmed b. Ali es-Semhûdî'nin (v. 866/1461)²¹⁰ yanında tamamlamıştır. Nitekim babasında Celâlüddîn el-Mahallî'nin (v. 864/1459)²¹¹ şerhi *Kenzü'r-râğibîn fi şerhi Minhâci't-tâlibîn* ile birlikte en-Nevevî'nin (v. 676/1277)²¹² *Minhâcü't-tâlibîn*'ini, Veliyyüddîn el-İrâkî'nin (v. 826/1423)²¹³ *Şerhu'l-Behceti'l-verdiyye*'sini ve Tâcüddîn İbnü's-Sübki'nin (771/1370)²¹⁴ *Cem'u'l-cevâmi*'ini okumuştur.²¹⁵

es-Semhûdî babasıyla birlikte Kahire'ye gitmiş ve tahsiline orada devam etmiştir. Öğrenim gördüğü hocaları arasında Celâlüddîn el-Mahallî (v. 864/1459) İbnü'd-Deyrî (v. 867/1463)²¹⁶ 'Alemüddîn Sâlih b. Ömer el-Bülkînî (v. 868/1464), Yahyâ el-Münâvî (v. 871/1467), Ahmed b. İsmâ'îl el-İbşîtî (v. 883/1478)²¹⁷ Muhammed b. Abdilmün'im el-Cevcerî (v. 889/1484),²¹⁸ Zekeriyâ el-Ensârî (v. 926/1520)²¹⁹ gibi âlimler bulunmaktadır. es-Semhûdî, Şemsüddîn es-Sehâvî'den (v. 902/1497) de istifade etmiştir. Nitekim Sehâvî'nin *el-İbtihâc*'ını kendi hattıyla yazıp ona

²¹⁰ A.g.e., V, 5-6.

²¹¹ A.g.e., VII, 39-41.

²¹² 'Alâüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. İbrâhîm b. Dâvûd İbnü'l-'Attâr, *Tuhfetü't-tâlibîn fi tercemeti'l-İmâm en-Nevevî*, 1. bs., (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, Ürdün-Amman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007), 42-43.

²¹³ İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 332-335. Kitabı neşreden Dr. Muhammed Muhammed Emîn'in, İrâkî'nin vefatına dair kaydettiği milâdî 1422 tarihi yanlış olmalıdır. Zira İrâkî'nin vefatı 27 Şâban 826 (5 Ağustos 1423) tarihindedir.

²¹⁴ Abdülvehhâb b. Ali Tacüddîn İbnü's-Sübki, *Cem'u'l-cevâmi' fi ilmi usûli'l-fikh*, 1. bs., (nşr. 'Akîle Hüseyin, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), neşredenin mukaddimesi, 102.

²¹⁵ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 245.

²¹⁶ A.g.e., III, 249-253.

²¹⁷ A.g.e., I, 235-237.

²¹⁸ A.g.e., VIII, 123-126.

²¹⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, V, 370.

okumuştur.²²⁰ es-Semhûdî'nin ders okuduğu ve istifade ettiği hocaları elbette yukarıda sayılan isimlerle sınırlı değildir. Ancak içerisinde bulunduğu ilmi muhite işaret etmesi ve onun ilmî tekâmülünde büyük payı olan hocalarını bir nebze ortaya koymak bakımından bu kadarıyla yetiniyoruz.

Genç yaşlardan itibaren talebe okutmaya başlayan es-Semhûdî hakkında, Şemsüddîn es-Sehâvî'nin (v. 902/1497) "Medineli olup da ondan ders okumayan azdır."²²¹ ifadesi aslen Medineli olan veya yolu Medine'den geçen ilim ehlinin kendisinden bir şekilde istifade ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Birçok talebe yetiştiren es-Semhûdî'nin talebelerinden bazıları şunlardır: Zeynüddîn Abdurrahmân el-Kâzerûnî el-Medenî (v.891/1486),²²² Muhammed el-Hucendî (v. 899/1494)²²³ ve Muhammed eş-Şüşterî (v. 923/1517-18)²²⁴.

es-Semhûdî tahsil, tedris ve telif faaliyetleriyle geçirdiği bereketli bir ömrün neticesinde 18 Zilkâde 911 (12 Nisan 1506) tarihinde Medine'de vefat etmiş ve Cennetü'l-bakî' Mezarlığı'na defnedilmiştir.²²⁵

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²²⁶

²²⁰ es-Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, II, 251.

²²¹ A.mlf., *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 247.

²²² A.mlf., *et-Tuhfetü'l-latîfe*, II, 28.

²²³ A.g.e., II, 450-451.

²²⁴ A.g.e., II, 477-478.

²²⁵ es-Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ*, neşredeninin mukaddimesi, II, 23.

²²⁶ Semhûdî'nin hayatını ele alan kaynaklarda kendisine ait böyle bir eserden söz edilmemektedir. Ancak iki ayrı kütüphane katalogunda bu eser Semhûdî'ye nisbet edilmektedir. Bu eserin yazma nüshası el-Mektebetü'l-Ezheriyye nr. [1065] 9205'te kayıtlıdır. Bkz.: *el-Mektebetü'l-Ezheriyye: Fihrisü'l-kütübi'l-mevcûde bi'l-Mektebeti'l-Ezheriyye ilâ 1366/1947*, (Kahire: Matba'atü'l-Ezher, 1947), IV, 254. Bir diğer nüshası ise Berlin Kütüphanesi nr. 6677'de kayıtlıdır. Bkz.: Wilhelm Ahlwardt, *Die Handschriftenverzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin: verzeichniss der Arabischen handschriften*, (Berlin: A. W. Schade's Buchdruckerei, 1894), VI, 117.

20. İbn ‘Avn, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Süleyman b. ‘Avn et-Tîbî ed-Dımaşkî eş-Şâğûrî²²⁷ el-Hanefî (v.916/1511)²²⁸

855 (1451-52) yılında Dımaşk’ta dünyaya gelmiştir. Dımaşk Hanefî müftüsü olan İbn ‘Avn, tahsiline Dımaşk’ta başlamış ve birçok defa Mısır’a gitmiştir. Emînüddîn el-Aksarâyî’den (v. 880/1475) fıkıh, Şemsüddîn es-Sehâvî’den (v. 902/1497) hadis öğrenimi görmüştür.²²⁹ Kendisinden ders alan talebeleri arasında Şemsüddîn İbn Tûlûn (v. 953/1546) bulunmaktadır.²³⁰

16 Şevvâl 916 (16 Ocak 1511) tarihinde Dımaşk’ta vefat eden İbn ‘Avn, Emevî Camii’nde kılınan cenaze namazından sonra Bâbüssağîr Kabristanı’na defnedilmiştir.²³¹

• *Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Âcurrûmiyye*²³²

²²⁷ Şâğûr, Dımaşk’ta bulunan bir mahalledir. Bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân*, III, 310.

²²⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi’*, I, 146-147; Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Ğazzî el-Mısırî el-Hanefî, *et-Tabakâtü’s-seniyye fî terâcimi’l-Hanefiyye*, 1. bs., (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru’r-Rifâ’î, 1983), I, 228-229; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, I, 101; Hâcî Halîfe Mustafâ b. Abdillâh Kâtib Çelebî, *Süllemü’l-vusûl ilâ tabakâti’l-fühûl*, (nşr. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnaût, İstanbul: IRCICA, 2010), I, 53-54; İbnü’l-‘Îmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, X, 104-105; ez-Ziriklî, *el-E’lâm*, I, 66.

²²⁹ Takıyyüddîn et-Temîmî, *et-Tabakâtü’s-seniyye*, I, 228.

²³⁰ A.g.e., I, 228.

²³¹ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, I, 101.

²³² Takıyyüddîn et-Temîmî, *et-Tabakâtü’s-seniyye*, I, 229. Bu eserin bir yazma nüshası el-Mektebetü’l-Ezheriyye nr. [1012] 8289’de kayıtlıdır. Bkz.: *Fihrisü’l-Mektebeti’l-Ezheriyye*, IV, 256. Bir diğer nüshası ise Hidiviyye Kütüphanesi nr. 3657’de kayıtlıdır. Bkz.: *Fihristü’l-kütübi’l-‘arabiyye’l-mahfûza bi’l-Kütübhaneti’l-Hidiviyye*, IV, 60.

21. Ali b. Meymûn, Ebu'l-Hasen Ali b. Meymûn b. Ebî Bekr el-'Alevî el-Hâşimî el-Mağribî el-Mâlikî (v. 917/1511)²³³

854 yılında dünyaya gelen Ali b. Meymûn'un soyu Hz. Ali'ye (radıyallâhu anh) kadar ulaştığından el-'Alevî nisbesiyle anılmıştır. Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm ve bazı temel dini metinleri ezberlemiştir.

Ebu'l-Ferec et-Tancî'den (v. 889/1484-85)²³⁴ kırâat ve fıkıh öğrenimi gören Ali b. Meymûn, tasavvufa yönelmiş ve Şâzelî şeyhi Ahmed b. Muhammed et-Tebbâsî'ye (ed-Debbâsî) (v. 930/1524)²³⁵ intisap etmiştir. Dımaşk Sâlihiyye'de verdiği derslere dört mezhepten talebeleri devam etmiştir. Bunlar arasında hem talebesi hem müridi olan Muhammed b. Ali İbn 'Arrâk (v. 933/1526),²³⁶ 'Ulvân el-Hamîdî (v. 922/1516-17)²³⁷ gibi isimler bulunmaktadır.²³⁸

Ali b. Meymûn, 11 Cemâziyelâhir 917 (5 Eylül 1511) tarihinde Lübnan'ın Saydâ²³⁹ şehrindeki Mecdel Maûş adı verilen köyde vefat etmiş ve cenaze namazını da talebesi Muhammed b. Ali İbn 'Arrâk kıldırılmıştır.²⁴⁰

²³³ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: İbn Tûlûn & İbnü'l-Mibred, *Müt'atü'l-ezhân*, I, 532-534; Ahmed b. Mustafâ b. Halîl Ebu'l-Hayr 'Isâmüddîn Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1. bs., (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1975), 212; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 272-278; İbnü'l-'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 117-120; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 27. Ayrıca bkz.: Nihat Azamat, "Ali b. Meymûn", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-b-meymun> (04.07.2019); <http://www.achaari.ma/Article.aspx?C=5911>. Erişim: 04.07.2019.

²³⁴ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 140.

²³⁵ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 130-131.

²³⁶ *A.g.e.*, I, 59-68.

²³⁷ Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye*, 212.

²³⁸ İbn Tûlûn & İbnü'l-Mibred, *Müt'atü'l-ezhân*, 532-533; Nihat Azamat, "Ali b. Meymûn", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-b-meymun> (04.07.2019).

²³⁹ Saydâ şehri için bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 437-438.

²⁴⁰ İbn Tûlûn & İbnü'l-Mibred, *Müt'atü'l-ezhân*, 533.

- *er-Risâletü'l-meymûniyye fî tevhîdi'l-Âcurrûmiyye*²⁴¹

22. İbn Zahîre, Hayruddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Ahmed b. 'Atıyye İbn Zahîre el-Mahzûmî el-Kureşî el-Mekkî eş-Şâfi'î (v. 902-922 [1496-97]-[1516-17])²⁴²

14 Şâban 846 (18 Aralık 1442) tarihinde Mekke'de dünyaya gelen²⁴³ Hayruddîn İbn Zahîre, bu künyeye meşhur olan ilim ehli bir aileye mensuptur.²⁴⁴ İlk tahsiline Mekke'de Kur'ân-ı Kerîm ve bazı temel dini metinleri ezberleyerek başlamıştır. Muhammed b. Abdilmün'im el-Cevcerî (v. 889/1484), Şemsüddîn es-Sehâvî (v. 902/1497) gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. Kaynaklarda, müellifin talebelerine dair Hüseyin b. Sıddîk b. Hüseyin İbnü'l-Ehdel (v. 902/1496-97'den sonra)²⁴⁵ ismi dışında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

²⁴¹ A.g.e., I, 534. Eserin bir yazma nüshası “*Şerhu'l-Âcurrûmiyye 'alâ lisâni's-sûfiyye*” başlığıyla Berlin Kütüphanesi nr. 6678'de kayıtlıdır. Bkz.: Wilhelm Ahlwardt, *Die Handschriften-verzeichnisse*, VI, 117. Bir diğer nüshası da “*Nahvü'l-kalb: Şerhu'l-Âcurrûmiyye*” başlığıyla Melik Suûd Üniveristesi Kütüphanesi nr. 218'de kayıtlıdır. Bu nüshayı incelemek için bkz.: <http://makhtota.ksu.edu.sa/search/makhtota/3919/1#.XR5OQBZbIU>. Erişim: 04.07.2019.

²⁴² Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Hayruddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. el-Cemâl Ebi's-Su'ûd b. Ebi'l-Berekât b. Ebi's-Su'ûd el-Kureşî eş-Şâfi'î İbn Zahîre, *el-Menhelü'l-me'hûl bi'l-binâi li'l-mechûl*, (nşr. Abdürrezzâk b. Ferrâc es-Sâ'idî, Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, 1421/2000-1), neşreden in mukaddimesi, 393-403; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 279-280; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, XI, 293.

²⁴³ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 279-280.

²⁴⁴ İbn Zahîre ailesi hakkında geniş bilgi için bkz.: Rıza Kurtuluş, “İbn Zahîre”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-zahire> (12.07.2019).

²⁴⁵ Bu zat İbnü'l-Ehdel'in (v. 855/1451) torunudur. Dedesi gibi İbnü'l-Ehdel olarak bilinir. Dede İbnü'l-Ehdel için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, III, 145-147. Torun İbnü'l-Ehdel için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, III, 144-145.

Vefatına dair kesin bir bilgiye rastlanılmayan müellifin, Şemsüddîn es-Sehâvî'nin (v. 902/1497) çağdaşı olduğu ve İzzüddîn İbn Fehd'in (v. 922/1516)²⁴⁶ eserinde müellifi rahmetle anması²⁴⁷ göz önünde bulundurulduğunda Hayruddîn İbn Zahîre'nin, 902 (1496-97) ile 922 (1516-17) yılları arasında vefat ettiğini söylemek mümkündür.²⁴⁸

- *Reşfü 'ş-şerâbâti 's-seniyye min mezci elfâzi 'l-Âcurrûmiyye*²⁴⁹

²⁴⁶ Sâmi es-Sakkâr, "İbn Fehd, İzzeddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-fehd-izzeddin> (12.07.2019).

²⁴⁷ Ebu'l-Hayr İzzüddîn Abdülazîz b. Ömer b. Muhammed İbn Fehd, *Ğâyetü'l-merâm bi-ahbâri saltanati'l-beledi'l-harâm*, 1. bs., (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût, Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1988), II, 610.

²⁴⁸ Hayruddîn İbn Zahîre, *el-Menhelü'l-me'hûl*, neşredenin mukaddimesi, 396.

²⁴⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 280. Eserin yazma nüshası için bkz.: Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, VII, 420. İsmâ'îl el-Bağdâdî bu eseri, sözkonusu müelliften farklı olarak isim benzerliği olan Ali b. Cârillâh İbn Zahîre el-Mekkî'ye (1010/1601-2) nisbet eder. Bkz.: İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 751. Ali b. Cârillâh İbn Zahîre için bkz.: Muhammed Emîn b. Fadlillâh b. Muhibbiddîn b. el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi e'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*, (Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.), III, 150-151. İsmâ'îl el-Bağdâdî'nin bu nisbeti isabetli değildir çünkü eserin nisbet edildiği kişi, müellifin çağdaşı ve hocası Şemsüddîn es-Sehâvî tarafından belirtilen Hayruddîn İbn Zahîre olmalıdır. Abdullâh el-Habeşî de bu eseri müellife nisbet ederek yazma nüshasının Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye (Mecâmî') nr. 492'de kayıtlı olduğunu belirtmiştir. Ancak nr. 492'de kayıtlı olan yazma eser "*Reşfü 'ş-şerâbâti'l-merdiyye fi şerhi elfâzi'l-Âcurrûmiyye*" başlığıyla Mustafa b. Abdilmelik el-Halebî el-Bâbî isimli bir müellife nisbet edilmiştir. Abdullâh el-Habeşî'nin belirttiği nüsha için bkz.: Abdullâh el-Habeşî, *Câmi'u'ş-şurûh ve'l-havâşî*, I, 33. Nr. 492'de kayıtlı eserin yazma nüshası için bkz.: *Fihrisü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye*, II, 114. "*Reşfü 'ş-şerâbâti'l-merdiyye fi şerhi elfâzi'l-Âcurrûmiyye*" başlıklı eserin bir nüshası Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye Mecâmî' bölümü nr. 1089'da kayıtlıdır. Bkz.: Abdüsettâr el-Helvacî, *Fihrisü'l-Mahtûtâtî'l-'Arabiyye bi-Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye (el-Mecâmî')*, (London: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî; Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2011), II, 704-705.

23. İbnü't-Tûlûnî, Bedruddîn Hasen b. Hüseyin b. Ahmed İbnü't-Tûlûnî el-Hanefî (v. 923/1517)²⁵⁰

836 (1432-33) yılında Kahire'de dünyaya gelen İbnü't-Tûlûnî, içerisinde pek çok âlim ve mimarlar çıkmış ilim ehli bir aileye mensuptur. Kendisi de mimar olan İbnü't-Tûlûnî ilim tahsilinden geri durmamış ve Kâsım İbn Kutluboğa (v. 879/1474),²⁵¹ Emînüddîn el-Aksarâyî (v. 880/1475) gibi döneminin önemli âlimlerinden öğrenim görmüştür. Ayrıca Şemsüddîn es-Sehâvî'nin (v. 902/1497) derslerine devam eden İbnü't-Tûlûnî kendisinden icâzet almıştır.²⁵²

Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden İbnü't-Tûlûnî, Şevvâl 923'te (Ekim-Kasım 1517) vefat etmiştir.²⁵³

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²⁵⁴

24. İbn Abdisselâm el-Menûfî, Ebu'l-Hayr Şihâbüddîn Ahmed İbn Abdisselâm el-Menûfî²⁵⁵ el-Kâhirî eş-Şâfi'î (v. 927/1525)²⁵⁶

²⁵⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Hasen b. Hüseyin b. Ahmed İbnü't-Tûlûnî, *en-Nüzhetü's-seniyye fî ahbâri'l-hulefâ ve'l-mülûki'l-Mısriyye*, 1. bs., (nşr. Muhammed Kemâlüddîn İzzüddîn Ali, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1988); neşredenin mukaddimesi, 11-16; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 98; Muhammed b. Ahmed İbn İyâs el-Hanefî, *Bedâi'u'z-zühûr fî vekâi'i'dühûr*, (nşr. Muhammed Mustafâ, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân; el-Ma'hedü'l-almânî li'l-Ebhâsi's-Şarkiyye, 2012) V, 161; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797; ez-Zirikli, *el-E'lâm*, II, 189. Ayrıca bkz.: Hüsamettin Aksu, "Hasan et-Tûlûnî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-et-tuluni> (04.07.2019).

²⁵¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, VI, 184-189.

²⁵² es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 98.

²⁵³ İbnü't-Tûlûnî, *en-Nüzhetü's-seniyye*, neşredenin mukaddimesi, 15.

²⁵⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 98. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

²⁵⁵ Menûf, Mısır'da bulunan bir beldedir. Menûf hakkında bilgi için bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 216.

14 Rebülevvel 847 (12 Temmuz 1443) tarihinde Aşağı Mısır'daki Menûf şehrinde dünyaya gelen İbn Abdisselâm el-Menûfi, ilköğrenimine babasının himayesinde Kur'ân-ı Kerim ve bazı temel dini metinleri ezberleyerek başlamıştır. 'Alemüddîn Sâlih b. Ömer el-Bülkînî (v. 868/1464) ve Celâl el-Bekrî'den (v. 891/1486)²⁵⁷ fıkıh, Şemsüddîn es-Sehâvî'den (v. 902/1497) hadis okumuştur. Şevvâl 927'de (Eylül 1521) doğduğu yer olan Menûf'ta vefat etmiştir.²⁵⁸

- *en-Nuhbetü'l-'arabiyye fî halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*²⁵⁹
- *el-Cevâhiru'l-mudîyye fî halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*²⁶⁰

25. Râ'î, Şihâbüddîn Ahmed er-Râ'î (928/1522)²⁶¹

²⁵⁶ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, II, 181-182; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 156; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 140-141; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 232-233. Ayrıca bkz.: H. Yunus Apaydın, "İbn Abdüsselâm el-Menûfi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-abdusselam-el-menufi> (23.01.2019). Kaynaklarda müellifin vefatına dair iki rivâyet bulunmaktadır. Bunlardan biri Necmüddîn el-Ğazzî'ye ait olan 927, diğeri Kâtib Çelebî'ye ait 931 rivâyetidir. 931 rivâyeti için bkz.: Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1801. Kâtib Çelebî'nin, müellifin doğum tarihini de 842 şeklinde yanlış aktarmıştır. Nitekim es-Sehâvî, müellifin doğum tarihini, 14 Rebülevvel 847 olduğunu ifade etmiştir. Bu durum göz önüne alındığında Necmüddîn el-Ğazzî'nin 927 rivâyeti daha isabetli gözükmektedir.

²⁵⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VII, 284-286.

²⁵⁸ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 156; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 232.

²⁵⁹ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

²⁶⁰ *A.g.e.*, II, 1797; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 232. ez-Ziriklî, İbn Abdisselâm'ın bu şerhinin, daha hacimli olan *en-Nuhbetü'l-'arabiyye fî halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye* isimli bir diğer şerhinin muhtasarı olduğunu ifade etmektedir. Bu muhtasar şerhin 887 (1482-83) tarihli müellif nüshası el-Mektebetü'l-Ezheriyye nr. [927] 6478'de kayıtlıdır. Bkz.: *Fihrisü'l-Mektebeti'l-Ezheriyye*, IV, 140.

Kaynaklar arasında adı sadece *el-Kevâkibü's-sâira*'da geçen Ahmed er-Râ'î hakkında ulaşılabilen bilgiler onun, İbn Hacer el-Askalânî'den (v. 852/1449) öğrenim gördüğü, *Âcurrûmiyye* üzerine bir şerhi olduğu ve 9 Cemâziyelevvel 928 (6 Nisan 1522) tarihinde vefat ettiği şeklindedir.

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²⁶²

26. Ebu'l-Hasen el-Menûfî, Nûruddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Menûfî el-Mısırî el-Mâlikî eş-Şâzelî (v. 939/1532)²⁶³

3 Ramazan 857'de (7 Eylül 1453) tarihinde Kahire'de dünyaya gelen el-Menûfî, Nûruddîn es-Senhûrî (v. 889/1484), Nûruddîn es-Semhûdî (v. 911/1505), Celâlüddîn es-Süyûtî (v. 911/1505)²⁶⁴ gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. Mâlikî fıkına dair kaleme aldığı eserleriyle tanınan el-Menûfî'nin, İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin (v.

²⁶¹ Müellifin hayatı hakkında bilgi için bkz.: Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 156.

²⁶² *A.g.e.*, I, 156. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

²⁶³ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Bedrüddîn Muhammed b. Yahyâ b. Ömer el-Mısırî el-Mâlikî el-Karâfî, *Tevşihu'd-dîbâc ve hilyetü'l-ibtihâc*, 1. bs., (nşr. Ahmed eş-Şüteyvî, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1983), 137-138; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 253; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 344-345; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 392-393; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 11. Ayrıca bkz.: Ahmet Özel, "Menûfî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/menufi> (05.07.2019).

²⁶⁴ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Müncem fi'l-mu'cem: mu'cemu şüyûhi's-Süyûtî*, 1. bs., (nşr. İbrâhîm Bâcis Abdülmecîd, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995), neşredenin mukaddimesi, 7-17.

386/996)²⁶⁵ Mâlikî fikhının temel metinlerinden olan *er-Risâle*'si üzerine yazdığı altı şerhi de meşhurdur. 4 Safer 939'da (15 Eylül 1532) vefat etmiştir.²⁶⁶

- *el-Cevheratü'l-ma'nevîyye 'ale'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*²⁶⁷
- *ed-Düreru'l-mudiyye fî şerhi'l-Âcurrûmiyye*²⁶⁸

27. Sâlihî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî ed-Dımaşkî el-Mısrî eş-Şâfi'î²⁶⁹ el-Kâdirî (v. 942/1535)²⁷⁰

²⁶⁵ Ebû Muhammed Abdullâh İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *el-Câmi' fi's-sünen ve'l-âdâb ve'l-meğâzî ve't-târîh*, 3. bs., (nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân & Osmân Bittîh, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), neşredenlerin mukaddimesi, 15-76.

²⁶⁶ el-Karâfi, *Tevşîhu'd-dîbâc*, 138.

²⁶⁷ İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 743. Bu şerhin toplam 6 adet yazma nüshası Dâru'l-Kütübî'l-Mısrîyye'de nr. 77, nr. 332, nr. 847, nr. 1226, nr. 1452, nr. 26. Bu nüshalar için bkz.: *Fihristü Dâri'l-kütübî'l-Mısrîyye*, II, 92, 118-119.

²⁶⁸ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 743. Kâtib Çelebî, müellife ait biri büyük diğeri orta hacimli iki şerhten söz eder ve orta hacimli olanın isminin *ed-Düreru'l-mudiyye* olduğunu ifade eder. Bu şerhin bir yazma nüshası "*ed-Dürretü'l-mudiyye 'ale'l-Âcurrûmiyye*" başlığıyla Melik Suûd Üniversitesi Kütüphanesi nr. 4796'da kayıtlıdır. Bkz.: <http://makhtota.ksu.edu.sa/makhtota/5172/1#.XR-jZBYzbIU>. Erişim: 05.07.2019.

²⁶⁹ Kaynakların ittifakıyla Şâfiî olan müellifin, İsmâ'îl el-Bağdâdî tarafından Hanefî şeklinde ifade edilmesi bir zühul eseri olmalıdır. Zira İsmâ'îl el-Bağdâdî, müellifi iki eserinin birinde Şâfiî birinde Hanefî olarak nitelemiştir. Bkz.: İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 236; A.mlf., *İdâhu'l-meknûn*, IV, 500. Ayrıca müellifin bizzat kendisi ismini ve mezhebini '*Ukûdü'l-cümân fî menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*' isimli eserinin sonunda belirtmiştir. Bkz.: Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î, '*Ukûdü'l-cümân fî menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, (Haydarabad: İhyâü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1974), 412.

²⁷⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali es-Sâlihî, *Ezvacü'n-Nebî*, 1. bs., (nşr. Muhammed Nizâmüddîn el-Fettîh,

Şam'da, Kâsiyûn dağının yamacında bulunan Sâlihiyye²⁷¹ köyünde dünyaya gelmiştir. Şam'da doğduğundan dolayı bazen eş-Şâmî, bazen ed-Dımaşkî, bazen de köyüne nisbetle es-Sâlihî şeklinde anılmıştır. Gençlik döneminin bir kısmını Şam'da geçiren es-Sâlihî, Mısır'a gitmiş ve Bâbünnasr dışında bulunan ve bir külliye olan Berkûkiyye²⁷² yakınlarına yerleşmiştir. Nitekim orada tahsilini tamamlamış ve Berkûk Külliyesi'nde bulunan medresede eğitim vermeye başlamıştır.

Öğrenim gördüğü hocaları arasında Celâlüddîn es-Süyûfî (v. 911/1505) ve Şihâbüddîn el-Kastallânî (v. 923/1517) gibi isimler bulunmaktadır. Kaynaklarda talebelerine dair bilgi bulunmamakla birlikte, müellifin kaleme aldığı *Ezvâcü'n-Nebî* (Sallallâhu aleyhi ve sellem) kitabını aktaran kişinin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Fîşî el-Mâlikî (v. [?]) isimli talebesi olduğu ifade edilmektedir.²⁷³

Mısır'da Berkûkiyye medresesinde müderris olup talebe yetiştiren ve siyer, tarih, hadis, Arap dili gibi alanlarda eserleri bulunan es-Sâlihî, 14 Şâban 942 (7 Şubat 1536) tarihinde vefat etmiştir.²⁷⁴

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²⁷⁵

Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1992), neşredenin mukaddimesi, 9-13; Ebu'l-Mevâhib Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, (nşr. Abdülkâdir Ahmed 'Atâ', Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1990), 73; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 353-355; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 236; Abdülhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 1062-1063. Ayrıca bkz.: Heyet, *Mevsû'atü e'lâmi'l-'ulemâ' ve'l-üdebâ' el-'Arab ve'l-Müslimîn*, 1.bs., (Tunus: el-Munazzametü'l-'Arabîyye li't-Terbiye ve's-Sekâfe ve'l-'Ulûm; Beyrut: Dâru'l-Cil, 2007), XVI, 163-167.

²⁷¹ Sâlihiyye için bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 389-390.

²⁷² Berkûkiyye hakkında geniş bilgi için bkz.: Doris Behrens-Abouseif, "Berkuk Külliyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berkuk-kulliyesi> (17.07.2019).

²⁷³ Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselâât*, 2. bs., (nşr. İhsân Abbâs Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982), II, 1063.

²⁷⁴ es-Sâlihî, *Ezvâcü'n-Nebî*, neşredenin mukaddimesi, 13.

28. Ebu'l-Hasen el-Bekrî, Tâcü'l-Ârifin Ebu'l-Hasen Muhammed b. Muhammed b. Abderrâhmân el-Bekrî es-Sıddîkî eş-Şâfi'î (v. 952/1545)²⁷⁶ 898 (1492-93) yılında Mısır'da dünyaya gelen mutasavvıf, tefsir, hadis ve fıkıh âlimi olan müellif, Şâfiî fakihî Celâl el-Bekrî'nin (v. 891/1486) oğlu ve Şâzeliyye tarikatı Vefâiyye kolunun Bekriyye şubesinin kurucusu Mısırlı mutasavvıf Ebu'l-Mekârim el-Bekrî'nin (v. 994/1586)²⁷⁷ babasıdır. Burhânüddîn İbn Ebî Şerîf (v. 923/1517)²⁷⁸ ve Zekerıyyâ el-Ensârî (v. 926/1520) gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. Hizmetinde bulunduğu hocası Abdülkâdir b. Muhammed ed-Deştütî'nin (v. 924/1518)²⁷⁹ tavsiyesi üzerine Kâdirî şeyhi Radıyyüddîn el-Ğazzî'ye (v. 935/1529)²⁸⁰ intisap

²⁷⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 355. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

²⁷⁶ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, 76-77; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, II, 192-196; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 419-421; eş-Şillî, *Kitâbü's-senâi'l-bâhir*, 374-378; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 744-745; Yûsuf b. İsmâ'îl en-Nebhânî, *Câmi'u kerâmâti'l-evliyâ*, (nşr. İbrâhîm 'Atve 'İvaz, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989), I, 303-305; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 57; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, VII, 208. Ayrıca bkz.: İrfan Gündüz, "Bekrî, Ebü'l-Hasan es-Sıddîkî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bekri-ebul-hasan-es-siddiki> (18.07.2019).

²⁷⁷ Yakup Çiçek, "Bekrî, Ebü'l-Mekârim", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bekri-ebul-mekarim> (18.07.2019).

²⁷⁸ Ali Özek, "İbn Ebû Şerîf, Burhâneddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-serif-burhaneddin> (18.07.2019).

²⁷⁹ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 247-250.

²⁸⁰ A.g.e., II, 3-6.

etmiştir. İbn Hacer el-Heytemî (v. 974/1567)²⁸¹ Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin talebeleri arasında anılan isimlerdendir.²⁸²

952 (1545) yılında vefat eden Ebu'l-Hasen el-Bekrî, İmam Şâfiî'nin (v. 204/820)²⁸³ yakınında defnedilmiştir.²⁸⁴

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²⁸⁵

29. Şihâbüddîn er-Remlî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî (v. 957/1550)²⁸⁶

Mısır'da Menûfiye'ye bağlı Minyetülattâr'a yakın Remle köyünden olan Şâfiî fakihî Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed, Remlî nisbesiyle anılmıştır. Biyografisini aktaran öğrencisi Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (v. 973/1565),²⁸⁷ Mısır'daki hemen bütün Şâfiî âlimlerin kendisinden veya talebelerinden öğrenim gördüğünü ifade eder.²⁸⁸

²⁸¹ Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minehu'l-Mekkiyye fi şerhi'l-Hemziyye*, 1. bs., (nşr. Bessâm Muhammed Bârûd, Ebûzabî: el-Mecma'u's-Sekâfi, 1998), neşredeninin mukaddimesi, I, 15-21.

²⁸² A.g.e., neşredeninin mukaddimesi, I, 16.

²⁸³ Bilal Aybakan, "Şâfiî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/safii> (18.07.2019).

²⁸⁴ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, II, 195-196.

²⁸⁵ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

²⁸⁶ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, 45-46; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, II, 120-121; III, 101; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, X, 525; Ali Paşa Mübârek, *el-Hutatü't-tevfikiyyetü'l-cedîde li-Mısri'l-Kahire*, 2. bs., (haz. Muhammed Mustafâ İbrâhîm, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1980), IV, 246-248; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 120. Ayrıca bkz.: Ahmet Özel, "Remlî, Şehâbeddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/remli-sehabeddin> (09.07.2019).

²⁸⁷ Hayri Kaplan, "Şa'Rânî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarani> (09.07.2019).

Müellif, Zekeriyâ el-Ensârî'nin (v. 926/1520), kendisine eserlerini tashih etmesi için izin verdiği tek talebesidir. Oğlu Şemsüddîn er-Remlî (1004/1596) ile Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (v. 973/1565) Şihâbüddîn er-Remlî'nin talebelerindedir.²⁸⁹ 1 Cemâziyelâhir 957 (17 Haziran 1550) tarihinde Kahire'de vefat eden Şihâbüddîn er-Remlî, Meydânülkutn'da Câmiu'r-Remlî'nin içinde medfundur.²⁹⁰

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²⁹¹

30. **Telâtî**, Ebû Süleymân Dâvûd b. İbrâhîm et-Telâtî (v. 967/1560)²⁹²

Tunus'un Cerbe adasındaki Telât mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini babasının himayesinde tamamlamış ve Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiştir. İlim tahsili için birçok kez seyahat eden et-Telâtî, Cebelünefûse'de²⁹³ Ebû Zekeriyâ b. Îsâ el-

²⁸⁸ eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, 45.

²⁸⁹ A.g.e., 45.

²⁹⁰ eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, 46; Ali Paşa Mübârek, *el-Hutatü't-tevfikiyye*, IV, 246-247.

²⁹¹ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1797. Eser, Cezayir Bin Yûsuf b. Hadde Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Yûsuf b. Hevre tarafından yüksek lisans tezi (2008) olarak tahkîk edilmiştir. Tezi incelemek için bkz.: http://193.194.83.98/xtf/data/pdf/916/BENHOURA_YOUCEF.pdf. Erişim: 09.07.2019.

²⁹² Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Karâfî, *Tevşihu'd-dîbâc*, 105; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye fî mevkibi't-târîh: el-İbâziyye fî Tûnis*, 1. bs., (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1966), 157-161; Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-müellifîne't-Tûnisiyyîn*, 2. bs., (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), I, 177-180; Haz. Muhammed b. Mûsâ Bâbâ'ammî, et all., *Mu'cemu e'lami'l-İbâziyye mine'l-karni'l-evveli'l-hicrî ile'l-'asri'l-hâdir: kısmi'l-Mağribi'l-İslâmî*, 2. bs., (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000), II, 140-141; Sâlim b. Ya'kûb, *Târîhu Cerbe ve 'ulemâühâ*, (y.y., 2013), 215-217. Ayrıca bkz.: Kadir Gömbeyaz, "Telâtî, Ebû Süleyman", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/telati-ebu-suleyman> (17.07.2019).

²⁹³ Nefûse aslında bir kabile ismidir. Bu kabilenin yerleştikleri yerin dağlık bir bölge olması sebebiyle oraya Cebelünefûse adı verilmiştir. Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz.:

Bârûnî'den (v. [?]) akaid ve diğerk bazı ilimlere dair eserler okumuştur. Ebu'l-Kâsım b. Yûnus es-Sedvikeşî (v. [?]) ve Ebû Yahyâ Zekerıyyâ b. İbrâhîm el-Hevvarî (v. [?]) de öğrenim gördüğü hocalarındandır. Talebeleri arasında ise Muhammed b. Zekerıyyâ el-Bârûnî el-Cerbî el-İbâzî (v. 997/1589)²⁹⁴ ile Zeyn b. Ahmed b. Mûsâ el-Cîzî'nin (v. 979/1571)²⁹⁵ ismi anılır.

Cemâziyelevvel 967'de (Ocak-Şubat 1560) vefat etmiştir.²⁹⁶

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*²⁹⁷

31. İbnü'l-Muvakkı', Kemâlüddîn Muhammed b. Ebi'l-Vefâ' el-Mısrî el-Halebî es-Sûfi eş-Şâfi'î (v. 973/1565-66'dan sonra)²⁹⁸

Aslen Mısırlı olup Halep'te dünyaya gelmiştir. Babasının, Osmanlılar'ın ilk Mısır beylerbeyi Hayır Bey'in (v. 928/1522)²⁹⁹ muvakkı' adı verilen kâtiplik vazifesini yapması sebebiyle İbnü'l-Muvakkı' diye meşhur olmuştur.

İbrahim Harekât, "Nefüse", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nefuse> (17.07.2019).

²⁹⁴ Sâlim b. Ya'kûb, *Târîhu Cerbe*, 120; Mahfûz, *Terâcim*, I, 74.

²⁹⁵ el-Karâfi, *Tevşîhu'd-dîbâc*, 101-102.

²⁹⁶ Bâbâ'ammî, *Mu'cemu e'lami'l-İbâziyye*, II, 141.

²⁹⁷ Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye fî mevkibi't-târîh*, 159. Bu eser, Cezayir Ouargla Kâsdf Merbâh Üniversitesi'nde Bin Mîlûd et-Ticânî tarafından yüksek lisans tezi (2011) olarak tahkik edilmiştir. Eseri incelemek için bkz.: <https://dspace.univ-ouargla.dz/jspui/handle/123456789/872>. Erişim: 17.07.2019.

²⁹⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Radıyyüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb fî târihi e'yâni Haleb*, (nşr. Mahmûd Muhammed el-Fâhûrî & Yahyâ Zekerıyyâ 'Abbâre, Dımaşk: Menşûrâtü Vizâratı's-Sekâfe, 1973), II, 161-164; eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, 126-127; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, III, 66-67; İsmâ'il el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 249; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, XII, 95.

²⁹⁹ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Hayır Bey", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayir-bey> (18.07.2019).

İlim tahsili için Kahire'ye gitmiş ve Zekeriyâ el-Ensârî (v. 926/1520), Ebu's-Su'ûd el-Cârihî (v. 929/1523),³⁰⁰ Abdülhak es-Sünbâtî (v. 931/1525),³⁰¹ Muhammed b. Ali İbn 'Arrâk (v. 933/1526), Muhammed b. Muhammed ed-Delcî (v. 947/1540-41)³⁰² gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. eş-Şa'rânî, otuz yıl boyunca kendisiyle arkadaşlık ettiğini, naklî ve aklî ilimlerin yanı sıra tasavvufta da derin bilgi sahibi olduğunu ifade eder ve kendisinden övgüyle bahseder.³⁰³ Nitekim usûl, tefsir, kırâat, nahiv, meânî, beyân gibi ilim dallarında eser verecek seviyede yetkinliğe ulaşan İbnü'l-Muvakkı', Ebu'l-Hasen el-Bekrî'den (v. 952/1545) tasavvuf terbiyesi görmüştür.³⁰⁴

Vefatına dair kesin bir tarih bulunmamakla birlikte Necmüddîn el-Ğazzî, müellife ait 973 (1565-66) tarihli bir icâzet gördüğünü ifade eder. Dolayısıyla müellifin vefatı bu tarihten sonra olmalıdır.³⁰⁵

- *el-Cevâhiru's-seniyye şerhu muhtasari'l-Âcurrûmiyye*³⁰⁶

32. Hatîb eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî eş-Şâfi'î (v. 977/1570)³⁰⁷

³⁰⁰ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 47-49.

³⁰¹ *A.g.e.*, I, 222-223.

³⁰² *A.g.e.*, II, 6-7.

³⁰³ eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, 126-127.

³⁰⁴ *A.g.e.*, 127. Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin, Kâdirî şeyhi Radıyyüddîn el-Ğazzî'ye (v. 935/1529) intisap ettiğine daha önce değinilmişti. Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin tasavvufi terbiyesinden geçen İbnü'l-Muvakkı' de kaynaklarda aksi belirtilmediğinden dolayı şeyhinin tarikatını benimsemiş olmalıdır.

³⁰⁵ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, III, 67.

³⁰⁶ Müellifin hayatını ele kaynaklarda zikredilmeyen bu eserin kendisine nisbet edilen yazma nüshası için bkz.: Abdullâh el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, I, 45.

³⁰⁷ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi'î el-Hatîb eş-Şirbînî, *Menâsikü'l-hac 'ale'l-mezhebi's-Şâfi'î*, 1. bs., (nşr. Mâcid Hâmid Hirz el-

Şafîî fakihî, müfessir ve dil âlimi olan Hatîb eş-Şîrbînî, Mısır'ın Garbiye vilayetine bağlı Şîrbîn³⁰⁸ köyünde dünyaya gelmiştir. Köyüne nisbetle eş-Şîrbînî, Câmiu'l-Ezher'de yürüttüğü hatiplik vazifesinden dolayı da el-Hatîb şeklinde anılmıştır.³⁰⁹ Zekeriyâ el-Ensârî (v. 926/1520), Şihâbüddîn er-Remlî (v. 957/1550),³¹⁰ Ahmed el-Burullusî (v. 957/1550)³¹¹ ve Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî (v. 966/1559)³¹² gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. Oğlu Abdurrahmân b. Muhammed eş-Şîrbînî (v. 1014/1605),³¹³ Alâüddîn Ali el-Ğazzî (v. 1001/1592-93)³¹⁴ ve Abdurrahmân b. Yûsuf el-Buhûtî (v. 1040/1630-31'den sonra)³¹⁵ gibi isimler kendisine öğrencilik yapmıştır.

Muhammedî Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), neşredenin mukaddimesi, 17-62; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 1. bs., (nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz & Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), neşredenin mukaddimesi, I, 9-11; Abdullâh b. Muhammed en-Nebrâvî, *Hâşiyetü'n-Nebrâvî 'alâ Şerhi'l-İknâ' fî halli elfâzi Ebî Şücâ'*, 1. bs., (nşr. Muhammed el-Azâzî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017), neşredenin mukaddimesi, I, 11-13; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Fethü'l-Hâhki'l-Mâlik fî halli elfâzi Kitâbi Elfîyyeti İbn Mâlik*, 1. bs., (nşr. Seyyid b. Şeltût eş-Şâfi'î, Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2015), neşredenin mukaddimesi, I, 26-42; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, III, 72-73; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VI, 6. Ayrıca bkz.: Ali Hakan Çavuşoğlu, "Şîrbînî, Hatîb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sirbini-hatib> (06.07.2019).

³⁰⁸ Muhammed Remzî, *el-Kâmûsü'l-cuğrafi li'l-bilâdi'l-Mısriyye min 'ahdi kudemâi'l-Mısriyyîn ilâ seneti 1945*, Kahire: Matba'atü Vizâratü't-Terbiyye ve't-Ta'lîm, 1953), II, 78.

³⁰⁹ Süleymân el-Büceyrimî, *Büceyrimî 'ale'l-Hatîb: Tuhfetü'l-habîb 'alâ Şerhi'l-Hatîb*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978), I, 11.

³¹⁰ *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Şihâbüddîn er-Remlî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

³¹¹ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 103.

³¹² *A.g.e.*, VI, 134.

³¹³ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, II, 378.

³¹⁴ *A.g.e.*, III, 199-200.

³¹⁵ *A.g.e.*, II, 405.

Şafîî fıkhi, tefsir ve Arap diline dair çok sayıda eseri bulunan Hatîb eş-Şîrbînî, 8 Şâban 977 (16 Ocak 1570) tarihinde vefat etmiştir.³¹⁶

- *Nûru's-seciyye fî halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*³¹⁷

33. İbn Türkî, Ahmed b. Türkî b. Ahmed el-Menşelîlî³¹⁸ el-Mâlikî (v. 979/1571-72)³¹⁹

Mâlikî fakihî olan İbn Türkî, Mısır'ın Garbiye vilâyetine bağlı Menşelîl köyüne nisbetle el-Menşelîlî olarak anılmıştır. Hayatından bahseden kaynaklar daha çok eserlerini ele almıştır. Zira İbn Türkî'nin Mâlikî fıkhi, hadis, şemâil, akâid, tecvid ve nahiv gibi farklı alanlara dair eserleri bulunmaktadır. 979 (1571-72) yılında Kahire'de vefat etmiştir.³²⁰

³¹⁶ en-Nebrâvî, *Hâşiyetü'n-Nebrâvî*, neşredeninin mukaddimesi, I, 13

³¹⁷ İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 250. Bu eser, tahkik edilerek neşredilmiştir. Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Nûru's-seciyye fî halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*, 2. bs., (nşr. Seyyid b. Şeltût eş-Şâfi'î, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2013).

³¹⁸ Menşelîl için bkz.: Ali Paşa Mübârek, *el-Hutatü't-tevfikyyetü'l-cedide li-Mısri'l-Kâhire*, 2. bs., (haz. İzzet Abdülmecîd Şelkâmî & Emel Mustafâ Mustafâ Ebu'l-Mecd, Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâikî'l-Kavmiyye, 2002), XV, 256.

³¹⁹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ahmed b. Türkî b. Ahmed el-Menşelîlî, *el-Cevâhirü'z-zekiyye fî halli elfâzi'l-Aşmâviyye*, 1. bs., (nşr. Muhammed Abdüsselâm Muhammed, Kahire: Dâru'l-Âfâkî'l-'Arabiyye, 2011), neşredeninin mukaddimesi, 8; Yûsuf b. İsmâ'îl es-Saftî, *Hâşiyetü'l-Allâme es-Saftî el-Mâlikî 'ale'l-Cevâhiri'z-zekiyye fî halli elfâzi'l-Aşmâviyye*, 1. bs., (nşr. Ahmed Mustafâ Kâsım et-Tahtâvî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), neşredeninin mukaddimesi, I, 11-12; Ali Paşa Mübârek, *el-Hutatü't-tevfikyye*, XV, 256-257; Muhammed el-Beşîr Zâfir el-Ezherî, *Tabakâtü'l-Mâlikiyye: el-Yevâkîtü's-semîne fî e'yâni mezhebi 'âlemi'l-medîne*, 1. bs., (Kahire: Dâru'l-Âfâkî'l-'Arabiyye, 2000), 18-19; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 106; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, I, 180.

³²⁰ A.g.e., XV, 257; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 106. Müellifin hayatını ele alan kaynakların çoğunda onun 979 yılında vefat ettiği belirtilmekle birlikte vefatına dair 998 (1589) rivâyeti de mevcuttur. Bkz.: Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 407.

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*³²¹

34. Temgrûtî,³²² Abdullâh b. Muhammed b. Mes'ûd ed-Der'î et-Temgrûtî (et-Temkrûtî) (v. 980/1572-73'ten sonra)³²³

Mâlikî fakihî olan et-Temgrûtî'nin hayatına dair pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte Ebû Abdillâh Muhammed b. Mehdî ed-Der'î'den (v. 979/1571)³²⁴ öğrenim gördüğü, Arap dili ve fıkıhla ilgili eserlerinin olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda vefatına dair kesin bir tarih verilmeyen müellifin 980'den sonra (1572-73) vefat ettiği belirtilmiştir.

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*³²⁵

35. Bedrüddîn el-Ğazzî, Ebu'l-Berekât Bedrüddîn Muhammed b. Radiyyiddîn el-Ğazzî el-Âmirî eş-Şâfi'î (v. 984/1577)³²⁶

³²¹ Ali Paşa Mübârek, *el-Hitatü't-tevfikiyye*, XV, 256. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

³²² Temgrût, Fas'ta bulunan tarihî bir şehirdir. Temgrût hakkında geniş bilgi için bkz.: Ahmet Kavas, "Temgrût", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/temgrut> (16.07.2019).

³²³ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 235-236; Muhammed b. Ahmed el-Hudaykî, *Tabakâtü'l-Hudaykî*, 1. bs., (nşr. Ahmed Bûmezgû, Fas-Dârülbeyzâ: Matbaatü'n-Necâh el-Cedîde, 2006), II, 454-455; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 413; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 128; Muhammed Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib fi 'ahdi's-Sa'diyyîn*, (Rabat: Matbaatü Fedâle, 1977), II, 550.

³²⁴ Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 413.

³²⁵ el-Hudaykî, *Tabakâtü'l-Hudaykî*, II, 454. Eserin yazma nüshaları için bkz.: Haz. Muhammed el-Menûnî, *Delîlu mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'n-Nâsiriyye bi-Temkrût*, Mağrib-Muhammediye: el-Memleketü'l-Mağribiyye Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1985), 185; Abdullâh el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, I, 46.

Müellifin hayatını ele kaynaklarda kendisinin *Âcurrûmiyye* üzerine bir şerh kaleme aldığı zikredilmemiştir. Ancak Abdullah el-Habeşî, müellife böyle bir şerh nisbet eder.

- *Şerhu 'l-Âcurrûmiyye*³²⁷

3.4. XI. (XVII.) Yüzyılda Âcurrûmiyye Literatürü

36. Şemsüddîn er-Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Mısırî el-Ensârî eş-Şâfi'î (v. 1004/1596)³²⁸

Mısırlı Şâfiî fakihî Şemsüddîn er-Remlî, Öğrencilerinden İbn Kâsûha diye bilinen Ömer b. İbrâhîm el-Hamevî'ye (v. 1017/1608)³²⁹ verdiği icâzette ifade ettiğine göre 30 Cemâziyelevvel 917 (25 Ağustos 1511) tarihinde Kahire'de doğmuştur.³³⁰ Bununla birlikte bazı kaynaklar müellifin doğum yılını 919 (1513) şeklinde kaydetmektedir.³³¹ Remlî nisbesi Mısır'da Menûfiyye'ye bağlı köylerinden biri olan

³²⁶ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, III, 3-9; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, X, 593-595; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 59. Ayrıca bkz.: Fatih Çollak, Cemil Akpınar, "Ğazzî, Bedreddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazzi-bedreddin> (19.07.2019).

³²⁷ Müellifin hayatını ele kaynaklarda zikredilmeyen bu eserin kendisine nisbet edilen yazma nüshası için bkz.: Abdullâh el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, I, 46.

³²⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü's-suğrâ*, 86-88; Necmüddîn el-Ğazzî, *Lutfü's-semer*, I, 77-85; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 342-348; eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, II, 102-103; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 261; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VI, 7. Ayrıca bkz.: Ahmet Özel, "Remlî, Şemseddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/remli-semseddin> (07.07.2019).

³²⁹ Necmüddîn el-Ğazzî, *Lutfü's-semer*, II, 585-586.

³³⁰ A.g.e., I, 78; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VI, 7.

³³¹ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 347; Muhammed b. et-Tayyib el-Kâdirî, *Neşru'l-mesânî li-ehli'l-karni'l'hâdî 'aşer ve's-sânî*, 1. bs., (nşr. Muhammed Haccî & Ahmed et-Tevfik, Rabat: Dâru'l-Mağrib, 1977), I, 56.

“Remle”den gelir.³³² Kahire Şâfiî müftülüğüne tayin edilen Şemsüddîn er-Remlî’ye “Küçük Şâfiî” denilmiştir.³³³

İlmi tekâmülünde büyük payı olan babası Şihâbüddîn er-Remlî’den (v. 957/1550) başka bir hocaya ihtiyaç duymayacak derecede iyi bir öğrenim görmüştür. Nitekim babasından fıkıh, fıkıh usulü, hadis, tefsir, Arap dili ve edebiyatı ve tarih okumuştur.³³⁴ Öğrenim gördüğü hocaları arasında Zekerıyyâ el-Ensârî (v. 926/1520), Burhânüddîn İbn Ebî Şerîf (v. 923/1517),³³⁵ İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî (v. 972/1564)³³⁶ gibi âlimler anılmaktadır.³³⁷

İbn Kâsım el-‘Abbâdî (v. 994/1586),³³⁸ İbn Kâsûha (v. 1017/1608), Nûruddîn ez-Zeyyâdî (v. 1024/1615),³³⁹ Nûruddîn el-Halebî (v. 1044/1635),³⁴⁰ Şihâbüddîn el-Kalyûbî (v. 1069/1659)³⁴¹ ve Şihâbüddîn el-Hafâcî (v. 1069/1659) gibi şahsiyetler de Şemsüddîn er-Remlî’nin talebeleri arasında yer almaktadır.³⁴²

³³² ez-Ziriklî, *el-E‘lâm*, VI, 7.

³³³ el-Muhıbbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 343; ez-Ziriklî, *el-E‘lâm*, VI, 7.

³³⁴ eş-Şa‘rânî, *et-Tabakâtü’s-suğrâ*, 87; el-Muhıbbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 342-343.

³³⁵ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, I, 102-105.

³³⁶ Ferhat Koca, “İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-neccar-el-futuhi> (07.07.2019).

³³⁷ el-Muhıbbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 343.

³³⁸ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, III, 111.

³³⁹ el-Muhıbbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 195-197.

³⁴⁰ *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Nûruddîn el-Halebî çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

³⁴¹ *Âcurrûmiyye* üzerine hâşiyesi bulunan Şihâbüddîn el-Kalyûbî çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

³⁴² el-Muhıbbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 343-344; Ahmet Özel, “Remlî, Şemseddin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/remli-semseddin> (07.07.2019).

13 Cemâziyelevvel 1004 (14 Ocak 1596) tarihinde Kahire’de vefat eden Şemsüddîn er-Remlî’nin kabri, babasının kabrinin yanında Meydânülkutn’da Câmiu’r-Remlî’nin içindedir.³⁴³

- *Şerhu’l-Âcurrûmiyye*³⁴⁴

37. İbnü’l-Mağribî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî el-Mağribî el-Mâlikî (v. 1016-1607)³⁴⁵

Dımaşk Mâlikî müftüsü olan İbnü’l-Mağribî, ilköğrenimine Kur’ân-ı Kerîm’i ezberleyerek başlamıştır. Güzel bir sese sahip olduğundan Emevî Câmiî müezzini olmuştur. Alâüddîn İbnü’l-Murahhâl ed-Dımaşkî’den (v. 1003/1594-95)³⁴⁶ fıkıh okuyan İbnü’l-Mağribî, Mısır’a ve Mekke’ye ilim tahsili ve hac maksadıyla seyahat etmiştir. Nitekim Mısır’da Muhammed b. Selâme el-Benûferî’den (v. 998/1589 civarı)³⁴⁷ öğrenim görmüştür.

³⁴³ eş-Şa’rânî, *et-Tabakâtü’s-suğrâ*, 88; Ali Paşa Mübârek, *el-Hutatü’t-tevfîkiyye*, IV, 246-248; ez-Ziriklî, *el-E’lâm*, VI, 7.

³⁴⁴ el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 344. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir. Abdullâh el-Habeşî, bu şerhin iki yazma nüshasından birinin Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, diğnerinin de el-Mektebetü’l-Ezheriyye’de olduğunu belirtmiştir. Bkz.: Abdullâh el-Habeşî, *Câmi’u’s-şurûh ve’l-havâşî*, I, 46. Ancak ilgili kütüphane katalogları incelendiğinde nüshanın tavsifinde yer alan ismin, müellifin babası Şihâbüddîn er-Remlî’ye ait olduğu görülecektir. Bu iki nüshanın tavsifini incelemek için bkz.: *Fihrisü Dâri’l-Kütübi’l-Mısriyye*, II, 119; *Fihrisü’l-Mektebeti’l-Ezheriyye*, IV, 252.

³⁴⁵ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 353; İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-ârifîn*, II, 266; A.mlf., *İdâhu’l-meknûn*, IV, 542; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü’n-nûri’z-zekiyye*, I, 419; Ömer Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, VIII, 306.

³⁴⁶ el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 179-180.

³⁴⁷ İbnü’l-Kâdî, *Dürretü’l-hicâl*, neşredeninin mukaddimesi, I, 18; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü’n-nûri’z-zekiyye*, I, 406.

Uzun süren hastalığı sonucunda 18 Rebûlevvel 1016 (13 Temmuz 1607) tarihinde Dımaşk'ta vefat eden İbnü'l-Mağribî, Bâbüssağır Kabristanı'na defnedilmiştir.³⁴⁸

- *el-Envâru'l-behiyye fî halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*³⁴⁹

38. Vefâî, Seyfüddîn Ebu'l-Feth b. 'Atâillâh el-Vefâî el-Fedâlî eş-Şâfi'³⁵⁰ (v. 1020/1611)³⁵¹

Kırâat âlimi ve döneminin Mısır şeyhülkurrâsı olan el-Vefâî, yine döneminin şeyhülkurrâsı olan Abdurrahmân b. Şehhâze el-Yemenî'den (v. 1050/1641)³⁵² öğrenim görmüştür. Sultân b. Ahmed el-Mezzâhî (v. 1075/1664)³⁵³ ve Şemsüddîn Muhammed b. Alâüddîn el-Bâbilî (v. 1077/1666),³⁵⁴ talebeleri arasında anılan isimlerdendir. Genellikle kırâat ve tecvidle ilgili eserleri olan el-Vefâî, 18 Cemâziyelevvel 1020 (29 Temmuz 1611) tarihinde Mısır'da vefat etmiştir.³⁵⁵

- *el-Havâşi'l-muhkeme 'alâ elfâzi'l-Mukaddime (el-Âcurrûmiyye)*³⁵⁶

³⁴⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 353.

³⁴⁹ İsmâ'îl el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn*, IV, 542. Eserin, biri 10 Şâban 990 (30 Ağustos 1582) tarihli müellif hattı olmak üzere bilinen iki nüshası Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye nr. 442'de kayıtlıdır. Bkz.: *Fihrisü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye*, II, 80.

³⁵⁰ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, II, 220.

³⁵¹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, II, 220-221; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 413; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, III, 149.

³⁵² el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, II, 358-359.

³⁵³ *A.g.e.*, II, 210-211.

³⁵⁴ *A.g.e.*, IV, 39-42.

³⁵⁵ *A.g.e.*, II, 220-221.

³⁵⁶ İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 413. Bu eserin iki yazma nüshası Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye nr. 86 ve nr. 23'te; diğer beş nüshası ise el-Mektebetü'l-Ezheriyye nr. 4331, nr. 39807, nr. 32590, nr. 2282, nr. 9937'de kayıtlıdır. Bkz.: *Fihrisü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye*, II, 105; *Fihrisü'l-Mektebeti'l-Ezheriyye*, IV, 189-190.

39. Mehdevî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Mehdevî el-Mâlikî el-Ezherî (v. 1020/1611)³⁵⁷

Medyen b. Abdirrahmân el-Kûsûnî (v.1044/1634'ten sonra)³⁵⁸ kendisi hakkında şöyle demiştir: “Nahiv âlimidir. Kendisinin, *Âcurrûmiyye* metni üzerine büyük ve küçük olmak üzere iki şerhi vardır. Bu şerhlerinde zikrettiği her şâhidin irâbını da zikretmiştir. Büyük şerhin müellif hattıyla yazılan nüshasını 19 bölüm halinde gördüm. Muhammed el-Mehdevî, bu şerhini *et-Tuhfetü'l-ünsiyye 'ale'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye* olarak isimlendirmiştir.”³⁵⁹ 13 Muharrem 1020 (28 Mart 1611) tarihinde vefat etmiştir.³⁶⁰

- *et-Tuhfetü'l-ünsiyye 'ale'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*³⁶¹
- *el-Fevâidü'l-Mehdeviyye fî şerhi'l-Âcurrûmiyye*³⁶²

³⁵⁷ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 160; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 268 ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 62. ez-Ziriklî, müellifin vefat tarihi 1026 (1617) şeklinde zikreder. Ancak müellifin hayatı hakkında tek kaynak olan *Hulâsatü'l-eser*'de zikredilen 1020 (1611) tarihi isabetli gözükmemektedir. Zira ez-Ziriklî de el-Muhibbî'nin *Hulâsatü'l-eser*'ini kaynak olarak göstermiştir.

³⁵⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 333. Muhibbî, bu zatın tıp bilgini, tarihçi ve edip olduğunu ifade eder. *Kâmûsu'l-etibbâ ve nâmûsu'l-elibbâ fî'l-müfredâti't-tibbiyye* isimli bir genel tıp terimleri sözlüğü vardır. Ayrıca bkz.: Ahmet Özel, “Kûsûnî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kusuni> (14.02.2019).

³⁵⁹ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 160.

³⁶⁰ A.g.e., IV, 160.

³⁶¹ A.g.e., IV, 160; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 268. ez-Ziriklî eseri, *et-Tuhfetü'l-ünsiyye fî şerhi'l-Âcurrûmiyye* olarak zikretmiştir. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

³⁶² ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 62. İsmâ'îl el-Bağdâdî müellife *et-Tuhfetü'l-ünsiyye* dışında bir başka küçük şerh nisbet etmiştir ancak şerhin ismini zikretmemiştir. Bkz.: İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 268. Medyen b. Abdirrahmân el-Kûsûnî'nin zikrettiği küçük şerh ile İsmâ'îl el-Bağdâdî'nin ismini anmadığı bu küçük şerh aynı olmalıdır. Zira

40. İbnü'l-Kâdî, Ebu'l-Kâsım b. Muhammed b. Muhammed b. Kâsım b. Ali b. Abdirrahmân b. Ebi'l-‘Âfiye el-Miknâsî el-Fâsî el-Mâlikî (v. 1022/1613-14)³⁶³ 960 (1552-53) yılında dünyaya gelen Arap dili âlimi Ebu'l-Kâsım İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl* müellifi İbnü'l-Kâdî (v. 1025/1616),³⁶⁴ ile amca çocuklarıdır. İkisi de Ebu'l-Mehâsin el-Fâsî'den (v. 1013/1604)³⁶⁵ öğrenim görmüşlerdir.³⁶⁶ Ahmed b. Kâsım b. Ali el-Kaddûmî el-Endelüsî'den (v. 992/1584)³⁶⁷ de nahiv dersleri almıştır. Müellif 1022 (1613-14) yılında vefat etmiştir.³⁶⁸

- *Şerh 'alâ Mukaddimeti İbn Âcurrûm*³⁶⁹

41. Kastallânî, Ebu's-Suûd b. Ali ez-Zeyn el-Mekkî el-Mâlikî (v. 1033/1623-24)³⁷⁰

kaynaklarda el-Mehdevî'ye ait iki şerhten söz edilmektedir. Eserin yazma nüshası için bkz.: Abdullâh el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, I, 47.

³⁶³ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 287; İbn Zeydân Abdurrahmân b. Muhammed es-Sicilmâsî, *İthâfî e'lâmi'n-nâs bi-cemâli ahbâri hâdirati Miknâs*, 1. bs., (nşr. Dr. Ali Ömer, Mısır-Kahire: Mektebetü'Sekâfeti'd-Dîniyye, 2008), V, 607-613; Ömer b. Rızâ b. Muhammed b. Râğib b. Abdülğani Kehmâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, t.y.), VIII, 123.

³⁶⁴ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, neşredeninin mukaddimesi, 3-27.

³⁶⁵ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 507.

³⁶⁶ Ebû Hâmid Muhammed el-Arabî b. Yûsuf el-Fehrî el-Fâsî, *Mir'âtü'l-mehâsin min ahbâri's-Şeyh Ebi'l-Mehâsin (ve nebzetün 'an neş'eti't-tasavvuf ve't-Tarîkati's-Şâzeliyye bi'l-Mağrib)*, (nşr. eş-Şerîf Muhammed Hamza b. Ali el-Kettânî, Beyrut: Dâru İbn Hazm; Fas-Dârülbeyzâ: Merkezü't-Türâsî's-Sekâfî el-Mağribî, 2008), 173.

³⁶⁷ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, I, 156.

³⁶⁸ İbn Zeydân, *İthâf*, V, 613.

³⁶⁹ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 287. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

el-Muhibbî, müellifin hayatına dair bilgileri arkadaşı Mustafa b. Fethillah eş-Şâfi'î el-Hamevî'den (v. 1123/1711)³⁷¹ nakletmektedir. Mustafa el-Hamevî, Ebu's-Suûd el-Kastallânî hakkında şunları söylemektedir: "Arap dili âlimidir. Mekke'de dünyaya gelmiş ve orada yetişmiştir. Ali b. Cârillâh İbn Zahîre'den (v. 1010/1601)³⁷² öğrenim görmüştür. Talebeleri arasında Hanîfüddîn b. Abdîrrahmân b. Îsâ b. Mürşid el-Ömerî el-Hanevî el-Mekkî (v. 1067/1657)³⁷³ ve Abdullâh b. Sa'îd b. Abdillâh b. Ebî Bekr Bâkuşeyr el-Mekkî (v. 1076/1665)³⁷⁴ gibi isimler bulunmaktadır."³⁷⁵

1033 (1623-24) yılında vefat eden müellif Mekke'de Muallâ Kabristanı'na defnedilmiştir.³⁷⁶

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*³⁷⁷

42. İbrâhîm el-Lekânî, Ebû İshâk (Ebu'l-İmdâd) Burhânüddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî el-Mâlikî (v. 1041/1632)³⁷⁸

³⁷⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 122-123; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 242; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 421.

³⁷¹ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 238.

³⁷² Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ ve zehretü'l-hayâtîd'd-dünyâ*, 1. bs., (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire: Matba'atü 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâühû, 1967), 440; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 150; Rıza Kurtuluş, "İbn Zahîre", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-zahire> (17.02.2019).

³⁷³ A.g.e., II, 126-128.

³⁷⁴ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 42-44.

³⁷⁵ A.g.e., I, 122.

³⁷⁶ A.g.e., I, 123.

³⁷⁷ A.g.e., I, 122; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 242. Eserin yazma nüshaları için bkz.: Abdullah el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, I, 47.

³⁷⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: İbrâhîm el-Lekânî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*, neşredeninin mukaddimesi, I, 123-165; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 9; Kâtib Çelebî,

Hadis, fıkıh ve akâid-kelâm gibi ilim dallarında yetkin bir isim olan Mâlikî âlimidir. Mısır'ın köylerinden biri olan Lekâne³⁷⁹ye nisbetle el-Lekanî olarak anılmaktadır. Şeyhi³⁸⁰ Ebu'l-Abbâs eş-Şernûbî'den (v. 994/1585)³⁸¹ aldığı işaretle *Cevheretü't-tevhîd* isimli manzûm akâid risâlesini kaleme almış ve bu risâlesiyle meşhur olmuştur.³⁸² el-Lekânî'nin, bu risâlesine farklı hacimlerde üç adet şerhi vardır. Oğlu Abdüsselâm el-Lekânî (v. 1078/1668) de bu risâleye bir şerh yazmıştır.³⁸³ Öğrenim gördüğü hocaları arasında, Ebu'l-Hasen el-Bekrî (v. 952/1545),³⁸⁴ İbn Kâsım el-'Abbâdî (v. 994/1586), Şemsüddîn er-Remlî (v. 1004/1596), Bedrüddîn el-Karâfî (v. 1008/1600)³⁸⁵ gibi âlimler anılır. Yetiştirdiği talebeleri arasında da oğlu Abdüsselâm b. İbrâhîm el-Lekânî (v. 1078/1668),³⁸⁶ ilk Ezher şeyhi Muhammed b. Abdillâh el-

Süllemü'l-vusûl, I, 68; Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, *Neşru'l-mesânî*, I, 289; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 30-31; Abdülhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 130; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 28. Ayrıca bkz.: Metin Yurdagür, "Lekânî, İbrâhîm b. İbrâhîm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lekani-ibrahim-b-ibrahim> (09.07.2019).

³⁷⁹ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 9.

³⁸⁰ el-Lekkânî, Şeyhi Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Osman eş-Şernûbî'ye (v. 994/1585) nisbet edilen Desûkiyye tarikatının Şernûbiyye koluna mensuptur. Desûkiyye tarikatı ve onun bir kolu olan Şernûbiyye hakkında geniş bilgi için bkz.: Mehmet Demirci, "Desûkiyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/desukiyye> (20.02.2019).

³⁸¹ Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 406.

³⁸² el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 6.

³⁸³ Kâtib Çelebî, *Süllemü'l-vusûl*, I, 68.

³⁸⁴ *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Ebu'l-Hasen el-Bekrî çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

³⁸⁵ Ferhat Koca, "Karâfî, Bedreddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karafi-bedreddin> (20.02.2019).

³⁸⁶ Metin Yurdagür, "Lekânî, Abdüsselâm b. İbrâhîm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lekani-abdusselam-b-ibrahim> (20.02.2019).

Haraşî (v. 1101/1690)³⁸⁷ eş-Şebrâmellisî (v. 1087/1676)³⁸⁸ gibi isimler bulunmaktadır.³⁸⁹ el-Lekânî, Hac farızasını îfa ettikten sonra dönüş yolunda Akabe (Eyle) yakınlarında vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.³⁹⁰

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*³⁹¹

43. Kuşâşî, Muhammed b. Yûnus³⁹² ed-Decânî el-Kuşâşî el-Mâlikî (v. 1044/1634)³⁹³

Aslen Kudüslü olup Medîne'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Decânî nisbesi Kudüs'ün köylerinden biri olan Decâne'den gelmektedir. Şeyhi Muhammed b. İsa et-

³⁸⁷ Cengiz Kallek, "Haraşî, Muhammed b. Abdullah", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harasi-muhammed-b-abdullah> (20.02.2019).

³⁸⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 174-177; Abdullah Kahraman, "Şebrâmellisî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebramellisi> (20.02.2019).

³⁸⁹ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 6.

³⁹⁰ *A.g.e.*, I, 9.

³⁹¹ Doktora tezi olarak çalışılan bu eser, tahkik edilerek üç cilt halinde neşredilmiştir. Bkz.: Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*, 1. bs., (nşr. Suûd b. Abdilâzîz b. Abdirrahmân el-Huneyn, Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 2017).

³⁹² el-Muhibbî eserinde ismin bu kısmını Muhammed b. Yûsuf olarak zikretmektedir. Bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 281. Ancak ismin Muhammed b. Yûnus olması gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim el-Muhibbî, müellifin oğlu Ahmed b. Muhammed el-Kuşâşî'nin hayatından bahsettiği kısımda müellifin ismini Muhammed b. Yûnus şeklinde ifade etmektedir. Bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 342. Bu durumu destekleyen başka bir kaynakta da isim Muhammed b. Yûnus şeklinde geçmektedir. Bkz.: Muhammed b. Fethillâh el-Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl ve netâicü's-sefer fî ahbâri'l-karni'l-hâdî 'aşer* 1. bs., (nşr. Abdullâh Muhammed el-Kündürî, Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2011), I, 300.

³⁹³ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 281-282; el-Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl*, I, 300-302; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 278; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, XII, 122.

Tilimsânî el-Mâlikî'nin³⁹⁴ mezhebini benimsemiştir. 1011 (1602-3) yılında Yemen'e giden el-Kuşâşî orada bulunan âlimlerden öğrenim görmüştür. Talebeleri arasında, himayesinde yetiştirdiği oğlu Ahmed b. Muhammed b. Yûnus (v. 1071/1661)³⁹⁵ ile Tâhir b. Muhammed el-Ehdel³⁹⁶ zikredilebilir. *Âcurrûmiyye* üzerine kaleme aldığı şerhte, Abdülkerîm Kuşeyrî'nin (v. 465/1072)³⁹⁷ *Nahvü'l-kulûb* isimli eserinde yaptığı gibi nahiv kâideleri ve kavramlarını tasavvufî tarzda yorumlamıştır. 15 Şâban 1044 (3 Şubat 1635) tarihinde Yemen'in San'a kentinde vefat eden el-Kuşâşî yine orada defnedilmiştir.³⁹⁸

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*³⁹⁹

44. Nûruddîn el-Halebî, Nûruddîn Ebu'l-Ferec Ali b. İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî el-Kâhirî el-Mısırî eş-Şâfi'î (v. 1044/1635)⁴⁰⁰

Halep asıllı olan Nûruddîn el-Halebî 975 (1567-68) yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. En meşhur eseri *es-Sîretü'l-Halebiyye*'sidir. Hocası Şemsüddîn er-Remlî'den (v. 1004/1596) hadis öğrenimi görmüş ve uzun yıllar derslerine devam

³⁹⁴ Bu zat hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³⁹⁵ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 342-346.

³⁹⁶ Bu zat hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³⁹⁷ Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 3. bs., (nşr. İbrâhîm el-Besyûnî, Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, t.y.), neşredeninin mukaddimesi, I, 8.

³⁹⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 281-282; el-Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl*, I, 300-302.

³⁹⁹ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 282; el-Hamevî, *Fevâidü'l-irtihâl*, I, 302. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

⁴⁰⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 122-124; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 755; Abdülhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 344; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 251-252; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VII, 3. Ayrıca bkz.: Cevat İzgi, "Halebî, Nûreddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halebi-nureddin> (21.02.2019).

etmiştir. Ayrıca İbn Kâsım el-‘Abbâdî (v. 994/1586), Ebu’n-Necâ Sâlim es-Senhûrî (v. 1015/1606),⁴⁰¹ Ebû Bekr eş-Şenevânî (v. 1019/1611) ve Nûruddîn ez-Zeyyâdî (v. 1024/1615) gibi âlimlerden de öğrenim görmüştür.

Nûruddîn el-Halebî’den çok sayıda kimse istifâde etmiştir.⁴⁰² Kendisinden ders alan eş-Şebrâmellisî (v. 1087/1676) önde gelen talebelerindendir.⁴⁰³

29 Şâban 1044 (17 Şubat 1635) tarihinde vefat eden Nûruddîn el-Halebî, Mucâvirîn Kabristanı’na defnedilmiştir.⁴⁰⁴

- *et-Tuhfetü’s-seniyye fî şerhi’l-Âcurrûmiyye*⁴⁰⁵

45. Tâifî, Muhammed b. Abdilmün‘im et-Tâifî eş-Şâfi‘î (v.1052/1643)⁴⁰⁶

Şafîî fakihidir. 1004 (1595-96) yılında Mekke’de doğmuştur. Ahmed b. İbrâhîm İbn ‘Allân (v. 1033/1624)⁴⁰⁷ ve Ömer b. Abdirrahîm el-Basrî’den (v. 1037/1627-28)⁴⁰⁸ öğrenim görmüştür. Abdülcâmi‘ b. Ebî Bekr Bârecâ (Ebâ Recâ) el-Hadramî (v.

⁴⁰¹ el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, II, 204.

⁴⁰² A.g.e., III, 122-124.

⁴⁰³ A.g.e., III, 174-177.

⁴⁰⁴ A.g.e., III, 122-124.

⁴⁰⁵ A.g.e., III, 123; İsmâ‘îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘ârifîn*, I, 755. el-Muhibbî, bu eseri *et-Tuhfetü’s-seniyye şerhu’l-Âcurrûmiyye* şeklinde zikretmiştir. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

⁴⁰⁶ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû ‘Alevî Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahmed eş-Şillî, *İkdü’l-cevâhir ve’d-dürer fî ahbâri’l-karni’l-hâdî ‘aşer*, 1. bs., (nşr. İbrâhîm Ahmed el-Makhafî, Yemen-San‘â: Mektebetü’l-İrşâd ve Mektebetü Terîm el-Hadîse, 2003), 262; el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, IV, 33; Ömer Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, X, 260.

⁴⁰⁷ A.g.e., I, 157-158.

⁴⁰⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 210-212.

1082/1672)⁴⁰⁹ talebelerindedir. 11 Ramazan 1052 (3 Aralık 1642) tarihinde Mekke’de vefat eden et-Tâîfi, Muallâ Kabristanı’na defnedilmiştir.⁴¹⁰

• *Şerhu’l-Âcurrûmiyye*⁴¹¹

46. Sicilmâsî,⁴¹² Ebu’l-Hasen Ali b. Abdilvâhid b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdillâh b. Yahyâ b. Ahmed İbn Serrâc el-Ensârî es-Sicilmâsî el-Cezâirî (v. 1057/1647)⁴¹³

Mâlikî fakihidir.⁴¹⁴ Talebesi İsa b. Muhammed es-Se‘âlibî (v. 1080/1669)⁴¹⁵ kendisi hakkında şöyle demiştir: “Kendi el yazısıyla, nesebinin sahâbî Sa’d b. ‘Ubâde’ye (radiyallâhu anh) (v. 14/635 [?])⁴¹⁶ kadar ulaştığı bir vesika gördüm.”⁴¹⁷ Tahsiline Sicilmâse’de başlayıp İslâmî ilimlerin hemen hepsine dair metinler okumuş ve keskin zekâsıyla temâyüz etmiştir.

Öğrenimine devam etmek üzere Fas’a giden es-Sicilmâsî’nin tahsil hayatında üç âlimin önemli bir yeri vardır. Bunlar: Abdullâh b. Ali b. Tâhir el-Hasenî es-Sicilmâsî

⁴⁰⁹ eş-Şillî, *İkdü’l-cevâhir*, 339.

⁴¹⁰ A.g.e., 262; el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, IV, 33.

⁴¹¹ A.g.e, IV, 33; Ömer Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, X, 260. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

⁴¹² Sicilmâse, Fas’ta bulunan tarihî bir şehirdir. Sicilmâse hakkında geniş bilgi için bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, III, 192; İsmail Ceran, “Sicilmâse”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sicilmase> (05.03.2019).

⁴¹³ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: eş-Şillî, *İkdü’l-cevâhir*, 268-271; el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 173-174; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü’n-nûri’z-zekiyye*, I, 445;

⁴¹⁴ ez-Ziriklî, *el-E‘lâm*, IV, 309.

⁴¹⁵ A.g.e, V, 108.

⁴¹⁶ Mehmet Azimli, “Sa’d b. Ubâde”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sad-b-ubade> (09.07.2019).

⁴¹⁷ Şillî, *İkdü’l-cevâhir*, 269.

(v. 1045/1635),⁴¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr ed-Delâî es-Sanhâcî (v. 1046/1636)⁴¹⁹ ve Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mukrî et-Tilimsânî'dir (v. 1041/1631)⁴²⁰. Bu üç âlimin yanı sıra hac vazifesini eda etmek için gittiği Mekke'de kendilerinden istifade ettiği âlimlerin hemen tümünden icâzet almıştır. İslâmî ilimlerin hemen her birinde eserleri bulunan es-Sicilmâsî, 29 Şâban 1057 (29 Eylül 1647) tarihinde vebadan dolayı Cezayir'de vefat etmiştir.⁴²¹

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*⁴²²

47. Harfûşî,⁴²³ Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Harfûşî el-Harîrî el-Âmilî el-Kerekî ed-Dimeşkî eş-Şî'î (v. 1059/1649)⁴²⁴

Edip, şâir, lügat ve nahiv âlimidir. Döneminin önde gelen Arap dili âlimlerindedir. Yün imalatıyla uğraştığından kendisine Harîrî denmiştir. Mekke'de, Ali b. Ali el-

⁴¹⁸ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 106.

⁴¹⁹ A.g.e, VI, 59.

⁴²⁰ A.g.e, I, 237.

⁴²¹ eş-Şillî, *İkdü'l-cevâhir*, 269-271; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 173-174.

⁴²² eş-Şillî, *İkdü'l-cevâhir*, 271; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 174; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 756. Eser Muhammed Şâyib Şerîf tarafından tahkîk edilerek neşredilmiştir. Bkz.: Ali b. Abdilvâhid b. Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî es-Sicilmâsî el-Cezairî, *Minhatü'l-kayyûm 'alâ Mukaddimeti İbn Acurrûm: Şerhu'l-Âcurrûmiyye fî'n-nahv*, 1. bs., (nşr. Muhammed Şâyib Şerîf, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2018).

⁴²³ Harfûşî nisbesi Ba'lebek yöneticileri olan Harfûş ailesinden gelmektedir. Bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 54.

⁴²⁴ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Muhammed b. el-Hasen el-Hurr el-Âmilî, *Emelü'l-âmil*, 1. bs., (nşr. es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî, Bağdat: Mektebetü'l-Endülüs, 1965), I, 162-165; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 49-54; Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hüseynî İbn Ma'sûm, *Selâfetü'l-'asr fî mehâsini's-şu'arâ bi-küllî mısır*, (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1906), 315-323; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 284; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VI, 293-294; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, X, 304-305.

Mûsevî el-‘Âmilî’den (v. 1068/1658)⁴²⁵ öğrenim görmüştür. Eserlerinden birkaçı şunlardır: *Nehcü’n-necât fî mâ ihtelefe bihi’n-nühât, Tarâifü’n-nizâm ve letâfîü’l-insicâm, Şerhu’z-zübde fî’l-usûl.* el-Harfûşî, *Âcurrûmiyye* üzerine kaleme aldığı iki ciltlik şerhini *el-Le’âli’s-seniyye* olarak isimlendirmiştir. Dımaşk’tan Haleb’e, oradan da İsfahan’a gitmiş⁴²⁶ ve Rebûlâhir 1059’da (Nisan 1649) vefat etmiştir.⁴²⁷

- *el-Leâli’s-seniyye (fî şerhi’l-Âcurrûmiyye)*⁴²⁸

48. Ebyârî, Fâid b. Mübârek el-Ebyârî el-Mısırî el-Ezherî el-Hanefî,⁴²⁹ (v. 1063/1653’ten sonra)⁴³⁰

Hayatı hakkında detaylı bilgiye ulaşamadığımız müellif, siyer âlimi ve Hanefî fakihidir. Eserlerinden bazıları şunlardır: siyer, *Mevridü’z-zam’ân ilâ sîreti’l-meb’ûs min ‘Adnân;* hadis, Celâlüddîn es-Süyûtî’nin (v. 911/1505) *el-Câmi’u’s-sağîr*’i üzerine *Mevâhibü’l-kadîr* isimli şerhi; biyografi, *el-Kavlü’l-muhtâr fî zikri’r-ricâli’l-ahyâr.*⁴³¹

⁴²⁵ İsmâ‘îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘ârifîn*, I, 758; Ömer Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, VII, 153.

⁴²⁶ el-Hurr el-‘Âmilî, *Emelü’l-‘âmil*, I, 163.

⁴²⁷ A.g.e., I, 162; İbn Ma’sûm, *Selâfetü’l-‘asr*, 316.

⁴²⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, IV, 49; İsmâ‘îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘ârifîn*, II, 284. Eserin bir yazma nüshası Dâru’l-Kütübi’z-Zâhiriyye nr. 1853’te kayıtlıdır. Bkz.: Haz., Esmâ Hımsî, *Fihristü mahtûtâti Dâri’l-Kütübi’z-Zâhiriyye (‘ulümü’l-lüğati’l-‘arabiyye), el-Mahtûtâtü’n-nahviyye*, 431-432.

⁴²⁹ ez-Ziriklî, *el-E‘lâm*, V, 125; İsmâ‘îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘ârifîn*, I, 814.

⁴³⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: İsmâ‘îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘ârifîn*, I, 814; ez-Ziriklî, *el-E‘lâm*, V, 125; Ömer Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, VIII, 85.

⁴³¹ İsmâ‘îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘ârifîn*, I, 814; ez-Ziriklî, *el-E‘lâm*, V, 125.

Vefat tarihi kesin olarak bilinmeyen el-Ebyârî 1063'ten (1653) sonra vefat etmiştir.⁴³²

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*⁴³³

49. Abdülcevâd el-Menûfi, Abdülcevâd b. Muhammed b. Ahmed el-Menûfi el-Mısri el-Mekkî eş-Şâfi'î (v. 1068/1658)⁴³⁴

Edip, fakih ve dil âlimidir. Mekke'de bulunan âlimlerden öğrenim gördüğü belirtilmekteyse de hocalarına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Mısır'a gitmiş ve bir süre orada ikâmet etmiştir. Mekke başta olmak üzere farklı bölgelerdeki âlimler ve devlet adamlarıyla yazışmaları bulunmaktadır. Bunlardan biri de Şam bölgesinin hac emîri olan Muhammed b. Ferrûh eş-Şâmî en-Nâbulsî (v. 1048/1638)⁴³⁵dir. Abdülcevâd el-Menûfi, çok sıkı bir

⁴³² Kaynaklarda müellifin vefat tarihine dair birbirinden farklı rivayetler yer almaktadır. Ancak zikredilen rivayetler arasında en isabetli olanı müellifin vefatının 1063 (1652-53)'ten sonra olduğu rivayetidir. Nitekim ez-Ziriklî, Ebyârî'nin *Âcurrûmiyye* üzerine yazdığı şerhin müellif hattı olduğunu ve 1063'te (1652-53) tamamladığını nakleder ve vefatının bu tarihten sonra olduğunu belirtir. İsmâ'îl el-Bağdâdî, müellifin vefat tarihini 1016 (1607-8) olarak kaydeder. Bkz.: İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 814. Ancak bu tarih, isim benzerliği olan Fâйд el-Mısri'nin (v. 1016/1607-8 civarı) vefat tarihidir. Fâйд el-Mısri için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 254. Ömer Kehhâle ise müellifin vefat tarihini 1016 (1607-8)'dan sonra ve 1086 (1675-76)'dan sonra olmak üzere iki farklı şekilde kaydeder. Bkz.: Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VIII, 46, 85.

⁴³³ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 125. Eser, *ed-Dürerü's-seniyye 'alâ elfâzi'l-Âcurrûmiyye* ismiyle de anılmaktadır. Bkz.: Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VIII, 85. Eserin yazma nüshalarından biri Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi, nr. 2935'te kayıtlıdır. Bir diğeri el-Mektebetü'l-Ezheriyye nr. [306] 9937'da kayıtlıdır. Bkz.: *Fihrisü'l-Mektebeti'l-Ezheriyye*, IV, 230.

⁴³⁴ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, II, 302-305; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 501; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, V, 86.

⁴³⁵ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 108-110; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, VI, 328.

muhabbet ve dostluk bağı kurduğu hac emiri Muhammed b. Ferrûh'u övdüğü bir kaside kaleme almıştır. 5 Şâban 1068 (8 Mayıs 1658) tarihinde Tâif'te vefat etmiştir.⁴³⁶

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*⁴³⁷

50. Fadlullâh el-Muhibbî, Takıyyüddîn Fadlullâh b. Muhibbillâh b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Muhibbî ed-Dımaşkî el-Hanefî (v. 1082/1671)⁴³⁸

Müellif, *Hulâsatü'l-eser fi e'yâni'l-karni'l-hâdi 'aşar* isimli eserin sahibi Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin (v. 1111/1699)⁴³⁹ babasıdır. 17 Muharrem 1031 (2 Aralık 1621) tarihinde Dımaşk'ta doğmuştur.⁴⁴⁰ Edebi sanatları iyi bilmesinin yanında Türkçe ve Farsça da bilmektedir. Ahmed b. Şemsiddîn es-Saffûrî⁴⁴¹ ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î'de (v. 1045/1635)⁴⁴² ilköğrenimini tamamlayan Fadlullâh el-Muhibbî, Abdüllatîf b. Hasen el-Câlikî (v. 1043/1633)⁴⁴³ ve Abdurrahmân el-İmâdî el-Müftî (v. 1051/1641)⁴⁴⁴ gibi âlimlerden öğrenim görmüştür. Necmüddîn el-Ğazzî'den (v. 1061/1651) hadis okumuş ve 1048 (1638-39) yılında kendisinden

⁴³⁶ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, II, 302-305.

⁴³⁷ A.g.e., II, 303. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

⁴³⁸ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 277-286; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 822; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 153; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, V, 86.

⁴³⁹ İsmail Durmuş, "Muhibbî, Muhammed Emîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhibbi-muhammed-emin> (10.07.2019).

⁴⁴⁰ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 286; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, V, 153.

⁴⁴¹ Saffûrîye, Bilâd-ı Şam olarak bilinen Şam bölgesindeki Ürdün'ün nâhiyelerinden biridir. Bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 414.

⁴⁴² el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 217-218.

⁴⁴³ A.g.e., III, 16-17.

⁴⁴⁴ A.g.e., II, 380-389.

umumi icâzet almıştır. Talebeleri arasında oğlu Muhammed Emîn el-Muhibbî (v. 1111/1699) zikredilmelidir.

Fadlullah el-Muhibbî 1048 (1638-39) yılında Halep'e yaptığı yolculuğu sonrasında *er-Rihletü'l-Halebiyye*'sini, 1051 (1641-42) yılında Anadolu'ya yaptığı yolculuğundan sonra da *er-Rihletü'r-Rûmiyye* isimli eserini kaleme almıştır. 13 Cemâziyelâhir 1082 (17 Ekim 1671) tarihinde vefat eden Fadlullah el-Muhibbî, Emevî Camii'nde ikinci namazından sonra kılınan cenaze namazının ardından Dımaşk'ta defnedilmiştir.⁴⁴⁵

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*⁴⁴⁶

3.5. İki Önemli Âcurrûmiyye Şerhi

Şüphesiz *Âcurrûmiyye* üzerine yapılan şerh, hâşiye, takrîr, nazım, ihtisar, şevâhid şerhi ve i'râb gibi çalışma türlerinin her biri kendi başına önemli bir yere sahiptir. Ancak bazı şerhler âlimler nezdinde ayrı bir iltifata mazhar olmuştur. Başta hâşiye olmak üzere i'râb ve şevâhid şerhi gibi üzerine birden fazla çalışmalar yapılan bu şerhler, kaleme alındığı tarihten günümüze kadar olan süreçte farklı zaman ve coğrafyalarda rağbet görmüştür. İşte, et-Tilimsânî'nin (v.771/1370) *ed-Dürretü'n-nahviyye fî şerhi'l-Âcurrûmiyye*'si ile Halid el-Ezherî'nin (v. 905/1499) *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*'si bu özelliği taşıyan şerhlerdendir.

Çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde İbn Âcurrûm'un hayatı, talebeleri ve eserleri ele alındıktan sonra *Âcurrûmiyye* metnine dair şerh literatürü ve bunları kaleme alan müellifler vefat tarihlerine göre sıralanıp asırlar halinde başlıklara ayırarak incelenmiştir. Bu başlık altında da VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyılda kaleme alınan *Âcurrûmiyye*'nin iki önemli şerhi ve bu şerhler üzerine yapılan çalışmalar zikredilecektir. Böylece *Âcurrûmiyye* şerh literatürü içerisinde ayrı bir yeri olan bu şerhlerin, kendisiyle aynı dönemde veya bir ya da iki asır sonra üzerine yapılan

⁴⁴⁵ A.g.e., III, 286.

⁴⁴⁶ A.g.e., III, 278. Müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

hâşiyeleriyle birlikte bir bütün halinde görülme imkânı elde edilmiş olacaktır. Zira bu çalışmalar *Âcurrûmiyye* literatürü içerisinde birbirini tamamlar niteliktedir.

3.5.1. et-Tilimsânî'nin (v.771/1370) *ed-Dürretü'n-nahviyye fî şerhi'l-Âcurrûmiyye'si*

VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllar arasında et-Tilimsânî'nin *ed-Dürretü'n-nahviyye fî şerhi'l-Âcurrûmiyye'si* üzerine yapıldığı tespit edilen çalışmalar arasında iki hâşiye, iki şevâhid şerhi olmak üzere toplam dört çalışma bulunmaktadır. Bu eserler, müelliflerin vefat tarihine göre şu şekildedir:

1. Dakkûn, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf es-Sanhâcî (v. 921/1515)⁴⁴⁷

Hatip, muhaddis, Mâlikî fakihî, edip ve nahiv âlimi olan Ahmed ed-Dakkûn, aslen Endülüslü olup Gırnata'da dünyaya gelmiş ve orada yetişmiştir. İlköğrenimine doğduğu yer olan Gırnata'da başlamıştır. Orada Muhammed b. Yûsuf el-Mevvâk'tan (v. 897/1492)⁴⁴⁸ ders almıştır. Daha sonra babasıyla birlikte Fas'a gitmiş ve tahsiline burada devam etmiştir.

Karaviyyin Camii hatibi olan ed-Dakkûn'un *Âcurrûmiyye* ile ilgili olan eseri dışında kaynaklarda kendisine nisbet edilen herhangi bir eserinden söz edilmemektedir. Yetiştirdiği talebeleri arasında kendisine icâzet verdiği Ebû Abdillâh Şakrûn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Cum'a el-Mağrâvî (v. 930/1523-24)⁴⁴⁹ bulunmaktadır.

Şâban ayının başlarında 921 (Eylül 1515) yılında Fas'ta vefat etmiştir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, I, 92-93; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, 132; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 136; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, III, 309; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 399; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 232.

⁴⁴⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, X, 98; et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, 561-563.

⁴⁴⁹ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 151.

⁴⁵⁰ A.mlf., *Cezvetü'l-iktibâs*, I, 132.

❖ *Bidâyetü't-ta'rîf bi-şerh-i şevâhidi Sîdi eş-Şerîf*⁴⁵¹

2. İbnü'l-Kâdî, Ebu'l-Kâsım b. Muhammed b. Muhammed b. Kâsım b. Ali b. Abdirrahmân b. Ebi'l-Âfiye el-Miknâsî el-Fâsî el-Mâlikî (v. 1022/1613)⁴⁵²

○ *Hâşiye 'alâ Şerhi'ş-Şerîf 'ale'l-Âcurrûmiyye*

3. Ziyâtî, Ebu't-Tayyib el-Hasen b. Yûsuf b. Mehdî b. Yahyâ b. Mehdî b. Muhammed b. Yûsuf b. Mehdî el-Abdilvâdî ez-Ziyâtî el-Fâsî el-Mâlikî (v. 1023/1614)⁴⁵³

Cemâziyelevvel 964'te (Nisan 1557) dünyaya gelen müellif, ez-Ziyâtî ya da İbn Mehdî olarak bilinir. Soyu Zenâte'nin meşhur kabilelerinden biri olan Abdülvâdîler⁴⁵⁴e dayanır.⁴⁵⁵

Kırâat ve nahiv âlimi Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Kâsım b. Ali el-Kaddûmî el-Endelûsî'den (v. 992/1584)⁴⁵⁶ uzun yıllar boyunca kırâat ve Arapça dersleri almıştır. Şazeliyye tarikatı şeyhlerinden Ebu'l-Mehâsin el-Fâsî'ye (v. 1013/1604) intisap etmiş ve şeyhi de kendisini kızıyla evlendirmiştir.

⁴⁵¹ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 232. Bu eser, Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Kânî Mevlûd tarafından *Bidâyetü't-Ta'rîf bi-şerh-i şevâhidi Sîdi eş-Şerîf li'd-Dakkûn* başlığıyla yüksek lisans tezi (2013) olarak tahkik edilmiştir.

⁴⁵² *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan İbnü'l-Kâdî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

⁴⁵³ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû Hâmid el-Fasî, *Mir'âtü'l-mehâsin*, 337-342; el-Kâdirî, *Neşru'l-mesânî*, I, 43; el-Hudaykî, *Tabakâtü'l-Hudaykî*, I, 198; Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye*, II, 458.

⁴⁵⁴ Abdülvâdîler hakkında geniş bilgi için bkz.: Erdoğan Merçil, "Abdülvâdîler", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulvadiler> (17.05.2019).

⁴⁵⁵ Ebû Hâmid el-Fasî, *Mir'âtü'l-mehâsin*, 337.

⁴⁵⁶ İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, I, 156.

Kaleme aldığı eserleri daha çok talebelerine farklı alanlara dair okuttuğu kitaplara yazdığı hâşiyelerden oluşur. Döneminin önde gelen Arap dili âlimlerinden olan ez-Ziyâtî, 24 Ramazan 1023 (28 Ekim 1614) tarihinde vefat etmiştir.⁴⁵⁷

o *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Âcurrûmiyye li'ş-Şerîf*⁴⁵⁸

4. Abdülkerîm el-Fekkûn, Ebû Muhammed Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Kâsım b. Yahyâ el-Fekkûn (v. 1073/1663)⁴⁵⁹

Edip ve şair olan Abdülkerîm el-Fekkûn Mâlikî olup Mağrib'in nahivde temayüz eden âlimlerindendir. Kaynaklarda Mağrib'li⁴⁶⁰ olduğu ifade edilen ancak

⁴⁵⁷ Ebû Hâmid el-Fasî, *Mir'âtü'l-mehâsin*, 341-342.

⁴⁵⁸ *A.g.e.*, 341; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 291. Bu kaynaklarda belirtilen hâşiye, çalışmamızda müstakil olarak ele alınan Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf et-Tilimsânî'nin *Âcurrûmiyye* şerhi üzerine yaptığı hâşiye olmalıdır. Ancak müellife nisbet edilen bu eserin mevcut nüshası tespit edilememiştir.

⁴⁵⁹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Abdülkerîm el-Fekkûn, *Menşûrû'l-hidâye, fî keşfi hâli men idde'â'l-'ilme ve'l-velâye*, 1. bs., (nşr. Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1987), neşredenın mukaddimesi, 7-24; Muhammed b. el-Hâcc b. Muhammed b. Abdillâh es-Sağîr el-İfrânî, *Safvetü men inteser min ahhâri's-sulehâi'l-karni'l-hâdi'aşer*, 1. bs., (nşr. Dr. Abdülmecîd Hayâlî, Fas-Dârülbeyzâ: Merkezü't-Türâsi's-Sekâfi el-Mağribî, 2004), 251-252; Ebû Sâlim el-'Ayyâşi, *İktifâü'l-eser ba'de zehâbi ehli'l-eser (Fehresetü Ebî Sâlim el-'Ayyâşi, h.11-m.17)*, 1. bs., (nşr. Nufîse ez-Zehebî, Fas-Dârülbeyzâ: Matbaatü'n-Necâh el-Cedîde, 1996), 163-164; el-Kâdirî, *Neşru'l-mesânî*, 130-132; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 56. Ayrıca müellifin hayatı hakkında müstakil bir eser bulunmaktadır. Bkz.: Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, *Şeyhu'l-İslâm Abdülkerîm el-Fekkûn dâ'iyetü's-selefiyye*, 1. bs., (Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986).

⁴⁶⁰ Mağrib, içerisinde Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya ülkelerini barındıran geniş bir coğrafyadır. Kaynaklarda geçen Mağrib ile kastedilen bazen Fas devleti bazen de bu bölgede yer alan devletlerden biri olabilir. Mağrib hakkında geniş bilgi için bkz.: İbrahim Harekât, "Mağrib", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/magrib#1> (20.05.2019).

günümüzde Cezayir sınırları içerisinde yer alan Kosantîne/Kostantîne⁴⁶¹ şehrinde 988 (1580) yılında dünyaya gelmiştir.

Abdülkerîm el-Fekkûn, kendisinden çokça istifade ettiği hocası Ebû Abdillâh Muhammed b. Mizyân et-Tuâtî'den (v. 1031/1621) başta nahiv olmak üzere tefsir, hadis ve akaide dair eserler okumuştur.⁴⁶² Kendisine icâzet verdiği Cârullâh Ebû Mektûm Îsâ b. Muhammed el-Mağribî el-Ca'ferî es-Se'âlibî (v. 1080/1669) Abdülkerîm el-Fekkûn'un talebeleri arasında yer almaktadır.⁴⁶³

Abdülkerîm el-Fekkûn, dönemindeki bidat tasavvuf uygulamalarına karşı çıkıp onları tenkit eden sûfi bir kimliğe sahipti. Nitekim babası ve dedesi kanalıyla bağlı olduğu Şâzeliyye-Zerrûkiyye tarikatının öğretilerini uyguluyordu.⁴⁶⁴

Ebû Sâlim el-'Ayyâşî (v. 1090/ 1679),⁴⁶⁵ Abdülkerîm el-Fekkûn'un oğlu Muhammed b. Abdülkerîm ile Trablus'ta görüşüğünü ifade etmekte ve babasının 27 Zilhicce 1073 (2 Ağustos 1663) tarihinde vefat ettikten sonra Cezayir hac emirliği vazifesini kendisinin devam ettirdiğini aktarmaktadır.⁴⁶⁶

Şârih eserinde her şâhidin akabinde istişhâda mâna ve îrab bakımından uygun düşen hadîs-i şerîf zikretmeye özen göstermiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶¹ Cezayir'in şehirlerinden biri olan Kostantîne, kaynaklarda Kusantîn/e, Kusamtîn/e şeklinde de zikredilmektedir. Kostantîne hakkında geniş bilgi için bkz.: Muhammed Razûk, "Kostantîne", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kostantine> (19.05.2019).

⁴⁶² Abdülkerîm el-Fekkûn, *Menşûrû'l-hidâye*, 57-59.

⁴⁶³ Muhammed Mahlûf, *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 450-451.

⁴⁶⁴ Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, *Şeyhu'l-İslâm Abdülkerîm el-Fekkûn*, 109.

⁴⁶⁵ Abdurrahmân el-Cebertî, *'Acâibü'l-âsâr*, I, 115.

⁴⁶⁶ Ebû Sâlim Abdullâh b. Muhammed el-'Ayyâşî, *er-Rihletü'l-'Ayyâşîyye*, 1. bs., (nşr. Dr. Saîd el-Fâdilî & Dr. Süleymân el-Kureşî, Birleşik Arap Emirlikleri-Ebû Zabî: Dâru's-Süveydî, 2006), 514.

⁴⁶⁷ Muhammed el-İfrânî, *Safvetü men inteşer*, 252; Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, *Şeyhu'l-İslâm Abdülkerîm el-Fekkûn*, 151.

❖ *Şerh 'alâ şevâhidi's-Şerîf İbn Ya 'lâ*⁴⁶⁸ *'ale'l-Âcurrûmiyye*⁴⁶⁹

3.5.2. Halid el-Ezherî'nin (v. 905/1499) *Şerhu'l-Âcurrûmiyye'si*

VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllar arasında Hâlid el-Ezherî'nin *Şerhu'l-Âcurrûmiyye'si* üzerine yapıldığı tespit edilen çalışmalar arasında sadece hâşiye türü olarak toplam altı çalışma bulunmaktadır. Bu hâşiyeler, müelliflerin vefat tarihine göre şu şekildedir:

1. İbnü's-Şelebî, Şihâbüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yûnus b. Muhammed es-Su'ûdî el-Mısırî el-Hanefî (v. 947/1540)⁴⁷⁰

Doğum tarihine dair net bir bilgiye ulaşamadığımız Mısırlı Hanefî fakihî İbnü's-Şelebî'nin altmışlı yaşlarda vefat ettiği rivayeti göz önüne alınırsa 878 (1473-74) ile 884 (1479-80) tarihleri arasında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir.

⁴⁶⁸ İbn Ya'lä olarak zikredilen şahsın aslında Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî eş-Şerîf olduğu daha önce belirtilmiştir.

⁴⁶⁹ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 56; Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, *Şeyhu'l-İslâm Abdülkerîm el-Fekkûn*, 151. Eser bir başka kaynakta *Fethu'l-mevlâ bi-şevâhidi İbn Ya 'lâ* adıyla anılmaktadır. Bkz.: Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, *Târihu'l-Cezâiri's-sekâfi*, özel baskı, (Cezayir: Dâru'l-Besâir, 2007), II, 160. Ancak bu iki eserin aynı olduğu kanaatindeyiz. Zira kaynaklarda, müellife farklı isimle nisbet edilen iki ayrı şerh bulunmamaktadır. Abdülkerîm el-Fekkûn'un kaleme aldığı bu şevâhid şerhi *Fethu'l-mevlâ fi şerhi şevâhidi's-Şerîf İbn Ya 'lâ* ismiyle Ebu'l-Envâr b. el-Muhtâr Dihye tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Bkz.: Ebû Muhammed Abdülkerîm el-Fekkûn, *Fethu'l-mevlâ fi şerhi şevâhidi's-Şerîf İbn Ya 'lâ*, 1. bs., (nşr. Ebu'l-Envâr b. el-Muhtâr Dihye, Cezayir: Dâru'l-Halîl el-Kâsımî, 2007). Eserin isminde bulunan "İbn Ya'lä" ile ilgili gerekli açıklama et-Tilimsânî'nin hayatının ele alındığı bölümde yapılmıştır.

⁴⁷⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ahmed b. Yûnus b. Muhammed es-Su'ûdî İbnü's-Şelebî el-Hanefî, *Fetâvâ İbni's-Şelebî*, 1. bs., (nşr. 'Îmâd b. Muhammed b. Nâyif el-Cenâbî el-Kahtânî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), neşredenin mukaddimesi, 11-19; Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, II, 116; İbnü'l-'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 382; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 276.

Daha çok nahiv kitaplarına yaptığı şerh ve hâşiyelerle öne çıkan ve özellikle *Âcurrûmiyye* üzerine yazdığı meşhur şerhin müellifi Hâlid el-Ezherî (v. 905/1449), İbnü’ş-Şelebî’nin kendisinden nahiv öğrenimi gördüğü hocasıdır. Nitekim İbnü’ş-Şelebî’nin *Âcurrûmiyye* ile ilgili kaleme aldığı eseri, hocasının bu şerhi üzerine olan hâşiyesidir. İbnü’ş-Şihne (v. 921/1515)⁴⁷¹ ve Burhânüddîn et-Trablusî (v. 922/1516)⁴⁷² de İbnü’ş-Şelebî’nin kendilerinden öğrenim gördüğü hocalarındandır. İbnü’ş-Şelebî’nin talebeleri arasında en-Nehrevâlî (v. 990/1582),⁴⁷³ Zeynüddîn İbn Nuceym (v. 970/1563)⁴⁷⁴ ve Nûreddîn İbn Gânim (v. 1004/1596)⁴⁷⁵ gibi isimler vardır. İbnü’ş-Şelebî, altmışlı yaşlarında 947 (1540-41) yılında Mısır’da vefat etmiş ve kalabalık bir cenaze merasimiyle Bâbü’n-Nasr mahallesinde defnedilmiştir.⁴⁷⁶

○ *ed-Dürerü’l-ferâid ‘alâ Şerhi’l-Âcurrûmiyye li’ş-Şeyh Hâlid (el-Ezherî)*⁴⁷⁷

⁴⁷¹ Şükrü Özen, “İbnü’ş-Şihne, Seriyüddin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnus-sihne-seriyuiddin> (11.06.2019).

⁴⁷² Abdullah Kahraman, “Trablusî, Burhâneddin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/trablusi-burhaneddin--fakih> (11.06.2019).

⁴⁷³ Eymen Fuâd Seyyid, “Nehrevâlî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nehrevali> (11.06.2019).

⁴⁷⁴ Ahmet Özel, “İbn Nuceym, Zeynüddin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-nuceym-zeynuddin> (11.06.2019).

⁴⁷⁵ Cengiz Kallek, “İbn Gânim, Nûreddin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ganim-nureddin> (11.06.2019).

⁴⁷⁶ Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, II, 116.

⁴⁷⁷ ez-Ziriklî, *el-E’lâm*, I, 276. Eserin bir yazma nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi nr. 1825’te kayıtlıdır. Bkz.: Haz., Esmâ Hımsî, *Fihrisü mahtûtâti Dâri’l-Kütübi’z-Zâhiriyye (‘Ulümü’l-lüğati’l-‘Arabiyye): el-Mahtûtâtü’n-nahviyye*, 191. Bir diğer nüshası ise el-Mektebetü’l-Ezheriyye nr. 497’de kayıtlıdır. Bkz.: *Fihrisü’l-Mektebeti’l-Ezheriyye*, IV, 196. Hâlid el-Ezherî’nin şerhi üzerine bilinen ilk hâşiye, talebesi İbnü’ş-Şelebî’nin kaleme aldığı hâşiyedir.

2. **Şenevânî**, Ebû Bekr b. İsmâ'îl b. Şihâbüddîn Ömer⁴⁷⁸ b. Ali b. Vefâ⁴⁷⁹ eş-Şenevânî el-Mısırî eş-Şâfi'î (v. 1019/1611)⁴⁸⁰

Aslen Tunuslu olan eş-Şenevânî, 959 (1552) yılında Mısır'ın Menûfiye eyaletine bağlı Şenevân beldesinde dünyaya gelmiştir.⁴⁸¹

Kahire'de öğrenim gördüğü hocaları arasında İbn Hacer el-Heytemî (v. 974/1567), İbn Kâsım el-'Abbâdî (v. 994/1586) Şemsüddîn er-Remlî (v. 1004/1596), *Reyhânetü'l-elibbâ* müellifi Şihâbüddîn el-Hafâcî'nin babası Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (v. 1011/1602-3)⁴⁸² gibi Mısır'ın önemli simaları bulunmaktadır.⁴⁸³ Hocaları arasında İbn Kâsım el-'Abbâdî, eş-Şenevânî'nin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Kaynaklarda eş-Şenevânî'nin ilim tahsili veya hac maksadıyla Mısır'ın dışına çıktığına dair herhangi bir bilgiye değinilmemiştir. Hayatının çoğunu Kahire'de ilim tahsili ve tedris faaliyetleriyle geçirmiş ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Talebeleri arasında daha sonra Mısır'ın önde gelen âlimlerinden olan önemli isimler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân

⁴⁷⁸ Müellifin dedesi olan bu zatın kaynaklarda Şihâbüddîn şeklinde sadece lakabı zikredilmiştir. Ömer ismini İsmâ'îl el-Bağdâdî ve Ziriklî aktarmıştır. Bkz.: İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 239; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, II, 62.

⁴⁷⁹ İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 239.

⁴⁸⁰ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû Bekr b. İsmâ'îl eş-Şenevânî, *Hilyetü ehli'l-kemâl bi-ecvibeti es'ileti'l-Celâl (fî hurûfi'l-hicâ')*, (nşr. Mehmet Yavuz, İstanbul: Çantay Kitap, 2008), neşredenin mukaddimesi, 27-46; Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ*, 301-308; A.mlf., *Habâyâ'z-zevâyâ fimâ fi'r-ricâli mine'l-bekâyâ*, 1. bs., (nşr. Mehmet Mesut Ergin, Dımaşk: Mecma'u'l-Lüğati'l-'Arabiyye, 2015), 623-634; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 79-81; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, II, 62-63. Ayrıca bkz.: Mehmet Yavuz, "Şenevânî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/senevani> (12.06.2019).

⁴⁸¹ ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, II, 62.

⁴⁸² el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 76-77.

⁴⁸³ A.g.e., I, 79.

el-Hamevî (v. 1017/1069)⁴⁸⁴ Şihâbüddîn el-Ğuneymî el-Ensârî (v. 1044/1635),⁴⁸⁵ Yûsuf b. Abidllâh el-Kaysî (v. 1061/1650-51),⁴⁸⁶ ‘Âmir eş-Şebrâvî (v. 1062/1651)⁴⁸⁷. Bir diğerk talebesi de kız kardeşinin oğlu olan yeğeni Şihâbüddîn el-Hafâcî’dir (v. 1069/1659)⁴⁸⁸.

Genellikle önemli sarf ve nahiv kitaplarına yaptığı şerh hâşiyeye türünden eserler kaleme almıştır. 3 Zilhicce 1019 (16 Şubat 1611) tarihinde vefat eden eş-Şenevânî Kahire’de Mücâvirîn Mezarlığı’na defnedilmiştir.⁴⁸⁹

- *el-Mevâhibu’r-rahmâniyye (hâşiyeye ‘alâ Şerhi’l-Âcurrûmiyye li’ş-Şeyh Hâlid)*⁴⁹⁰
- *ed-Dürretü’ş-Şenevâniyye ‘alâ Şerhi’l-Âcurrûmiyye (Hâlid el-Ezherî)*⁴⁹¹

⁴⁸⁴ A.g.e., III, 488-490.

⁴⁸⁵ A.g.e., I, 311-315.

⁴⁸⁶ A.g.e., IV, 510; İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘ârifîn*, II, 566.

⁴⁸⁷ eş-Şillî, *İkdü’l-cevâhir*, 280; el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, II, 262-263.

⁴⁸⁸ A.g.e., I, 331-342; Ali Şakir Ergin, “Hafâcî, Şehâbeddin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafaci-sehabeddin> (12.06.2019).

⁴⁸⁹ el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, I, 81.

⁴⁹⁰ İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘ârifîn*, I, 239. Bu eser, Hâlid el-Ezherî’nin şerhine yapılan bir hâşiyedir. Eserin farklı bölümleri Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi’nde Meymûne bint Ahmed Sa’îd el-Fûtâvî tarafından doktora (mansûbâtü’l-esmâ’ bâbından kitabın sonuna kadar) (1996), Ahmed b. Muhammed el-‘Udayb tarafından doktora (2007), (eserin başından mübtedâ ve haber bâbının sonuna kadar), Ömer Yûsuf Ahmed tarafından yüksek lisans tezi (2012), (mübtedâ ve haberin başına gelen âmillerden bedel bâbına kadar) olarak *el-Mevâhibu’r-rahmâniyye li-tullâbi’l-Âcurrûmiyye* başlığıyla tahkîk edilmiştir.

⁴⁹¹ eş-Şenevânî’nin bu eseri de Hâlid el-Ezherî’nin *el-Mukaddimetü’l-Âcurrûmiyye* üzerine kaleme aldığı şerhin hâşiyesidir. Müellif, eserin yazma nüshasında ifade ettiği gibi aslında eserini *el-Fevâidü’ş-Şenevâniyye* ismiyle kaleme aldığını ancak bunun talebelere uzun geleceği düşüncesiyle yarı yarıya kısalttığını belirtmiştir. Eserin yazma nüshaları için bkz.: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt, nr. 6170; Melik Suûd Üniversitesi Kütüphanesi, nr.

3. Nebtîfî, Ali b. Abdilkâdir en-Nebtîfî el-Mısırî el-Hanefî (v. 1061/1650-51)⁴⁹²

Mısır'daki Nebtîfî⁴⁹³ köyüne nisbetle Nebtîfî olarak anılan Ali b. Abdilkâdir hesap, mîkât⁴⁹⁴ ve nahiv âlimi olup aynı zamanda Ezher Camii'nin muvakkittidir.

Nebtîfî, Ebu'n-Necâ Sâlim es-Senhûrî'den (v. 1015/1606) hadis, Ebû Bekr eş-Şenevânî'den (v. 1019/1611) Arapça, Şemsüddîn Muhammed el-Muhibbî'den (v. 1041/1632)⁴⁹⁵ de fıkıh öğrenimi görmüştür. Ebû Muhammed Abdülmün'im en-Nebtîfî (v. 1084/1673-74)⁴⁹⁶ ve Ebu'l-İmdâd Halîl b. İbrâhîm el-Lekânî el-Mâlikî (v. 1105/1693-94),⁴⁹⁷ en-Nebtîfî'nin talebelerindedir.

987. Bu eser, Ezher Üniversitesi'nde Ziyâüddîn Fehmî Muhammed Seyyid Ahmed tarafından doktora tezi (2006) olarak tahkîk edilmiştir.

⁴⁹² Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 161-163; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 757; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 301; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VII, 126. Bazı kaynaklarda müellifin vefat tarihi 1060 (1650) civarı olarak zikredilir. Bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, III, 161; Ömer Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VII, 126. Ancak sadece İsmâ'îl el-Bağdâdî müellifin vefat tarihiyle alakalı 1061 (1650-51) şeklinde kesin bir tarih vermektedir. Kaynaklarda Ali en-Nebtîfî eş-Şâfi'î (v. 917/1512) ismiyle bir başka kişi daha zikredilmektedir. Vefat tarihi ve mezhebinden bu zatın farklı biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu zat hakkında bilgi için bkz.: Necmüddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, I, 281-282.

⁴⁹³ Nebtîfî, Mısır'da bulunan bir köydür. Bkz.: ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, V, 118.

⁴⁹⁴ Mîkât ilmi hakkında geniş bilgi için bkz.: Mustafa Helvacı, Yavuz Unat, "İlm-i Mîkât", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilm-i-mikat> (13.06.2019).

⁴⁹⁵ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 301.

⁴⁹⁶ Terâcim ve tabakât kaynaklarında anılmayan bu zatı ez-Zebîdî zikretmiştir. ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, V, 118.

⁴⁹⁷ Abdurrahmân el-Cebertî, *'Acâibü'l-âsâr*, I, 115.

1061 (1650-51) yılında vefat eden en-Nebtî, Kahire’de Türbetü’l-mücâvirîn’e defnedilmiştir.⁴⁹⁸

○ *Fethu rabbi’l-beriyye fî halli Şerhi’l-Âcurrûmiyye* (Hâlid el-Ezherî)⁴⁹⁹

4. Fîşî, Ebu’l-Hasen Yûsuf b. Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Fîşî⁵⁰⁰ el-Mâlikî (v. 1061/1650-51)⁵⁰¹

Ezher’in önde gelen âlimlerinden olan el-Fîşî’nin kaynaklarda doğum tarihine dair herhangi bir bilgi rastlanılmamıştır. el-Fîşî, Ebû Bekr eş-Şenevânî’den (v.

⁴⁹⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, III, 161; İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-ârifîn*, I, 757.

⁴⁹⁹ İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-ârifîn*, I, 757. Hâlid el-Ezherî’nin *Şerhu’l-Âcurrûmiyye*’si üzerine kaleme alınan bu hâşiye, Muhammed b. Su’ûd İslâm Üniversitesi’nde Muhammed İbrâhîm Ali Hâcî tarafından doktora tezi (2000) olarak tahkik edilmiştir.

⁵⁰⁰ Bazı kaynaklarda müellifin nisbesi el-Kaysî (القَيْسِي) şeklinde zikredilmektedir. Bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, IV, 510; İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-ârifîn*, II, 566; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü’n-nûri’z-zekiyye*, I, 438; ez-Ziriklî, *el-E’lâm*, VIII, 246. Bir diğer kaynakta da bu nisbe el-Ğaysî (الغَيْسِي) şeklinde geçmektedir. Bkz.: eş-Şillî, *İkdü’l-cevâhir*, 280. Ancak Ziriklî eserinde iki farklı yerde ele aldığı bu zatın nisbesinin el-Fîşî olduğunu ve el-Kaysî’nin baskı hatası olduğunu ifade eder. Bu açıklama için bkz.: ez-Ziriklî, *el-E’lâm*, VIII, 252. Bunun yanında kaynakların ittifakıyla müellifin Mısırlı olup Ezher’in hocalarından olduğu ifade edilmekte, kendisinin başka bir yerden Mısır’a geldiğine dair herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır. Aslen Mısırlı olduğu bilinen müellifin nisbesi el-Fîşî şeklinde olmalıdır. Nitekim “Fîşe” (فَيْشَةُ) Mısır’da bulunan küçük bir kasabadır. Fîşe için bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân*, IV, 285.

⁵⁰¹ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: eş-Şillî, *İkdü’l-cevâhir*, 280; el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, IV, 510; el-Hamevî, *Fevâidü’l-irtihâl*, VI, 317-318; İsmâ’îl el-Bağdâdî, *Hediyetü’l-ârifîn*, II, 566; Muhammed Mahlûf, *Şeceratü’n-nûri’z-zekiyye*, I, 438; ez-Ziriklî, *el-E’lâm*, VIII, 252; Ömer Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, XIII, 315.

1019/1611) Arapça okumuştur. Uzun yıllar boyunca Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm el-Lekânî'nin (v. 1041/1632)⁵⁰² derslerini takip etmiştir.

İbn Hişâm en-Nahvî'nin (v. 761/1360)⁵⁰³ *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi 'l-'Arab*'ı ile *Şerhu Katri 'n-nedâ ve belli's-sadâ*'sı üzerine hâşiyesi vardır. Ezher'de uzun yıllar ders veren el-Fîşî Mısır'da 1061 (1650-51) yılında vefat etmiş ve Türbetü'l-mücâvirîn'e defnedilmiştir.⁵⁰⁴

○ *Hâşiyetü 'l-Fîşî 'alâ Şerhi 'l-Âcurrûmiyye li 'ş-Şeyh Hâlid* (el-Ezherî)⁵⁰⁵

5. Kalyûbî, Şihâbüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Mısırî⁵⁰⁶ el-Kalyûbî eş-Şâfi'î (v. 1069/1659)⁵⁰⁷

⁵⁰² *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm el-Lekânî, çalışmamızda müstakil olarak ele alınmıştır.

⁵⁰³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf İbn Hişâm en-Nahvî, *Evdahu 'l-mesâlik ilâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, 5. bs., (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-'Arabî, 1966), I, neşredenin mukaddimesi, 9.

⁵⁰⁴ el-Hamevî, *Fevâidü 'l-irtihâl*, VI, 318.

⁵⁰⁵ eş-Şillî, *İkdü 'l-cevâhir*, 280. Eser, Cezayir Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi'nde "Hâşiyetü 'l-Fîşî 'alâ Şerhi 'l-Ezherî li 'l-Âcurrûmiyye" başlığıyla Muhammed Lakdî tarafından yüksek lisans (2013) tezi olarak tahkik edilmiştir. Tezin künye bilgisi için bkz.: <http://biblio.univ-alger.dz/jspui/handle/1635/10123>. Erişim: 06.01.19.

⁵⁰⁶ Kâtib Çelebî, *Keşfü 'z-zünûn*, II, 1606; el-Muhibbî, *Hulâsatü 'l-eser*, I, 175; İsmâ'îl el-Bağdâdî, *Hediyetü 'l-'ârifîn*, I, 161. Kâtib Çelebî'nin eserinde geçen el-Basrî (البرصري) ifadesi baskı hatası olmalıdır. Zira müellifin diğer kaynaklarda el-Mısırî şeklinde zikredilmesinin yanı sıra el-Kalyûbî nisbesiyle de anıldığı görülmektedir. Bu da kendisinin Mısırlı olduğunu göstermektedir. Nitekim Kalyûb, Mısır'ın şehirlerinden biridir. Kalyûb hakkında geniş bilgi için bkz.: Bkz.: Eymen Fuâd Seyyid, "Kalyûb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalyub> (21.01.2019).

⁵⁰⁷ Müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: el-Muhibbî, *Hulâsatü 'l-eser*, I, 175; el-Hüseyin b. Muhammed el-Versilânî es-Satîfi el-Cezâirî, *Nüzhetü 'l-enzâr fî fadli 'ilmi 't-târih*

Şâfiî fakihî, hadis ve nahiv âlimi olmasının yanında aklî ilimlerde de yetkin bir isim olan el-Kalyûbî'nin doğum tarihi ve yerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Kalyûbî nisbesinden, onun Mısır'ın şehirlerinden biri olan Kalyûb'da doğduğu sonucu çıkarılabilir.

el-Kalyûbî, Şemsüddîn er-Remlî (v. 1004/1596), Nûruddîn ez-Zeyyâdî (v. 1024/1615), Sâlim b. Hasen eş-Şebşîrî (v. 1019/1611),⁵⁰⁸ Nûruddîn el-Halebî (v. 1044/1635) gibi âlimlerden öğrenim görmüştür.⁵⁰⁹

Kendisinden ders alan talebeleri arasında Şa'bân el-Feyyûmî el-Ezherî eş-Şâfi'î (v. 1075/1664),⁵¹⁰ İbnü'l-İmâd (v. 1089/1679)⁵¹¹ ve İbrâhîm b. Muhammed el-Birmâvî (v. 1106/1894)⁵¹² gibi şahsiyetler bulunmaktadır.⁵¹³

Naklî ve aklî ilimlerdeki yetkinliğini fıkıh, hadis, edebiyat, nahiv; tıp, hesap, vakitlerin tespiti gibi farklı alanlarda kaleme aldığı eserleriyle ortaya koyan el-Kalyûbî, Şevval ayının sonlarına doğru 1069 (1659) yılında vefat etmiştir.⁵¹⁴

ve'l-ahbâr, (er-Rihletü'l-Versilâniyye), özel bs., (tlk.: İbn Mühennâ el-Kosantînî, haz.: Mahfâz Bukrâ' & Fâris Ke'vân, Cezâir: el-Ma'rifetü'd-Düveliyye, 2011), II, 39; ez-Ziriklî, *el-E'lâm*, I, 92. Ayrıca bkz.: Cengiz Kallek, "Kalyûbî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalyubi> (11.06.2019).

⁵⁰⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, II, 202-203.

⁵⁰⁹ *A.g.e.*, I, 175.

⁵¹⁰ *A.g.e.*, II, 231.

⁵¹¹ *A.g.e.*, II, 340-341; Cengiz Tomar, "İbnü'l-İmâd", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-imad> (11.06.2019).

⁵¹² Abdurrahman b. Hasen el-Cebertî, *Târîhu 'acâibi'l-âsâr fi't-terâcim ve'l-ahbâr*, (Beyrut: Dâru'l-Cîl, t.y.), I, 119; Rahmi Yaran, "Birmâvî, İbrâhîm b. Muhammed", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/birmavi-ibrahim-b-muhammed> (11.06.2019).

⁵¹³ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 175; Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Mu'tyeytü'l-emân min hinsî'l-eymân*, 1. bs., (nşr. Abdülkerîm Saneytân el-Ömerî, Cidde: el-Mektebetü'l-'Asriyyeti'z-Zehebîyye, 1996), neşredenin mukaddimesi, 12-13.

⁵¹⁴ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 175; el-Hüseyin el-Versilânî, *Nüzhetü'l-enzâr*, II, 39.

○ *Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Âcurrûmiyye li’ş-Şeyh Hâlid el-Ezherî*⁵¹⁵

⁵¹⁵ Kâtib Çelebî, *Keşfü’z-zünûn*, II, 1797; el-Muhibbî, *Hulâsatü’l-eser*, I, 175. Bu eser, Enbâr Üniversitesi’nde Habîb İbrâhîm Abdürrezzâk ed-Devserî tarafından “*Hâşiyetü’l-Kalyûbî ‘alâ Şerhi’ş-Şeyh Hâlid el-Ezherî ‘ale’l-Mukaddimeti’l-Âcurrûmiyye*” başlığıyla doktora tezi (2018) olarak tahkîk edilmiştir.

https://www.uoanbar.edu.iq/HumanitarianEducationCollege/News_Details.php?ID=261.

Erişim: 08.01.19.

SONUÇ

İbn Âcurrûm'un (723/1323) nahve dair kaleme aldığı özlü eseri *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*, asırlardır ilim ehli tarafından çokça rağbet görmüş bir metindir. Dilinin açık ve anlaşılır, üslubunun kolay olması gibi sebeplerle Arapça öğretiminde temel eserlerden biri olmuştur. Muhtasar bir metin olmasına rağmen, İbn Âcurrûm'un vefatından günümüze kadar olan süreçte değişik zamanlarda, birbirinden farklı coğrafyalarda, özellikle Arap dili âlimleri ile tefsir, fıkıh, hadis, kelam-akâid gibi muhtelif alanlardan âlimlerle mutasavvıflar tarafından özel bir ilgiye mazhar olmuştur. Üzerine şerh, hâşiye, takrîr, nazım, ihtisar, şevâhid şerhi ve *Âcurrûmiyye* metninin i'râbı gibi değişik türlerde çalışmalar yapılan bu metin, Fas'ta kaleme alınmış ancak şöhreti geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Nitekim *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan âlimlerin Endülüs, Fas, Cezayir, Mısır, Suriye, Filistin, Mekke, Medine gibi çeşitli ülke ve şehirlerde doğdukları, öğrenim gördükleri ve tedris faaliyetinde buldukları görülmektedir.

Araştırmamızın konusu ve kapsamı, VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyılda *Âcurrûmiyye* metni üzerine yapılan şerhlerin incelenmesidir. Araştırmamızın hareket noktasını teşkil eden temel soruları, "*Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan müellifler arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Varsa, bu ilişki hangi unsurlar aracılığıyla kurulmuştur?" sorularıdır. *Âcurrûmiyye*'nin şerh edebiyatına dair yapacağımız inceleme üzerinden, *Âcurrûmiyye*'nin dolambaçlı seyahati ve çeşitli kültürel ortamlarda ne zaman ve kimler tarafından kaleme alındığının gözler önüne serilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada takip edilen yöntemin iki ayrı yönü bulunmaktadır; şahıs ve eser araştırması. Şahıs araştırması ile kastedilen, *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan âlimlerdir. Eser araştırması ile kastedilen ise kaleme alınan şerhlerin müellife aidiyeti, eser başlıklarının tespiti, yapılan çalışmaların matbu veya mahtut olduğuna dair yapılan araştırmadır. Yazma halinde bulunan şerhlerin dünya kütüphanelerindeki mevcut nüshalarından bazılarına işaret edilmesi, tahkiki bireysel ilmî faaliyetler sonucu basılan matbu eserlerin ya da lisansüstü tezlere konu olarak yapılan ilmi çalışmaların künye bilgilerine atıfta bulunulması ve günümüze ulaşmayan eserler hakkında bilgi verilmesi de eser araştırması kapsamında yer alan hususlardır. Şahıs araştırmada kullanılan kaynaklar birincil ve ikincil kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil kaynaklar, bu kaynakların müelliflerinin yaşadığı asır;

eserlerinin tasnifinde belli bir mezhebin âlimlerini ele alma; belli bir coğrafyada yaşayan âlimleri konu edinme; dil âlimleri ya da fukahayı esas alan eserler gibi çeşitli unsurlar göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Mesela IX. (XV.) yüzyılda yaşamış bir müellifin hayatı için es-Sehâvî'nin *ed-Dav'u'l-lâmi*'i; dil âlimleri hakkında es-Süyûtî'nin *Buğyetü'l-vü'ât*'ı ile IX. (XV.) yüzyılda yaşamış âlim, sultan, kadı, şair ve siyaset adamlarının ele alındığı *Nazmu'l-ikyân*'ı buna örnektir. X. (XVI.) yüzyılda yaşamış bir müellif için de İbnü'l-Kâdî'nin (v. 1025/1616) *Dürretü'l-hicâl*'i ile Fas'ta yaşayan âlimler ve meşhur kişilerin tanıtıldığı *Cezvetü'l-iktibâs*'ı; et-Tinbüktî'nin (v. 1036/1627) Kuzey Afrika'da yaşayan Mâlikî âlimlerin hayatına dair kaleme aldığı *Neylü'l-ibtihâc*'ı; el-Makkarî'nin (v. 1041/1632) içerisinde Endülüs'e dair bilgilerin yer aldığı *Nefhu't-tib*'i; Abdülkâdir el-'Ayderûs'un (v. 1038/1628) X. (XVI.) yüzyılda vefat eden şahıslara dair bilgi verdiği *en-Nûru's-sâfir*'i; Necmüddîn el-Ğazzî'nin (v. 1061/1651), X. (XVI.) yüzyılda yaşamış simaların biyografilerini ihtiva eden *el-Kevâkibü's-sâira*'sı gibi belli bir dönem, mezhep ve coğrafyayı esas alarak yazılan eserler, çalışmamızdaki aslı kaynakların tercih edilmesinde takip edilen metoda misal olarak zikredilebilir.

Bu çalışmamızda VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllar arasında İbn Âcurrûm'un (723/1323) nahve dair özlü eseri *Âcurrûmiyye*'si üzerine kaleme alınan şerh çalışmaları incelenmiştir. *Âcurrûmiyye*'nin tespit edilebilen ilk şârihi olma özelliği taşıyan İbnü's-Sabbâğ'dan (v. 749-1349) günümüze kadar şerh literatürüne katkı sağlayan âlimlerin birbirinden farklı zamanlarda ve çeşitli coğrafyalarda bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu inceleme içerisinde, müellifin ismi (künyesi, lakabı ve kaynaklarda anıldığı meşhur bazı isimleriyle birlikte), doğduğu ve yaşadığı ülke (ilim tahsili ya da tedris faaliyeti için gittiği ülke), mezhebi, hocası, talebesi, meşhur olduğu ilim dalı, varsa tarikatı ve vefat tarihi; *Âcurrûmiyye* üzerine kaleme alınan şerhlerin müellife aidiyeti, eser başlıklarının tespiti, yapılan çalışmaların matbu veya mahtut olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte yazma halinde bulunan şerhlerin dünya kütüphanelerindeki mevcut nüshalarından bazılarında işaret edilmiş, tahkiki bireysel ilmî faaliyetler sonucu basılan matbu eserlerin ya da lisansüstü tezlere konu olarak yapılan ilmî çalışmaların künye bilgilerine atıfta bulunulmuş ve günümüze ulaşmayan eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Tespit edilebildiği kadarıyla VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllar arasında *Âcurrûmiyye* metni üzerine 54 şerh kaleme alınmıştır. VIII-XI. (XIV-XVII.) yüzyıllar arasında *Âcurrûmiyye* şerh literatürünün incelendiği bu araştırmada, elde edilen bulguların

istatistiksel bilgisinin daha anlaşılır olması amacıyla bazı başlıklar altında verilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Tespit edilen 54 şerhten 12 tanesi matbudur. Bunlardan 6'sının tahkiki lisansüstü çalışma kapsamında olmayıp müstakil bir şekilde yapılmıştır. Geriye kalan çalışmaların 5'i yüksek lisans, 1'i de doktora çalışmasıdır. Yapılan şerhlerden 20 tanesi yazma halinde bulunmaktadır. Kaynaklarda müellife nisbet edilen ancak tarafımızca günümüze ulaşmadığı tespit edilen 22 şerh mevcuttur.

Şerhlerin yüzyıllara göre dağılımı söylenecek olursa bunların 3'ü VIII. (XIV.) yüzyılda, 12'si IX. (XV.) yüzyılda, 23'ü X. (XVI.) yüzyılda ve 16'sı da XI. (XVII.) yüzyılda kaleme alınmıştır. Buna göre çalışmaların ağırlıklı olarak X. (XVI.) yüzyılda yoğunlaştığı görülmektedir.

Âcurrûmiyye üzerine yapılan 42 tane şerhten, 8 tanesi tahkik edilmiştir. Tahkik edilen bu 8 şerhten 2 tanesi Yüksek Lisans tezi olarak çalışılmış, diğer 6 tanesi de müstakil ilmî çalışmalar olarak neşredilmiştir. Bu şerhlerden 2 tanesi VIII. (XIV.) yüzyılda, 13 tanesi IX. (XV.) yüzyılda, 12 tanesi X. (XVI.) yüzyılda, 15 tanesi de XI. (XVII.) yüzyılda kaleme alınmıştır. Coğrafya üzerinden bir tasnif yapıldığında ise şerhlerin 13'ü Endülüs, Fas, Cezayir ve Tunus gibi Kuzey Afrika bölgesinde kaleme alındığı gözlemlenirken geriye kalan 39 çalışma ise Mısır başta olmak üzere Filistin, Dımaşk, Mekke ve Medine gibi ülke ve şehirlerde yoğunlaşmıştır. Mısır'ın bu çalışmalarda ön plana çıkmasının sebebi olarak Ezher'in bir ilim merkezi olması gösterilebilir. Bununla birlikte şerhleri bulunan müelliflerin ve talebelerinin aslen Mısırlı oldukları ya da öğrenim görmek için Mısır'a gelen âlimlerden olup hocalarının etkisiyle *Âcurrûmiyye* şerh literatürüne katkı sağladıkları da söylenebilir. Müelliflerin yaşadıkları coğrafyanın da etkisiyle mensup oldukları mezhepler farklılık göstermekle birlikte *Âcurrûmiyye* üzerine Hanbelî bir âlimin şerhinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Âlimler arasında 20'sinin Şâfiî, 19'unun Mâlikî, 5'inin Hanefî, 1'inin İbâzî, diğer 1'inin de Şîî olduğu gözlemlenmiştir. Şerhi bulunan âlimlerin iştigal ettiği ilim dalı olarak Arap dili ve fıkıh âlimlerinin başı çektiği söylenmelidir. Bunun yanında akaid-kelam, tasavvuf, matematik gibi ilim dallarıyla uğraşan âlimlerin de *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi mevcuttur. Mutasavvıfların da *Âcurrûmiyye* metnine ayrı bir ilgi gösterdiği görülmekte ve bunlar arasında Şâzeliyye tarikatına mensup âlimler dikkat çekmektedir. Hoca-talebe ilişkisine bakıldığında da *Âcurrûmiyye* üzerine şerhi bulunan Şemsüddîn er-Remlî'nin, talebesi Nûruddîn el-Halebî; Râ'î'nin, talebesi Nûruddîn es-Senhûrî; Nûruddîn es-Senhûrî'nin, talebesi

Hâlid el-Ezherî ile Ebu'l-Hasen el-Menûfî; Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin, talebesi İbrâhîm el-Lekânî; Şihâbüddîn er-Remlî'nin, talebesi Şemsüddîn er-Remlî ile Hatîb eş-Şîrbînî gibi isimlerin de *Âcurrûmiyye* üzerine şerh kaleme aldıkları görülmektedir. Nihayet *Âcurrûmiyye* üzerine yapılan çalışmalar çeşitli zaman ve mekânlarda yoğunluk göstermiş, coğrafyanın da etkisiyle Şâfî ve Mâlikî âlimlerin çalışmaları dikkat çekmiştir. Netice itibariyle *Âcurrûmiyye* metnine yönelik çalışmalar İbn Âcurrûm'un Faslı olması hasebiyle o bölgede başlamış ve daha sonra Mekke ve Medine'ye kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Araştırmanın sınırlılıkları bölümünde de ifade edildiği gibi *Âcurrûmiyye* şerh literatürüne dair yapılan bu çalışma, VIII-XIV. (XIV-XX.) yüzyıllardaki şerh edebiyatını incelemiştir. Ancak XI. (XVII.) yüzyıldan sonra da *Âcurrûmiyye* üzerine yapılan çalışmalar devam edegelmiştir. Dolayısıyla bundan sonra yapılacak araştırmalarda şu hususlar tavsiye niteliğinde değerlendirilebilir:

1. *Âcurrûmiyye* metninin kaleme alındığı XI. (XVII.) yüzyıldan itibaren üzerine hâşiye, takrîr, nazım, ihtisar, şevâhid şerhi ve i'râb gibi farklı türlerde çalışmalar bulunmaktadır. Günümüze kadar yapılan farklı türden çalışmaların bir haritası çıkarılabilir. Böyle bir araştırma, bu çalışmayla bütünlük arzedecektir.
2. Bu çalışmada *Âcurrûmiyye* literatürü içerisinde şerh edebiyatı araştırılmıştır. Bu şerhler arasında yazma halinde bulunan nüshalar olduğu gibi *Âcurrûmiyye*'ye dair hâşiye, nazım, şevâhid şerhi, ihtisar ve i'râb gibi farklı türlerdeki eserlerden de yazma halinde olanlar bulunmaktadır. Çalışmamızda, misal olması ve yazma halinde bulunduğunu göstermesi açısından dünyanın çeşitli kütüphanelerinde mevcut olan şerhlerden bir veya iki nüshaya işaret edilmiştir. Bu nüshalarla ilgili daha derin bir araştırma yapılmak suretiyle eserlerin mevcut nüshalarına ulaşılmalı ve bu eserlerin tahkikli neşri yapılmalıdır. Böylece, yapılacak bu tahkik çalışmaları hem ilim dünyasına kazandırılmış olacak hem de bu eserleri kaleme alan müellifler ve eserleri hakkında daha sağlıklı ve kapsamlı bilgilere erişme imkânı elde edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- . *Câmiatü Melik Suûd: el-Mahtûtât.* tarih yok. <http://makhtota.ksu.edu.sa/search/makhtota/3919/1#.XR5OQBYzBIU> (Temmuz 4, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- . *Câmiatü Melik Suûd: el-Mahtûtât.* tarih yok. <http://makhtota.ksu.edu.sa/makhtota/5172/1#.XR-jZBYzBIU> (Temmuz 5, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- . *Câmiatü Melik Suûd: el-Mahtûtât.* tarih yok. <http://makhtota.ksu.edu.sa/> (Şubat 22, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- . *Cu Theses.* tarih yok. <http://erepository.cu.edu.eg/index.php/cutheses/article/view/2158> (Temmuz 13, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- . *el-Mektebetü'l-Ezheriyye: Fihristü'l-kütübi'l-mevcûde bi'l-Mektebeti'l-Ezheriyye ilâ 1366/1947.* Kahire: Matba'atü'l-Ezher, 1947.
- . *Fihristü'l-kütübi'l-'arabiyye'l-mahfûza bi'l-Kütübhâneti'l-Hidîviyye.* Kahire, 1887.
- . *Merkezü Ebi'l-Hasen el-Eş'arî li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-'Akadiyye.* tarih yok. <http://www.achaari.ma/Article.aspx?C=5911> (Temmuz 4, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- . *Ourgla Kâsdi Merbâh Üniversitesi Tezler Veritabanı.* tarih yok. <https://dspace.univ-ouargla.dz/jspui/handle/123456789/872> (Temmuz 17, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- . *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı.* tarih yok. <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> (Şubat 22, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Abdülhamîd, Sa'd Zağlûl. *Kitâbü'l-istibsâr fi 'acâibi'l-emsâr: vasfu Mekke ve'l-Medîne ve Mısır ve Bilâdi'l-Mağrib.* Fas-Dârülbeyzâ: Dâru'n-Neşri'l-Mağribiyye, 1985.

- Ahlwardt, Wilhelm. *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin: verzeichniss der Arabischen handschriften*. Berlin: A. W. Schade's Buchdruckerei, 1894.
- Aksu, Hüsamettin. "*Hasan et-Tûlûnî*", *DİA*, XVI: 355-356. İstanbul: TDV Yayınevi, 1997.
- Akyüz, Vecdi. "*Akfehî*", *DİA*, II: 235-236. İstanbul: TDV Yayınevi, 1989.
- Algül, Hüseyin. "*Himyerîler*", *DİA*, XVIII: 62-63. İstanbul: TDV Yayınevi, 1998.
- Altıkulaç, Tayyar. "*İbnü'l-Cezerî*", *DİA*, XX: 551-557. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- Apaydın, H. Yunus. "*İbn Abdüsselâm el-Menûfî*", *DİA*, XIX: 288. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- Arslan, Ahmet Turan. "*el-Ezherî, Hâlid b. Abdullah*", *DİA*, XII: 64-65. İstanbul: TDV Yayınevi, 1995.
- Aruç, Muhammed. "*Senûsî, Muhammed b. Yûsuf*", *DİA*, XXXVI: 534-535. İstanbul: TDV Yayınevi, 2009.
- Aslantürk, Ayşe Hümeysra. "*Nesefî, Necmeddin*", *DİA*, XXXII: 571-573. İstanbul: TDV Yayınevi, 2006.
- Aybakan, Bilal. "*Şâfî*", *DİA*, XXXVIII: 223-233. İstanbul: TDV Yayınevi, 2010.
- Azamat, Nihat. "*Ali b. Meymûn*", *DİA*, II: 411-412. İstanbul: TDV Yayınevi, 1989.
- Azimli, Mehmet. "*Sa'd b. Ubâde*", *DİA*, XXXV: 377-378. İstanbul: TDV Yayınevi, 2008.
- Bâbâ'ammî, Muhammed b. Mûsâ, Mustafa b. Sâlih Bâcû, İbrâhîm b. Bekîr Behhâz, Mustafa b. Muhammed Şerîfî. *Mu'cemu e'lami'l-İbâziyye mine'l-karnî'l-evveli'l-hicrî ile'l-'asrî'l-hâdir: kısmî'l-Mağribî'l-İslâmî*. 2. bs. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000.
- Barca, İbrahim. *es-Semhûdî ve Medîne tarihi*. 1. bs. İstanbul: Siyer Yayınları, 2016.

- Behrens-Abouseif, Doris. “*Berkuk Külliyesi*”, *DİA*, X: 512-514. İstanbul: TDV Yayınevi, 1992.
- Bilge, Mustafa L. “*Halil*”, *DİA*, XV: 307-309. İstanbul: TDV Yayınevi, 1997.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. “*Şirbînî, Hatîb*”, *DİA*, XXXIX: 189-191. İstanbul: TDV Yayınevi, 2010.
- . “*Tilimsânî*”, *DİA*, XLI: 165-167. İstanbul: TDV Yayınevi, 2012.
- Ceran, İsmail. “*Sicilmâse*”, *DİA*, XXXVII: 136-138. İstanbul: TDV Yayınevi, 2009.
- Çetin, Atilla. “*Dimyat*”, *DİA*, IX: 309-310. İstanbul: TDV Yayınevi, 1994.
- Çiçek, Yakup. “*Bekrî, Ebü'l-Mekârim*”, *DİA*, V: 366-367. İstanbul: TDV Yayınevi, 1992.
- Çollak Fatih, Cemil Akpınar. “*Gazzî, Bedreddin*”, *DİA*, XIII: 537-539. İstanbul: TDV Yayınevi, 1996.
- Dehhân, Abdülazîz es-Sağîr. *el-İmâm el-'Allâme Muhammed b. Yusuf es-Senûsî: 'âlimu Tilimsân ve imâmuhâ ve berekâtühâ ve cühûduhû fî hıdmeti'l-hadîsi'n-Nebeviyyi's-şerîf*. Özel bs. Cezayir: Dâru Kurdâde, 2011.
- Demirci, Mehmet. “*Desükıyye*”, *DİA*, IX: 212 . İstanbul: TDV Yayınevi, 1994.
- Durmuş, İsmail. “*Muhibbî, Muhammed Emîn*”, *DİA*, XXXI: 35-37. İstanbul: TDV Yayınevi, 2006.
- Ebû Hâmid, Muhammed el-Arabî b. Yûsuf el-Fehrî el-Fâsî. *Mir'âtü'l-mehâsin min ahbârî's-Şeyh Ebi'l-Mehâsin (ve nebzetün 'an neş'eti't-tasavvuf ve't-Tarîkati's-Şâzeliyye bi'l-Mağrib)*. Nşr. eş-Şerîf Muhammed Hamza b. Ali el-Kettânî. Beyrut, Fas-Dârülbeyzâ: Dâru İbn Hazm, Merkezü't-Türâsi's-Sekâfî el-Mağribî, 2008.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. *Tezkiretü'n-nühât*. 1.bs. Nşr. Afif Abdurrahmân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî. *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*. 1. bs. Nşr. Suûd b. Abdilazîz b. Abdirrahmân el-Huneyn. Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 2017.

- Ebu'l-Ecfân, Muhammed el-Hâdî. "Râi el-Endelüsî", *DİA*, XXXIV: 425-426.
İstanbul: TDV Yayınevi, 2007.
- ed-Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Mâlikî. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, T.Y.
- el-Âmilî, Muhammed b. el-Hasen el-Hurr. *Emelü'l-'âmil*. 1. bs. Nşr. es-Seyyid Ahmed el-Hüseynî. Bağdat: Mektebetü'l-Endülüs, 1965.
- el-Ayderûs, Muhyiddîn Abdülkâdir b. Şeyh b. Abdillâh. *en-Nûru's-sâfir 'an ahbâri'l-karni'l-'âşir*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- el-Ayyâşî, Ebû Sâlim Abdullâh b. Muhammed. *er-Rihletü'l-'Ayyâşiyye*. 1. bs. Nşr. Dr. Saîd el-Fâdilî & Dr. Süleymân el-Kureşî. Birleşik Arap Emirlikleri-Ebû Zabî: Dâru's-Süveydî, 2006.
- *İktifâü'l-eser ba'de zehâbi ehli'l-eser (Fehresetü Ebî Sâlim el-'Ayyâşî, h.11-m.17)*. 1. bs. Nşr. Nufise ez-Zehebî. Fas-Dârülbeyzâ: Matbaatü'n-Necâh el-Cedîde, 1996.
- el-Uleymî, Mücîrüddîn Ebu'l-Yümn Abdurrahmân el-Hanbelî. *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*. 1. bs. Nşr. Adnân Yûnus Abdülmecîd Ebû Tebbâneh. Ammân: Mektebetü Dendîs, 1999.
- el-Bağdâdî, İsmâ'îl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî. *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zünûn*. Tlk. ve Hşy.Şerafettin Yaltkaya ve Rifat Bilge. Lübnan-Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, T.Y.
- *Hediyetü'l-'ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. Ofset bs. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- el-Büceyrimî, Süleymân. *Büceyrimî 'ale'l-Hatîb: Tuhfetü'l-habîb 'alâ Şerhi'l-Hatîb*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978.
- el-Cezâirî, Beşîr Dayf b. Ebî Bekr b. el-Beşîr b. Ömer. *Fihristü ma'lemeti't-türâsi'l-Cezâirî beyne'l-kadîm ve'l-hadîs*. 1. bs. Y.Y, 2002.
- el-Ezherî, Muhammed el-Beşîr Zâfir. *Tabakâtü'l-Mâlikiyye: el-Yevâkîtü's-semîne fi e'yâni mezhebi 'âlemi'l-medîne*. 1. bs. Kahire: Dâru'l-Âfâkı'l-'Arabiyye, 2000.

- el-Fekkûn, Abdülkerîm. *Fethu'l-mevlâ fî şerhi şevâhidi's-Şerîf İbn Ya'lâ*. 1. bs. Nşr. Ebu'l-Envâr b. el-Muhtâr Dihye. Cezâyir: Dâru'l-Halîl el-Kâsımî, 2007.
- . *Menşûrû'l-hidâye, fî keşfi hâli men idde'â'l-'ilme ve'l-velâye*. 1. bs. Nşr. Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh. Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1987.
- el-Ğazzî, Necmüddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Kevâkibü's-sâira bi-e'yâni'l-mi'eti'l-'âşira*. 1. bs. Nşr. Halîl el-Mansûr. Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997.
- . *el-Kevâkibü's-sâira bi-e'yâni'l-mieti'l-'âşira*. 2. Bs. Nşr. Dr. Cebrâîl Süleymân Cebbûr. Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1979.
- . *Lutfü's-semer ve katfü's-semer*. Nşr. Mahmûd eş-Şeyh. Dımaşk: Vizaratü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, T.Y.
- el-Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî: Mu'cemun şâmilun li-esmâi'l-kütübi'l-meşrûha fî't-türâsi'l-İslâmî ve beyâni şurûhihâ*. 1. bs. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2017.
- el-Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer. *Habâyâ'z-zevâyâ fîmâ fî'r-ricâli mine'l-bekâyâ*. 1. bs. Nşr. Mehmet Mesut Ergin. Dımaşk: Mecma'u'l-Lüğati'l-'Arabiyye, 2015.
- . *Reyhânetü'l-elibbâ ve zehretü'l-hayâtid'd-dünyâ*. 1. bs. Nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Matba'atü 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâühû, 1967.
- el-Hamevî, Muhammed b. Fethillâh. *Fevâidü'l-irtihâl ve netâicü's-sefer fî ahbâri'l-karni'l-hâdî 'aşer*. 1. bs. Nşr. Abdullâh Muhammed el-Kündürî. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2011.
- el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî . *Mu'cemü'l-büldân*. 2. bs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.
- . *Mu'cemü'l-üdebâ': İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. 1. bs. Nşr. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.

- el-Helvacî, Abdüssettâr. *Fihrisü'l-Mahtûtâtî'l-'Arabiyye bi-Dâri'l-Kütübi'l-Misriyye (el-Mecâmî')*. London; Kahire: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî; Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2011.
- el-Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer. *el-Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye*. 1. bs. Nşr. Bessâm Muhammed Bârûd. Ebûzabî: el-Mecma'u's-Sekâfi, 1998.
- el-Hudaykî, Muhammed b. Ahmed. *Tabakâtü'l-Hudaykî*. 1. bs. Nşr. Ahmed Bûmezgû. Fas-Dârülbeyzâ: Matbaatü'n-Necâh el-Cedîde, 2006.
- el-İfrânî, Muhammed b. el-Hâcc b. Muhammed b. Abdillâh es-Sağîr. *Safvetü men inteşer min ahbâri's-sulehâi'l-karni'l-hâdî 'aşer*. 1. bs. Nşr. Dr. Abdülmecîd Hayâlî. Fas-Dârülbeyzâ: Merkezü't-Türâsi's-Sekâfi el-Mağribî, 2004.
- el-Kâdirî, Muhammed b. et-Tayyib. *Neşru'l-mesânî li-ehli'l-karni'l-hâdî 'aşer ve's-sânî*. 1. bs. Nşr. Muhammed Haccî & Ahmed et-Tevfik. Rabat: Dâru'l-Mağrib, 1977.
- el-Kalesâdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Kureşî. *Keşfü'l-esrâr 'an 'ilmi hurûfi'l-ğubâr*. Nşr. Muhammed Süveysî. Tunus: el-Müessesetü'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkîk ve'd-Dirâsât, 1988.
- *Rihletü'l-Kalesâdi*. Nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân. Tunus: eş-Şeriketü't-Tûnisiyye, 1985.
- el-Karâfî, Bedrüddîn Muhammed b. Yahyâ b. Ömer el-Mısrî el-Mâlikî. *Tevşihu'd-dîbâc ve hilyetü'l-ibtihâc*. 1. bs. Nşr. Ahmed eş-Şüteyvi. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1983.
- el-Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs. *Selvetü'l-enfâs ve muhâdesetü'l-ekyâs bi-men ukbire mine'l-'ulemâ ve's-sulehâ bi-Fâs*. 1. bs. Nşr. Abdullâh el-Kâmil el-Kettânî, Hamza b. Muhammed et-Tayyib el-Kettânî & Muhammed Hamza b. el-Kettânî. Fas: Dâru's-Sekâfe, 2004.
- el-Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât*

- ve'l-müselâat. 2. bs. Nşr. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982.
- el-Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifü'l-işârât*. 3. bs. Nşr. İbrâhîm el-Besyûnî. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, T.Y.
- el-Makkarî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî. *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*. 2. bs. Nşr. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1997.
- el-Makrîzî, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997-98.
- el-Mekkûdî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Ali b. Sâlih. *Şerhu Metni'l-Âcurrûmiyye*. 1. bs. Nşr. Ahmed b. İbrâhîm b. 'Abdilmevlâ el-Muğaynî. Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2005.
- el-Mellâlî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer et-Tilimsânî. *el-Mevâhibü'l-kuddûsiyye fi'l-menâkıbi's-Senûsiyye*. Özel bs. Nşr. 'Alâl Bû Rebîk. Cezayir: Dâru Kurdâde, 2011.
- el-Menşelîlî, Ahmed b. Türkî b. Ahmed. *el-Cevâhirü'z-zekiyye fi halli elfâzi'l-Aşmâviyye*. 1. bs. Nşr. Muhammed Abdüsselâm Muhammed. Kahire: Dâru'l-Âfâkı'l-'Arabiyye, 2011.
- el-Menûnî, Muhammed. *Delîlu mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'n-Nâsriyye bi-Temkrût*. Mağrib-Muhammediye: el-Memleketü'l-Mağribiyye Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1985.
- el-Muhibbî, Muhammed Emîn b. Fadlillâh b. Muhibiddîn. *Hulâsatü'l-eser fi e'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*. Beyrut: Dâru Sâdır, T.Y.
- el-Venşerîsî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed et-Tilimsânî el-Mâlikî. *el-Mi'yârü'l-mu'rib ve'l-câmi'u'l-muğrib 'an fetâvâ 'ulemâ'i İfrîkiyye ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1981.
- . *Kitâbü vefeyâti'l-Venşerîsî*. 1. bs. Nşr. Muhammed b. Yûsuf el-Kâdî. Kahire: Şeriketü Nevâbiği'l-Fikr, 2009.

- el-Versilânî, el-Hüseyn b. Muhammed es-Satîfî el-Cezâirî. *Nüzhetü'l-enzâr fî fadli 'ilmi't-târih ve'l-ahbâr, (er-Rihletü'l-Versilâniyye)*. Özel bs. Tlk. İbn Mühennâ el-Kosantînî, Haz. Mahfâz Bukrâ' & Fâris Ke'vân. Cezâir: el-Ma'rifetü'd-Düveliyye, 2011.
- en-Nebrâvî, Abdullâh b. Muhammed. *Hâşiyetü'n-Nebrâvî 'alâ Şerhi'l-İknâ' fî halli elfâzi Ebî Şücâ'*. 1. bs. Nşr. Muhammed el-Azâzî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2017.
- en-Nübâhî, Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh el-Cüzâmî. *Târîhu kudâti'l-Endelüs*. 1. bs. Nşr. Meryem Kâsım Tavîl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1995.
- Ergin, Ali Şakir. "*Hafâcî, Şehâbeddin*", *DİA*, XV: 72-73. İstanbul: TDV Yayınevi, 1997.
- er-Râ'î, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Endelüsî. *İntisâru'l-fakîri's-sâlik li-tercîhi mezhebi'l-İmâm Mâlik*. 1.bs. Nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1981.
- . *el-Müstakillü bi'l-mefhûmiyye fî halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*. 1. bs. Nşr. Ahmed Muhammed Câdullah. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2012.
- eş-Şa'rânî, Ebu'l-Mevâhib Abdülvehhâb. *et-Tabakâtü's-suğrâ*. Nşr. Abdülkâdir Ahmed 'Atâ'. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1990.
- es-Saftî, Yûsuf b. İsmâ'îl. *Hâşiyetü'l-'Allâme es-Saftî el-Mâlikî 'ale'l-Cevâhiri'z-zekiyye fî halli elfâzi'l-'Aşmâviyye*. 1. bs. Nşr. Ahmed Mustafâ Kâsım et-Tahtâvî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- es-Sakkâr, Sâmî. "*Bâ Alevî*", *DİA*, IV: 355-357. İstanbul: TDV Yayınevi, 1991.
- . "*İbn Fehd, İzzeddin*", *DİA*, XIX: 485-486. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- . "*İbn Fehd, Takıyyüddin*", *DİA*, XIX: 489-490. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- es-Sâlihî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf. *'Ukûdü'l-cümân fî menâkibi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*. Haydarabad: İhyâü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1974.

- . *Ezvacü'n-Nebî*. 1. bs. Nşr. Muhammed Nizâmüddîn el-Fettîh. Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1992.
- es-Sehâvî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdırrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osmân b. Muhammed. *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. 1. bs. Nşr. İbrâhîm Bâcis Abdülmecîd. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- . *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe*. 1. bs. Nşr. Ârif Ahmed Abdülğanî & Hâlid Ahmed el-Mollâ es-Süveydî. Dımaşk: Dâru Kinân, 2010.
- . *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, T.Y.
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî el-Mervezî. *el-Ensâb*. 1. bs. Nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1962.
- es-Semhûdî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Abdillâh. *Vefâü'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. 1. bs. Nşr. Kâsım es-Sâmerrâî. London: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2001.
- eş-Şenevani, Ebû Bekr b. İsmâ'îl. *Hilyetü ehli'l-kemâl bi-ecvibeti es'ileti'l-Celâl (fî hurûfi'l-hicâ')*. Nşr. Mehmet Yavuz. İstanbul: Çantay Kitap, 2008.
- es-Senhûrî, Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Ali. *Şerhu'l-Âcurrûmiyye fî 'ilmi'l-'arabiyye*. 1. bs. Nşr. Muhammed Halîl Abdülazîz Şeref. Mısır-Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- es-Senûsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ömer b. Şuayb. *'Umdetü't-tahkîk ve't-tesdîd fî şerhi 'Akîdeti't-tevhîd ev Şerhu'l-'Akîdeti'l-kübrâ*. Özel bs. Nşr. Bû Ka'bir Belkard el-Mu'askerî. Cezayir: Dâru Kurdâde, 2011.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh el-Yemenî. *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni'sâbi'*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, T.Y.

- es-Seyyid, Seyyid Muhammed. “*Hayır Bey*”, *DİA*, XVII: 49-50. İstanbul: TDV Yayınevi, 1998.
- es-Sicilmâsî, Ali b. Abdilvâhid b. Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî el-Cezairî. *Minhatü'l-kayyûm 'alâ Mukaddimeti İbn Acurrûm: Şerhu'l-Âcurrûmiyye fi'n-nahv*. 1. bs. Nşr. Muhammed Şâyib Şerîf. Beyrut: Dâru İbn Hazm , 2018.
- es-Sicilmâsî, İbn Zeydân Abdurrahmân b. Muhammed. *İthâfû e'lâmi'n-nâs bi-cemâli ahbâri hâdırati Miknâs*. 1. bs. Nşr. Dr. Ali Ömer. Mısır-Kahire: Mektebetü'Sekâfeti'd-Dîniyye, 2008.
- eş-Şillî, Ebû 'Alevî Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahmed. *İkdü'l-cevâhir ve'd-dürer fi ahbâri'l-karni'l-hâdi 'aşer*. 1. bs. Nşr. İbrâhîm Ahmed el-Makhafî. Yemen-San'â: Mektebetü'l-İrşâd & Mektebetü Terîm el-Hadîse, 2003.
- . *Kitâbü's-senâi'l-bâhir bi-tekmîli'n-Nûri's-sâfir*. 1. bs. Nşr. İbrâhîm b. Ahmed el-Makhafî. Yemen-San'â: Mektebetü'l-İrşâd, 2004.
- eş-Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Fethü'l-Hâlıkü'l-Mâlik fi halli elfâzi Kitâbi Elfîyyeti İbn Mâlik*. 1. bs. Nşr. Seyyid b. Şeltût eş-Şâfi'î. Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2015.
- . *Menâsikü'l-hac 'ale'l-mezhebi's-Şâfi'î*. 1. bs. Nşr. Mâcid Hâmid Hirz el-Muhammedî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- . *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 1. bs. Nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz & 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- . *Nûru's-seciyye fi halli elfâzi'l-Âcurrûmiyye*. 2. bs. Nşr. Seyyid b. Şeltût eş-Şâfi'î. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2013.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyetü'l-vü'ât fi tabakâti'l-lüğaviyyîn ve'n-nühât*. Nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Lübnan-Saydâ: el-Mektebetü'l-'Asriyye, T.Y.
- . *el-Müncem fi'l-mu'cem: mu'cemu süyûhi's-Süyûtî*. 1. bs. Nşr. İbrâhîm Bâcis Abdülmecîd. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995.

- et-Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir ed-Dârî el-Ğazzî el-Mısrî el-Hanefî. *et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. 1. bs. Nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1983.
- et-Tetâî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Halîl el-Mâlikî. *Cevâhirü'd-dürer fî halli elfâzi'l-Muhtasar*. 1. bs. Nşr. Dr. Ebu'l-Hasen & Nûrî Hasen Hâmid el-Mislâtî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014.
- et-Tilimsânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Hasenî. *Miftâhu'l-vüsûl ilâ binâ'i'l-fürû' 'ale'l-usûl (Kitâbü Mesârâti'l-ğalat fî'l-edille ile birlikte, 759-792)*. 1. bs. Nşr. Muhammed Ali Ferkûs. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1998.
- et-Tilimsânî, Muhammed İbn Merzûk. *el-Müsnedü's-sahihu'l-hasen fî me'âsir ve mehâsini Mevlânâ Ebi'l-Hasen*. Nşr. Maria-Jesus Viguera. Cezayir: Enag Editions, 2011.
- et-Tinbüktî, Ebu'l-Abbâs Ahmed Bâbâ b. el-Fakîh el-Hâcc Ahmed b. Ömer b. Muhammed et-Tekrûrî. *Neylü'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc*. 2. bs. Libya-Trablus: Dâru'l-Kâtib, 2000.
- ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Hüseynî el-Murtazâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Nşr. Heyet. Kahire: Dâru'l-Hidâye, T.Y.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dimeşkî. *el-E'lâm*. 15. bs. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Fayda, Mustafa. "Busrâ", *DİA*, VI: 470-472. İstanbul: TDV Yayınevi, 1992.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983.
- Gömbeyaz, Kadir. "Telâtî, Ebû Süleyman", *DİA*, EK-2: 595-596. İstanbul: TDV Yayınevi, 2016.
- Gündüz, İrfan. "Bekrî, Ebü'l-Hasan es-Siddîkî", *DİA*, V: 366. İstanbul: TDV Yayınevi, 1992.
- Haccî, Muhammed. *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib fî 'ahdi's-Sa'diyyîn*. Rabat: Matbaatü Fedâle, 1977.

- Harekât, İbrahim. “*Bâce*”, *DİA*, IV: 413-414. İstanbul: TDV Yayınevi, 1991.
- . “*Bicâye*”, *DİA*, VI: 128-129. İstanbul: TDV Yayınevi, 1992.
- . “*Mağrib*”, *DİA*, XXVII: 318-322. Ankara: TDV Yayınevi, 2003.
- . “*Nefûse*”, *DİA*, XXXII: 532-533. İstanbul: TDV Yayınevi, 2006.
- Helvacı Mustafa, Yavuz Unat. “*İlm-i Mikât*”, *DİA*, XXII: 133-134. İstanbul: TDV Yayınevi, 2000.
- Heyet. *Mevsû‘atü e‘lâmi‘l-‘ulemâ‘ ve‘l-üdebâ‘ el-‘Arab ve‘l-Müslimîn*. 1.bs. Tunus; Beyrut: el-Munazzametü‘l-‘Arabiyye li‘t-Terbiye ve‘s-Sekâfe ve‘l-‘Ulûm; Dâru‘l-Cîl, 2007.
- Hımsî, Esmâ. *Fihrisü mahtûtâti Dâri‘l-Kütübi‘z-Zâhiriyye (‘Ulûmü‘l-lügati‘l-‘Arabiyye): el-Mahtûtâtü‘n-nahviyye*. Dımaşk: Matbû‘ât Mecma‘i‘l-Lügati‘l-‘Arabiyye bi-Dımaşk, 1973.
- İbn Ebû Zeyd, Muhammed Abdullâh el-Kayrevânî. *el-Câmi‘ fi‘s-sünen ve‘l-âdâb ve‘l-meğâzî ve‘t-târîh*. 3. bs. Nşr. Muhammed Ebu‘l-Ecfân & Osmân Bittîh. Beyrut: Müessesetü‘r-Risâle, 1985.
- İbn Fehd, Ebu‘l-Hayr İzzüddîn Abdülazîz b. Ömer b. Muhammed. *Ğâyetü‘l-merâm bi-ahbâri saltanati‘l-beledi‘l-harâm*. 1. bs. Nşr. Fehîm Muhammed Şeltût. Mekke: Câmi‘atü Ümmi‘l-Kurâ, 1988.
- İbn Ğâzî, Muhammed el-Osmânî *er-Ravzü‘l-hetûn fi‘l-ahbâri Miknâseti‘z-zeytûn*. 3. bs. nşr. Abdülvehhâb b. Mansûr. Rabat: el-Matbaatü‘l-Melekiyye, 1999.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân. *et-Ta‘rîf bi-İbn Haldûn ve rihletuhû ğarben ve şarkan*. Tlk. Muhammed b. Tâvît et-Tancî. Kahire: Lecnetü‘t-Te‘lîf ve‘t-Terceme ve‘n-Neşr, 1951.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf en-Nahvî. *Evdahu‘l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 5. bs. Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Dâru İhyai‘t-Türâsi‘l-‘Arabî, 1966.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâi‘u‘z-zühûr fi‘vekâi‘i‘dühûr*. Nşr. Muhammed Mustafâ. Beyrut: Müessesetü‘r-Reyyân & el-Ma‘hedü‘l-İlmî li‘l-Ebhâsi‘ş-Şarkıyye, 2012.

- İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî. *Terâcimu tabâkati'n-nühât ve'l-luğaviyyîn ve'l-müfessirîn ve'l-fukahâ'*. Nşr. Muhsin Ğıyâz. Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 2008.
- İbn Kurfüz, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hasen b. el-Hatîb el-Kosantînî. *el-Vefeyât*. 4. bs. Nşr. 'Âdil Nüveyhiz. Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1983.
- İbn Ma'sûm, Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hüseynî. *Selâfetü'l-'asr fi mehâsini's-şu'arâ bi-küllü mısır*. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1906.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh et-Tâî. *Şerhu'l-Kâfiyeti's-şâfiye*. 1. bs. Nşr. Abdülmün'im Ahmed Herîdî. Mekke: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1982.
- İbn Meryem, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Kitâbü'l-büstân fi zikri'l-evliyâ ve'l-'ulemâ bi-Tilimsân*. 1. bs. Nşr. Muhammed b. Yûsuf el-Kâdî. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2010.
- İbn Tağrîberdî, Cemâlüddîn Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî b. Abdillâh ez-Zâhirî el-Hanefî. *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müsteyfi ba'de'l-Vâfi*. Nşr. Muhammed Muhammed Emîn. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-'Âmme li'l-Kitâb, T.Y.
- İbn Tûlûn, Muhammed Şemsüddîn es-Sâlihî el-Hanefî & Yûsuf b. Hasen b. Abdilhâdî el-Cemâl İbni'l-Mibred el-Hanbelî. *Müt'atü'l-ezhân mine't-temettü' bi'l-ikrân beyne terâcimi's-şüyüh ve'l-akrân*. 1. bs. Nşr. Salahuddîn Halîl eş-Şeybânî el-Mevsilî. Beyrut: Dâru Sâdır, 1999.
- İbn Zahîre, Hayruddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. el-Cemâl Ebi's-Su'ûd b. Ebi'l-Berekât b. Ebi's-Su'ûd el-Kureşî eş-Şâfi'î. *el-Menhelü'l-me'hûl bi'l-binâi li'l-mechûl*. Nşr. Abdürrezzâk b. Ferrâc es-Sâ'idî. Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, 1421.
- İbnü'l-'Attâr, Alâüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. İbrâhîm b. Dâvûd. *Tuhfetü't-tâlibîn fi tercemeti'l-İmâm en-Nevevî*. 1. bs. Nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân. Ürdün-Ammân: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007.
- İbnü'l-'Îmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed. *Mu'tiyetü'l-emân min hinsi'l-eymân*. 1. bs. Nşr. Abdülkerîm Saneytân el-Ömerî. Cidde: el-Mektebetü'l-'Asriyyeti'z-Zehebiyye, 1996.

- . *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. 1. bs. Nşr. Muhammed el-Arnâût. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İbnü'l-Ahmer, Ebu'l-Velîd İsmâ'îl b. Yûsuf. *E'lâmü'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi'l-karni's-sâmin*. 1. bs. Nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1976.
- . *Meşâhîrü'ş-şu'arâ' ve'l-küttâb fi'l-meşrik ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. 1. bs. Nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1986.
- İbnü'l-Ğazzî, Şemsüddîn Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Abdirrahmân. *Dîvânü'l-İslâm*. 1. bs. Nşr. Seyyid Kûsrevî Hasen. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü'l-Hanbelî, Radiyyüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî. *Dürrü'l-habeb fî târihi e'yâni Haleb*. Nşr. Mahmûd Muhammed el-Fâhûrî & Yahyâ Zekeriyâ 'Abbâre. Dımaşk: Menşûrâtü Vizâratî's-Sekâfe, 1973.
- İbnü'l-Kâdî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî. *Cezvetü'l-iktibâs fi zikri men halle mine'l-e'lâm medînete Fâs*. Rabat: Dâru'l-Mansûr, 1973.
- . *Zeylü Vefeyâti'l-e'yân el-müsemmâ Dürretü'l-hicâl fi esmâi'r-ricâl*. 1. bs. Nşr. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr. Tunus, Kahire: el-Mektebetü'l-'Atika, Dâru't-Türâs, 1971.
- İbnü'ş-Şelebî, Ahmed b. Yûnus b. Muhammed es-Su'ûdî el-Hanefî. *Fetâvâ İbni'ş-Şelebî*. 1. bs. Nşr. 'İmâd b. Muhammed b. Nâyif el-Cenâbî el-Kahtânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.
- İbnü't-Tûlûnî, Hasen b. Hüseyin b. Ahmed. *en-Nüzhetü's-seniyye fî ahbâri'l-hulefâ ve'l-mülûki'l-Mısriyye*. 1. bs. Nşr. Muhammed Kemâlüddîn İzzüddîn Ali. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- İzgi, Cevat. "Halebî, Nüreddin", *DİA*, XV: 232-233. İstanbul: TDV Yayınevi, 1997.
- Kahraman, Abdullah. "Şebrâmellisî", *DİA*, XXXVIII: 395-396. İstanbul: TDV Yayınevi, 2010.

- . “*Trablusî, Burhâneddin*”, *DİA*, XLI: 292. İstanbul: TDV Yayınevi, 2012.
- Kallek, Cengiz. “*Haraşî, Muhammed b. Abdullah*”, *DİA*, XVI: 110. İstanbul: TDV Yayınevi, 1997.
- . “*İbn Gânim, Nûreddin*”, *DİA*, XXIX: 503-504. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- . “*Kalyübi*”, *DİA*, XXIV: 270-271. İstanbul: TDV Yayınevi, 2001.
- Kaplan, Hayri. “*Şa‘rânî*”, *DİA*, XXXXIII: 347-350. İstanbul: TDV Yayınevi, 2010.
- Kâtib Çelebî, Hâcî Halife Mustafâ b. Abdillâh. *Keşfü’z-zünûn ‘an esâmi’l-kütübi ve’l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü’l-Müsennâ, 1941.
- . *Süllemü’l-vusûl ilâ tabakâti’l-fühûl*. Nşr. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnaût. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kavas, Ahmet. “*Miknâs*”, *DİA*, XXX: 50-52. İstanbul: TDV Yayınevi, 2005.
- . “*Temgrût*”, *DİA*, XL: 414-415. İstanbul: TDV Yayınevi, 2011.
- . “*Tilimsân*”, *DİA*, XLI: 159-163. İstanbul: TDV Yayınevi, 2012.
- Kehhâle, Ömer b. Rızâ b. Muhammed b. Râğib b. Abdülğânî. *Mu‘cemü’l-müellifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Mektebetü’l-Müsennâ, T.Y.
- Kennûn, Abdullâh. *en-Nübûğu’l-Mağribî fi’l-edebi’l-‘Arabî*. 3. bs. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Lübnânî, 1975.
- . *Zikrayâtü meşâhîri ricâli’l-Mağrib fi’l-‘ilm ve’l-edeb ve’s-siyâse*. 1. bs. Nşr. Muhammed b. ‘Azzûz. Fas-Dârülbeyzâ, Lübnan-Beyrut: Merkezü’t-Türâsi’s-Sekâfi’l-Mağribî, Dâru İbn Hazm, 2010.
- Koca, Ferhat. “*İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî*”, *DİA*, XXI: 170-171. İstanbul: TDV Yayınevi, 2000.
- . “*Karâfi, Bedreddin*”, *DİA*, XXIV: 394. İstanbul: TDV Yayınevi, 2001.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “*Semhûdî*”, *DİA*, XXXVI: 489-491. İstanbul: TDV Yayınevi, 2009.

- Kurtuluş, Rıza. “*İbn Zahîre*”, *DİA*, XX: 455-457. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- Mahfûz, Muhammed. *Terâcimü'l-müellifîne't-Tûnisîyyîn*. 2. bs. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994.
- Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Sâlim. *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye*. 1. bs. Tlk. Abdülmecîd Hayâlî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Merçil, Erdoğan. “*Abdülvâdiler*”, *DİA*, I: 276-277. İstanbul: TDV Yayınevi, 1988.
- Mertoğlu, M. Suat. “*Seâlibî, Ebû Zeyd*”, *DİA*, XXXVI: 239-240. İstanbul: TDV Yayınevi, 2009.
- Muammer, Ali Yahyâ. *el-İbâziyye fî mevkibi't-târîh: el-İbâziyye fî Tûnis*. 1. bs. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1966.
- Mübârek, Ali Paşa. *el-Hitatü't-tevfîkiyyetü'l-cedîde li-Mısri'l-Kahire*. 2. bs. Haz. Muhammed Mustafâ İbrâhîm. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1980.
- *el-Hitatü't-tevfîkiyyetü'l-cedîde li-Mısri'l-Kâhire*. 2. bs. Haz. İzzet Abdülmecîd Şelkâmî & Emel Mustafâ Mustafâ Ebu'l-Mecd. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâikı'l-Kavmiyye, 2002.
- Özak, Nesibe. “*Hâlid B. Abdullah El-Ezherî Ve Mûsilü't-Tullâb İlâ Kavâ'idi'l-İ'Râb Adlı Eseri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Özbey, Lütfî. “*Hâlid El-Ezherî'nin Şerhu Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Özdemir, Mehmet. “*Sanhâce*”, *DİA*, XXXVI: 105-106. İstanbul: TDV Yayınevi, 2009.
- Özek, Ali. “*İbn Ebû Şerîf, Burhâneddin*”, *DİA*, XIX: 440-441. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.

- Özel, Ahmet. “*İbn Nüceym, Zeynüddin*”, *DİA*, XX: 236-237. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- . “*İbnü'd-Deyrî*”, *DİA*, XXI: 15-16. İstanbul: TDV Yayınevi, 2000.
- . “*Kûsûnî*”, *DİA*, XXVI: 467. Ankara: TDV Yayınevi, 2002.
- . “*Menûfî*”, *DİA*, XXIX: 157-158. Ankara: TDV Yayınevi, 2004.
- . “*Remlî, Şemseddin*”, *DİA*, XXXIV: 565-566. İstanbul: TDV Yayınevi, 2007.
- . “*Şehâbeddîn, Remlî*”, *DİA*, XXXIV: 564-565. İstanbul: TDV Yayınevi, 2007.
- . “*Zencânî, İzzeddin*”, *DİA*, XLIV: 253-254. İstanbul: TDV Yayınevi, 2013.
- Özen, Şükrü. “*İbnü's-Şihne, Seriyüddin*”, *DİA*, XXI: 225-227. İstanbul: TDV Yayınevi, 2000.
- . “*Teftâzânî*”, *DİA*, XL: 299-308. İstanbul: TDV Yayınevi, 2011.
- Özkuyumcu, Nadir. “*İfrîkiye*”, *DİA*, XXI: 515-516. İstanbul: TDV Yayınevi, 2000.
- Razûk, Muhammed. “*Kostantîne*”, *DİA*, XXVI: 224-225. Ankara: TDV Yayınevi, 2002.
- Remzî, Muhammed. *el-Kâmûsü'l-cuğrafi li'l-bilâdi'l-Misriyye min 'ahdi kudemâi'l-Misriyyîn ilâ seneti 1945*. Kahire: Matba'atü Vizâratü't-Terbiyye ve't-Ta'lîm, 1953.
- Sa'dullah, Ebu'l-Kâsım. *Şeyhu'l-İslâm Abdülkerîm el-Fekkûn dâ'iyetü's-selefiyye*. 1. bs. Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986.
- . *Târîhu'l-Cezâiri's-sekâfi*. Özel bs. Cezayir: Dâru'l-Besâir, 2007.
- Secall, Maria Isabel Calero. “*İbn Sirâc*”, *DİA*, XX:358. İstanbul: TDV Yayınevi, 1999.
- Seyyid, Eymen Fuâd. “*Kalyûb*”, *DİA*, XXIV: 270. İstanbul: TTDV Yayınevi, 2001.
- . “*Nehrevâlî*”, *DİA*, XXXII: 547-548. İstanbul: TDV Yayınevi, 2006.

- Şükürov, Qiyas. “*Ebü'l-Hasan el-Merîni*”, *DİA*, EK-I: 384-385. İstanbul: TDV Yayınevi, 2016.
- Süveysî, Muhammed. “*Kalesâdi*”, *DİA*, XXIV: 257-258. İstanbul: TDV yayınevi, 2001.
- Tacüddîn İbnü's-Sübki, Abdülvehhâb b. Ali. *Cem'u'l-cevâmi' fî ilmi usûli'l-fikh*. 1. bs. Nşr. 'Akîle Hüseyin. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa b. Halîl Ebu'l-Hayr 'İsâmüddîn. *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1975.
- Tomar, Cengiz. “*İbnü'l-İmâd*”, *DİA*, XXI: 95-96. İstanbul: TDV Yayınevi, 2000.
- Yaran, Rahmi. “*Birmâvi, İbrâhim b. Muhammed*”, *DİA*, VI: 203-204. İstanbul: TDV Yayınevi, 1992.
- Yavuz, Mehmet. “*Mekkûdi*”, *DİA*, XXVIII: 578. Ankara: TDV Yayınevi, 2003.
- . “*Şenevânî*”, *DİA*, EK-II: 555-557. İstanbul: TDV Yayınevi, 2016.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “*Berberiler*”, *DİA*, V: 478-483. İstanbul: TDV Yayınevi, 1992.
- Yurdagür, Metin. “*Lekânî*”, *DİA*, XXVII: 130-131. Ankara: TDV Yayınevi, 2003.
- Zebâre, Muhammed b. Muhammed b. Yahyâ el-Yemenî es-San'ânî. *Mülhaku'l-bedri't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi' (el-Mülhaku't-tâbi' li'l-bedri't-tâli')*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, T.Y.

EKLER

EK 1. Özgeçmiş

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mesut Yurdayanık

İletişim : myrdynk@gmail.com

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Bölümü, 2019, İstanbul

Lisans: Marmara Üniversitesi İlahiyat Bölümü, 2016, İstanbul

B. MESLEKİ DENEYİM

2014-2016 : Özel bir kurumda Arapça öğretmeni

2015-2016 : Özel bir kurumda araştırmacı

2016- : Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi
Araştırma Görevlisi

C. YAYINLARI

AÖF 2018-2019 Öğretim yılı Açıköğretim Sistemi Günümüz Fıkıh Problemleri
ders kitabının (8.) ünitesi (Faiz, Kredi ve Finans İşlemleri bölümü) Çevirisi
(Türkçe-Arapça)